

Unfair Lady
Zalán Tibor drámája

Ibos Éva interjúja
Balog József rendezővel

ugyanúgy jártam mint te Csiki
feladatunk óriás csak a szerepünk kicsi
ha megfordulunk is vár a semmi
itt még akad de ott már nincs ~~mit emélni~~
miért

csét faltad föl te is
saját legkelvőbb szerveit
akárcsak én ~~is~~ jómagam
még az is jó ha van

látod édes Erzsébet
hőse vagy újra ~~a~~ költőid versének

hőse vagy újra édes Erzsébet
szemérmetlenül költőid versének
szökni tőled már semmi okon
hamuszürke ~~gyáva~~ hajnalokon
szökni tőled ~~szemérmetlenül~~

egyre közelebb leszem a halálhoz
esik az eső vagy csodálatos talán
~~téli~~ változást

valami kevély változást
ez az álom nélküli álmodás

Sziveri János

Bene Adrián
Berényi Emőke
Csányi Erzsébet
Csehy Zoltán
Faragó Kornélia
Fekete Vince
Lábadi Zsombor
Ladányi István
Németh Zoltán
Szabó Gábor
Virág Zoltán
tanulmányai

Sziveri János levelei

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a Magyar Nemzeti Bank,
a Szerencsejáték Zrt.
és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 500 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXVII. évfolyam, 1. szám / 2014. január

ZALÁN TIBOR	Unfair Lady	3
<i>Sziveri János</i>		
SZIVERI JÁNOS	Levelek egy barátához (részletek)	44
FEKETE VINCE	Léttapasztalat és elmúlástudat (Egy hajdani szakdolgozatíró töprengései)	50
LÁBADI ZSOMBOR	„Mintha minta lenne” (Visszajátszás <i>Sziveri János</i> (po)-etikájában – ideológiai kritikai vázlat)	57
VIRÁG ZOLTÁN	Térmodulációk és anyagmintázatok (Adalékok <i>Sziveri János</i> költészetéhez)	67
SZABÓ GÁBOR	Álompolgárok Tesz-vesz városban (Ideológiai rétegek <i>Sziveri János</i> és <i>Petri György</i> lírájában)	75
BERÉNYI EMŐKE	„Nem Páris, sem Bakony” (Esszé a barbárságról)	85
CSEHY ZOLTÁN	Buzi az uszodában (Homofóbia mint politikai allegória? – egy <i>Sziveri</i> -szonett ambivalenciái)	89
FARAGÓ KORNÉLIA	Táguló formák, megbontott struktúrák, hasadás-metáforák (A versbeszéd útja a radikális ellenállásig)	96
LADÁNYI ISTVÁN	„én (én, mint Én)”. (Szabadulásgyakorlatok a „költői én”-be zártságtól)	102
CSÁNYI ERZSÉBET	Mozgásélmény és travesztálás <i>Sziveri János</i> verseiben	110
NÉMETH ZOLTÁN	Hálózatelmélet, kánon, regionalitás (<i>Sziveri János</i> helyének hálózatelméleti értelmezése a kortárs magyar irodalmi kánonban)	114

BENE ADRIÁN	Pastiche vagy palimpszeszt (<i>József Attila</i> és <i>Sziveri János</i> verszenéje) 123
IBOS ÉVA	Éhségünk Európára (Interjú <i>Balog József</i> rendezővel) 129
ILLUSZTRÁCIÓK	<i>Grencsó István</i> fotói <i>Sziveri János</i> ról címlapon, a 42., 56., 95., 122., 128. és a 132. oldalon. 49. oldalon: balról jobbra: <i>Csorba Béla</i> , <i>Losoncz Alpár</i> , ismeretlen, <i>Sziveri János</i> , <i>Fenyvesi Ottó</i> (<i>Fenyvesi Ottó</i> tulajdona) <i>Kéziratoldalak</i> <i>Sziveri János</i> tól a 66., 101., 113. oldalon, a belső borítón (<i>A Bábel</i> című vers kéziratát a költő özvegye, <i>Utasi Erzsébet</i> bocsátotta rendelkezésünkre, köszönet érte.) A hátsó borítón <i>Sziveri János</i> alkotása (<i>Fenyvesi Ottó</i> tulajdona)

A *Sziveri János*-összeállításunk tanulmányai a „*Múlt, alakít, ás*” című *Sziveri*-konferencia anyagának szerkesztett változatai. (A konferencia főszervezője: SÍN-tér Kulturális Egyesület, társszervezője: Fiatal Írók Szövetsége, helyszín: Grand Café, Szeged, 2023. március 6–7., támogató: NKA)

ZALÁN TIBOR

Unfair Lady*

LILLA, franciatanárnő

HONTI, akit ajánlatos professzornak is szólítani

HANNA, Honti anyja, üzlettárs

PÖCSESINSZKY, ukrán maffiafőnök, akit ajánlatos ezredesnek hívni

DOROGI, Lilla apja

ANDY, ipszilonnal, Honti mindenese

DZSOKI, Honti gorillája

BARNA, kerületi rendőrkapitány

ZHENBANG, a kínai piac maffiafőnöke

EMMA, Honti anyjának a barátnője

KLÁRA, Emma lánya

GANG, Klára vőlegénye

MANÖKEN FIÚ, civilben strici

KURVA 1

KURVA 2

* A szerző ezúton mond köszönetet *G. B. Shaw*-nak és *Novák János*nak a darab ötletéért, előbbtől elnézést kérve egyes sorainak szövegbe emeléséért, illetve, azok általa eltorzított változatban használatáért!

I. FELVONÁS

1. jelenet – utcasarok (Dzsenifer, két utcalány, kurvákra vadászó férfiak, mindenféle civil járókelő, közöttük Honti)

Dzsenifer és a másik két lány kihívó ruhában a falat támasztja, miniszoknyáik, mély dekoltázsuk alig takarnak el valamit kínált portékájukból. Hárman szívnak egy cigarettát, adogatják körbe, nyilván „anyag” van benne.

DZSENIFFER: Ma még egy rohadt fuh... fuh...
ar se nem vót, hogy fóduna föl az össz...
össz... es valahány ember.

KURVA 1: Ember?:

DZSENIFFER: A kanyikat híjom így, na. Azok
ember, mi meg csak assz... assz... ony,
meg kuss a neved vagy... vagy... unk.

KURVA 2: Mi van, anya, már teljesen belótted
magadat?

DZSENIFFER: Be, ja. Be ám, rendessen. A' se-
gít, ha belöv... löv... öm magamot.

KURVA 1: Vénásan?

DZSENIFFER: Ja. Vényán köröszkül, má' ha
etal... etal... álom. Ma etaláttam. Köll.
Attul jobban megy a munka.

KURVA 2: Munka? Ez neked munka?

DZSENIFFER: Nekem lőni köll ahó, hogy
elvis... elvis... eljem, amikor fölöttem
mat... mat... atnak, meg bennem ott rán-
cigál... ráncigál...ódnak lent...

KURVA 1: Még ha csak lent. De bent! (Rö-
högnék.)

KURVA 2: Te, hogy is hívnak...

DZSENIFFER: Dzse... Dzseno... Dzsenofer.

KURVA 1: Nem Dzsenifer?

DZSENIFFER: Aszontam én is, nem, hogy
Dzsen... a kurva anyját neki, annak az én
nev... nev... emnek, no, hogy Dzsenofer.

KURVA 2: Mióta csinálod?

DZSENIFFER: Mit? Ezt? Mittudomén. Csiny...
csiny... álom.

KURVA 1: Fura neved van, Dzsenifer. Ez igazi?

DZSENIFFER: Annak köll lenn... lenn... ie, ha
van. Annak. Lehet, hogy vót más, de arra
már nem emlé... emlé... kszem

KURVA 2: Te, Dzsenifer, és az anális szexet,

azt is hogy bírod?

DZSENIFFER: Azt nem nagyon kamel...

kamel... om. De gyöhet. Ha megfizetik, ha
pereg a zsozsó érte, akkó tesz... tesz...
em, ami köll nekik. Néha meg csak a
talp... talp... am köll nekik. Aszt a kettő
egzálba hozza egymást.

KURVA 2: Hány éves is vagy?

DZSENIFFER: Mittudomén? Há' má' nem
tizezhat, inkább má' huszo... huszo...
nhat is.

KURVA 1: Mit mondjak, kinézel vagy ötven-
nek.

DZSENIFFER: Oszt neked közöd eh... eh... ez
meg mi nem? Te se vagy egy ibogárka...

KURVA 1 (*elneveti magát.*) Micsoda?

DZSENIFFER: Hát... ibogá... igob... ka. Vagy
mifene.

KURVA 1: Ibolyácskát akartál mondani?

DZSENIFFER: Aszt mondtam. Vagy nem aszt
értetted?

KURVA 1: De, azt értettem. De mégse nézek
ki negyvennek, huszonhárom évesen.

DZSENIFFER: É' má' csak ilyen vagyok. E' va-
gyok használ... használ... ódva. Te is el
leszöl, ha rendes... rendes... en nyomod
tovább az ip... ip... art.

JÁRÓKELŐ: Mennyi?

DZSENIFFER: Tíz... tíz rugó. Ha van kégli.

Autba... autób... a ti... ti... ti... zenöt.

JÁRÓKELŐ: Nem téged kérdeztelek, nyanya!

DZSENIFFER: Fódujj fő', paraszt.

KURVA 1: Tízezer. És van kégli.

JÁRÓKELŐ: Jöhetsz.

*Elmennek. A lány kihívóan visszanéz rájuk,
egyét füttyent.*

DZSENERFER: Füttyörészé' anyádnak, ribanca!
Aszongya nekem, nyany... nyany... a. A franc törje ki az ilyen sűttpar... sűttpar... asztoakat.

KURVA 2: Föl se vedd!

DZSENERFER: Nem akarom. Oszt mégis felid... felid... egel, amikó jácca az eszit itt nekem a reped... reped... tsarkú kis ribi.

KURVA 2: Mi voltál te ezelótt?

DZSENERFER: Ezelótt mi én?

KURVA 2: Hogy mivel foglalkoztál.

DZSENERFER: Nem emlékszek. Valami...

tanárn... tanárn... ó. Az leh... leh... ettem

KURVA 2: Te? Tanárnó? Úgy voltál te tanárnó, ahogy én lady Di.

DZSENERFER: A didit aszt értem. De mi aza lédi?

KURVA 2: Mindegy. Angolul van. Tudsz valamilyen nyelveket?

DZSENERFER: Nyelv... nyelv...eket oszt minek?

Van nekem nyelv... nyelv... em, és a' sokat tud.

KURVA 2: Gyereked van?

DZSENERFER: Gyerek... gyerek... em? Nem tom. Lehet, hogy vót, de nem emlékszek.

Ha vót se tud... tud... om, hogy hun van.

Akkó meg nem oszt meg szóroz!

KURVA 2: Nekem van férjem.

DZSENERFER: Nekem sose vót. Nem kő az olyan kanyi, akin... akin... ek főzni is köll.

KURVA 2: Nekem van egy gyerekem is. Meg szépen berendezett otthonom.

DZSENERFER: Szarom rá. De csak mongy... mongy... ad csak nyugottan, tellik az idő avval is, ha besz... besz... ész.

KURVA 2: Nappal egyetemre járok.

DZSENERFER: Egyemet... egyemet... etre? Aszt akkó éves hány vagy éves?

KURVA 2: Huszonhárom. A gyerek három. A férjem dolgozik, elektroműszerész. Nekem van rendes otthonom.

DZSENERFER: Montad. A' jó szakma. Az elmekto... eltromekszarász. Akkó, ha van kanyi, meg kölyk... kölyk...öd, minek állsz

minden ide este ki?

KURVA 2: Egy fizetésből nem tudunk megélni.

DZSENERFER: Aha. Én mektud... mektud... ok éni, ha van fuhar, abbul már meg. Kettő fuhar legal... legal... ább. Két. Az köll hozzá.

KURVA 2: Nézd azt a faszit ott? Nem túl elegáns az ilyen úri kinézetű ember ide?

Honti halad el mellettük, Dzsenerfer váratlanul elkapja a karját.

DZSENERFER: Ácsi, haps... haps... ikám. Én tégedet ösmerlek. Vót nekünk dógunk már egym... egym... ással valamikó.

HONTI (*elrántja a karját.*) Ha még egyszer hozzám mersz ézni, te ribanc, levágom mindkét melleidet.

DZSENERFER: Hohohohó! Van nekem stric... stirc... im, az les ott a sarkon, az majd a fejedet beletap... beletap... ossa a flaszterba, ha ugrál... ugrál... ol. Aszt mongyad nekem, honnan a fen... fen... éből ismerlek én tégedet.

HONTI: Kopy le rólam, kisanyám. Smafu ez a dolog a stricivel. Téged nem védeni kell, inkább előled kellene menekülni. (*Odafordul a másik lányhoz.*) Kiskegyednek is van stricije?

KURVA 2: Itt majd mindenkinek van. Nekem, speciel, nincs. De ez nem is fontos, ha az úr kellemes, és nincsenek rossz szándékai.

HONTI: Elbeszélgethetnénk.

KURVA 2: Hát beszéljessünk el! Már mondom is a tudnivalókat. Kégli nincs, azt magának kell megoldania. Úgy tízezer. Autóban tizenöt. Extra szolgáltatásokkal fölmeget harmincra is a tarifa. Szado ki-zárt.

HONTI: Csak beszélgetünk, és kapsz egy tízest. Meghívlak még egy italra is.

KURVA 2: Beszélgetés? Ital? És semmi szex?

DZSENERFER: Nem látod a szeme...

szemteme... dtül, hogy a pacák telj...
telj... esen importens?

HONTI: Neked kuss legyen! Na, van kedve
tízezerért és egy italért beszélgetni ve-
lem?

KURVA 2: Nem tetszik ez nekem. Valahogy
azt érzem, nem tisztességesek a szándé-
kai.

DZSENERFER: Buzi. Búzlík a pacsul... pacsul...
itul. Szagl... szagl... ik.

HONTI: Neked meg a szádból dől a budiszag,
kisanyám! Egyáltalán, van még fogad?

DZSENERFER: Nem is búzlík. Ettem negrót, az
elveszi a sza... szagot a szájtul. Annyi fo-
gam meg még van, hogy lehar... lehar...
apja a faszodat, ha el nem húzol inn...
inn... en a piczába!

HONTI: Bájos teremtés. Na, jöjjön már! Nem
bírom elviselni sokáig ezt a roncstot.

*A lány némi tétovázás után elindul a férfi
után. Még visszaszól Dzszenifernek.*

KURVA 2: Aztán csak vigyázz magadra, anya!
Viszlát, Dzszenifer.

HONTI: A viszont nem látásra, Lilla.

DZSENERFER: Takaroggyá má' te is, húzz...

húzz... atok innen. De hogy a pasast vala-
honnán ism.. ism... erem, az hótziher. Na,
munkára föl, Dzszenifer! Jé, ez rímlett. Mit
besz... besz... élek? Mi is aza rím? Rím,
rima. Ja, kezd... kezd... em érteni. Rím,
rima... Minden ugya... ugya... nazt jelenti
ebben a vilá...vilá... gban. *(Hirtelen vala-
mi az eszébe ötlik, szinte belegörnyed a
gondolkodásba.)* Asz... aszongya nekem,
viszlát, Lill... a. Lill... a. Avval is találk...
találk...oztam már valahol. Avval a... de
má' e'felejtettem, kivel... *(Kiveri magát a
töprengésből, visszaáll a „munkába”.* Szép
fiú, te ott, igen, ott te, nem aka...
akar...asz egy jót... Mindent csinál... csi-
nál...ok. Nem bán... bán... od meg...

2. jelenet – Honti anyjának, Hannának a szobabelsője (Hanna, Honti, Pöcsesinszky)

*Hanna hímzése fölél hajolva öltögeti a tüt az adott minták szerint. Néha felnéz, igazít a szem-
üvegén, aztán ismét a munkába merül. Az ajtót feltépi valaki, a nő összerezzen, de nem néz föl.
Honti ront be, mögötte szekrénynyi testőre.*

HANNA: Mióta szokás kopogtatás nélkül be-
rontani más lakásába, fiam?

HONTI: Bocs, de azt hittem, a gyermekkorom
otthona az én otthonom ma is.

HANNA: Ez ékes tévedés, picinyem, a gye-
rekkor véget ért, önálló lettél, van becsü-
letes szakmád, te vagy a kínai piac déli
régiónak maffiafőnöke, van tucatnyi la-
kásod – már ahányról én tudok –, vagy
nyolc feleséged és nagyszámú aktuális
kurvád. Az a kisgyerek, aki itt szaladgált
szőkén és édesen kacarászva az asztal
körüli...

HONTI: Nem lehetne, hogy ezt most felfüg-
geszteniék, a szőke kisgyerekezést,

anyám? Rendben, ez a te házad, a te ott-
honod, már bocsánatot kértem, hogy
csak úgy berontottam hozzád. De...

HANNA: Állj! Mielőtt a *de* után bármit is
mondanál, a bocsánatkérés nekem édes-
kevés.

HONTI: Mit tegyek, ami kielégít, Hanna?

HANNA: Miért szólítasz Hannának, ha az
anyád vagyok?

HONTI: A gyerekek voltál az anyja. Marad-
junk ennyiben. Most már üzlettársak va-
gyunk. És ennek a világnak kemény tör-
vényei vannak. Nincs anyázás, mert azért
késelés jár errefelé.

HANNA: Értem.

HONTI: És most mondhatom végre...

HANNA: Rendben van, szólíts Hannának, Honti.

HONTI (*hebegve*) Te pedig a vezetéknévemen fogsz ezentúl szólítani?

HANNA: Üzlettársak vagyunk, nem? Fölösleges az érzelgősség, Honti. Maga most kimegy, és ha újra vissza akar jönni, akkor kopogtat, ahogy tisztességes látogatókhoz illik. Ha jól szaglom, nem jött egyedül.

HONTI: Na tessék. Már magázol is.

HANNA: Maga tegezhet engem továbbra is, Honti. Elvégre én csak egy nő vagyok. Ha jól szaglom, nem egyedül jött.

HONTI: Egyedül jöttem... Ja, hogy ő? Semmi lényeges. Csak Dzsoki, az új gorillám. Az előző sajnálatos módon elhalálozott. Rendben eltemettem.

HANNA: Ebben biztos voltan. A temetéshez kiválóan ért, Honti. Ahhoz is. Na kifelé, kopogtat, és ha beengedem, akkor bejön.

Honti bosszús arcot vág, látszik, hogy fegyelmeznie kell magát, de kimegy a gorillával együtt. Kopogtat. Hanna a hímzésével van elfoglalva. Honti ismét kopogtat, már-már dörmöböl kintről.

HANNA: Nem vagyok itthon.

HONTI (*az előzőhöz hasonló berobbanás*) Most szórakozol velem, anyám... akarom mondani, Hanna?

HANNA: Eszemben sincs szórakozni. De most nincs kedvem társalogni önnel, Honti. Adieu. Láttam, életben van, jó egészségnek örvend, mehet.

HONTI: Maradok. Bajban vagyok, segítened kell!

HANNA: Én segítek a piac rettegett urának?

HONTI: Megszökött.

HANNA: Ki szökött meg?

HONTI: Lilla.

HANNA: Ja, az a szerencsétlenke kis franciatanárnő.

HONTI: Ó, igen, éppen hogy ő.

HANNA: Csodálattal tölt el az eset. Hiszen mennyi munkája volt benne, Honti. Mennyi drága anyagot nyomott beléje, hogy szétverje az agyában azt a sok mindent, amivel ide megérkezett, és magát porig alázta a fölényével, tudásával, finomságával.

HONTI: Azzal nem is volt baj. Leverettem a földre. Már beszélni sem tudott, csak akadozva, annyit nyomtam beléje a porcukorból. Már egyetlen francia szó sem jutott az eszébe, vagy ha igen, rosszul használta azokat.

HANNA: Maga nem is tud franciául!

HONTI: Nem is kell nekem tudni ahhoz, hogy lássam, hogy amikor francia szavak jutottak az eszébe, akkor maga sem érti meg azt, amit kimondott. Beszélni is már csak akadozva beszélt. Az ajtóig térképpel se tudott egyedül elmenni. És most egyszerre nincs.

HANNA: Vannak ilyen rejtélyek, Honti. Miért nem vigyáztatta gorillával?

HONTI: Minden roncs mellé nem állíthatok gorillát.

HANNA: Igaz, nincs annyi gorilla az egész városban, ahány maga által tönkretett szerencsétlen vánszorog hülyén vagy félig meghülyülve, élő halottként, hajléktalan rongyokba bugyolálva ebben a városban.

HONTI: Mit tegyek, ha ez a szórakozásom? A munka mellett nekem is kell szórakoznom valamivel.

HANNA: A fogadást megnyerte, ha jól emlékszem.

HONTI: Igen. Pöcsesinszky ezredes már le is szállította a másfél kiló anyagot.

HANNA: Derék. Szavatartó ember.

HONTI: Rég nem a fogadás a lényeg.

HANNA: Ha nem, akkor mi a lényeg, Honti?

Kopognak, halkán, diszkréten.

HANNA: Tessék! Bejöhet.

Pöcsesinszky ezredes lép be. Különös, egyenruhára emlékeztető göncök vannak rajta, vastag aranyláncok, karperecek csörrennek meg minden lépésénél. Az asszonyhoz megy, aki nyújtja a kezét, finoman kezét csókol neki. Akcentussal beszél, de tökéletes magyarsággal.

PÖCSESINSZKY: Kézcsókom, asszonyom. Van szerencsém meglátogatni Önt, ha nem vagyok a terhére.

HANNA: Részemről a szerencse, ezredes. *(A fiához.)* Látja, Honti, ilyen egy úriember.

PÖCSESINSZKY: Zavarba tetszik hozni. De, már megbocsásson a kérdésért, magázni méltóztatik, és Hontinak tetszik szólítani a fiát... a professzort?

HANNA: Változnak az idők, ezredes. Ezentúl csak üzletársakként vagyunk egymás számára jelenvalók. Szépen fogalmaztam, Honti?

HONTI: Gyönyörűen. *(Pöcsesinszkyhez, akivel közben megölelik egymást, és szertartásosan három csókot cuppantanak egymás arcára.)* Képzeld, anyám a hüvös idegent játssza el velem.

HANNA: Téved, professzor. Ez már nem szerep. Ez már a játszma része, ami régen folyik közöttünk is, csak nem mertük nevesíteni.

PÖCSESINSZKY: Végtelenül sajnálom. Bevalom, nem is nagyon értem, de nem akarok mások dolgában okos lenni. Ha magázni méltóztatik, akkor csak méltóztassék magázni a professzort.

HANNA: Túlbeszéltük. Azt hiszem, tudom, hogy miért jött.

PÖCSESINSZKY: Igen? Ez érdekes. Mert én nem tudom... egészen pontosan.

HANNA: Rosszul hazudik, ezredes. A kis franciatanárnő miatt van itt.

PÖCSESINSZKY: Ugyan, kérem, azzal minden rendben van. Szétrombolva lelkileg, testileg, roncs az kérem, még a roncstelepen sem adnának érte két rongyot sem. *(Nevet a saját tréfáján, amikor észreveszi*

magát, elkomolyodik, kissé zavarba jön.) Valami rosszat mondtam?

HANNA: Semmit az égvilágon, ezredes. Amit mondtott, az mind igaz.

PÖCSESINSZKY: Professzor, akkor legalább te mondjál valamit.

HONTI: Az van, Pöcsesinszky, hogy a lány eltűnt.

PÖCSESINSZKY: Eltűnt? Hogy lehet az, hogy eltűnt? Semmi sem tűnik el csak úgy.

HONTI: Hát akkor most próbáld meg elképzelni, hogy valaki csak úgy, egyszerűen eltűnik.

PÖCSESINSZKY: Nem tudom elképzelni. Ekkora képzelőerőm még nekem sincs.

HANNA: Ha meg nem sértem, ezredes, magának semekkorai képzelőereje nincs. És mégis sokra vitte. Mivel, ha nem képzelőerővel? Azzal az állati kegyetlenséggel van megáldva, amellyel még a professzoron is túltesz.

PÖCSESINSZKY: Ön hízeleg, asszonyom. *(Hontihoz.)* A rendőrséggel kerestetted már?

HANNA: Csak nem akarják azt mondani, hogy a rendőrséggel köröztetik a Lillát... Ha jól emlékszem, így hívják.

HONTI *(idegesen.)* Jól emlékszel. Így hívják. És ha a rendőrséggel köröztetjük? Akkor mi van?

PÖCSESINSZKY: Az a barom Barna rendőrfőnök a markunkban van. Az első szóra szétzavarja az összes rendőrt a városban, és két óra múlva előkerítik a *kisasszonyt*.

HANNA: Megtiltom, hogy a rendőrséget belekeverjék ebbe az ügybe! Megtiltom, hogy köröztessék!

HONTI: Már miért tiltanád meg? Mire való a rendőrség?

HANNA: Amire való, arra használtuk eddig. Hogy falazzanak nekünk, hogy bandaháborúkban mellettünk álljanak, hogy a déli *(a fiára néz)* és a keleti *(Pöcsesinszky felé fordul)* régióban ha kell, behunyt

szemmel járjanak ellenőrzés közben.

HONTI: Hát akkor?

PÖCSESINSZKY: Hát akkor?

HANNA: Hát akkor sem. Ezt a szégyent nem fogják nekem szétkürtölni az egész városban. Hogy a professzortól megszökött leghívebb *tanítványa*.

HONTI: Akkor mi mást tegyünk?

HANNA: Semmit. Mondjon le a lányról, Honti, ha maga meg a gorillája, illetve Pöcsesinszky úr, és a feltételezhetően kint várakozó gorillája...

PÖCSESINSZKY: Igen, Viktor kint szobrozik az előszobában. Teljesen jól nevelt, vadonás új gorilla. Az előző sajnálatos módon balesetben elhalálozott.

HONTI: Maga, persze, méltó temetést rendezt nekik.

PÖCSESINSZKY: Ez természetes, kérem, ennyivel tartozunk a beosztottjainknak. De, megbocsásson, a szavába vágtam...

HONTI: Még jó, hogy észrevette. Legalább észrevette, ha megtette. Megbocsátok, de ez ne forduljon elő túl sűrűn a jövőben, ezredes.

PÖCSESINSZKY: Azon leszek, kérem. Lenne szíves befejezni a félbehagyott gondolatmenetet?

HANNA: Mindenképpen be akartam fejezni. Ha maguk és az embereik képtelenek előkeríteni azt a kis szerencsétlen, agyonetetett lányt – milyen furcsa is a nyelv, istenem, agyonetetett, agyon etetett, közben meg az agyát etették szét a legkülönbözőbb anyagokkal... Mindegy, ezt úgysem értik –, akkor felejtsek el inkább örökre, mintsem a jó hírünket veszélyeztessék azzal, hogy bevonják a rendőrséget, vagy magánnyomozókat fogadnak. Elszökött, hadd menjen. Néhány milliót ráköltött, professzor, szétverette az agyát, ami már soha nem lesz ép többé, valahol vagy befogadják, vagy elpusztul, mint egy beteg állat.

PÖCSESINSZKY: És ha beszél?

HANNA: Attól nem kell félni. Ha nincs benne anyag, akkor sem képes már ép mondatokat formálni. Nem tud címekeket, neveket, elfelejtette a múltját, a nyelvét, jószerével már azt sem tudja, hogy ő kicsoda! A nevére nem emlékezik, ezredes! Dzszenifer vagyok, fogja mondogatni, de hogy milyen Dzszenifer, azt már nem fogja tudni megmondani. Keresni nem keresik, mert nem érkezett följelentés az eltűnéséről, aki meg eljött volna érte, azt a professzor úgy megkente, hogy tőle akár a sarki hot dogos kolbászába is beledarabolhattuk volna a lányt. Értenek engem végre az urak?

HONTI: Értem, Hanna.

PÖCSESINSZKY: Értve van, asszonyom.

HANNA: Van még mondanivalójuk számomra az uraknak?

HONTI: Hogy is mondjam én ezt... Előtted nyugodtan beszélhetek, Pöcsesinszky, hiszen te vagy az egyetlen barátom... és benned meg is bízom...

HANNA: Bennem miért bízik meg, Honti? Nem gondolja, hogy veszélyes lehetek magára?

HONTI: Maga? (*Hangot vált.*) Maga? Maga kész életveszély, Hanna, de a legmegbízhatóbb anya a világon. Eddig én csak magába voltam szerelmes.

HANNA: Értem. Másba nem, csak belém.

Megtisztelő ez az anyaszerelem, de nem beszélne inkább a lényegről? Kicsit kínos ez így, felnőtt férfi szájából hallani.

HONTI: Megmondom az őszintét. Én megszerettem azt a lányt.

PÖCSESINSZKY: Micsoda? Hogy te... azt a kis vakarcsot? Ne harizz, de röhögnöm kell.

HONTI (*átszellemülten rebeg.*) Igen, azt a kis vakarcsot.

HANNA: Ugye, nem azt akarja mondani ezzel, hogy beleszeretett Lillába... akarom mondani, a Lilla után maradt roncsba.

PÖCSESINSZKY: A professzor félrebeszél... Talán túlfokozta magát reggel... Tudja, a feszültséget mindig fel kell oldani. Lehetetlen, hogy ezzel a ronccsal... akarom mondani, ebbe a roncsba...

HONTI: Roncs ide, roncs oda, én beleszeretem, menthetetlenül.

HANNA: Ne aggódjék, professzor, ki fogjuk ebből a nyavalyájából is gyógyítani. De amit mond, azzal meglep. Én úgy tudtam, maga inkább a fiatal fiúkhoz vonzódik, Honti, nem a vézna kis tanárnőkhöz.

PÖCSESINSZKY: Ez már engem is meglep. Mármost hogy, úgy értem... Hogy sehogy se értem.

HONTI: Akár igen, akár nem, bár inkább igen, ebben az esetben... ki vagyok szolgáltató az érzelmeimnek.

HANNA: Miknek? Remélem, nem jól hallok. Az érzelmeinek, Honti?

HONTI: Jól hallottad, anyám... azaz, Hanna.

HANNA: Akkor most mondok valamit. Egy hetet kap, Honti, hogy elrendezze magában ezt a szerelemhistóriát. Azután jelenti, hogy megoldódtak magában az elgyengülések. Ha nem, úgy kénytelen lesz magát kihagyni az üzletből. Remélem, tudja, hogy ez mit jelent?

HONTI: Pontosan tudom.

HANNA: Ön, kimondhatatlan nevű – vagy csak a nyelvünkön illetlenül elnevezett – ezredes, ön lesz az, aki véglegesen megoldja a professzor problémáját, ha ő maga nem tudja megtenni azt. És, ragaszko-

dom hozzá, saját kezűleg rendezze el a dolgot.

PÖCSESINSZKY: Ezt nem kívánhatja tőlem, asszonyom.

HANNA: Nem is kívánom. Parancsolom, ezredes! És most menjenek isten hírével mind a ketten. A lányról hallani sem akarok többet. Megtiltom, hogy keressék, ha előkerülne, szedjék ki örökre a forgalomból. És nem ajánlom, hogy még egy ilyen hibát elkövessenek. Nincs több fogadás. Honti, magának egy hete van, hogy észre térjen. Ezredes, lehet, hogy egy hét múlva a fiam megmentője lesz. Nem fog senkinek hiányozni rajtunk kívül. Mi meg majd találkozunk vele, ki előbb, ki később, fönt az égben. Vagy, inkább a pokolban. Csak jobb helyünk lesz az nekünk, hiszen minden eltávozott ismerősünkkel találkozhatunk majd ott. Nem fogunk unatkozni. Még mindig itt vannak? Szeretnék a munkámmal foglalkozni!

Ismét a hímzésébe merül. A két férfi összenéz, azután lábujjhegyen elindul kifelé. Dzsoki kinyitja nekik az ajtót, azután óvatosan behúzza maguk után. Hanna ledobja az öléből a hímzést, az ablakhoz megy, valószínűleg a távozókat nézi. Aztán visszafordul. Arcán nem látszanak érzelmek, vonásai kemények, sokáig mereven néz valamit a nézőtér felé eső falon, miközben a merev vonásokba mind több keserűség vegyül.

3. jelenet – igénytelen, de tiszta kis szoba, vörös lámpafénnyel (Lilla, akiből Dzszenifer lesz, Honti, Pösecsinszky)

Két oldalról karolva, Honti és Pöcsesinszky behúzzák a szobába Lillát. Nyúzott és reszketeg, árnyéka csak önmagának, ha a két férfi nem fogná, bizonyára összerogyna pár lépés után.

HONTI: Ez lesz az új munkahelyed, drágám.

LILLA: Hol? Melyik? Mily... mily... en szoba e'? Kijét? És mit fogok itt csiný... csiný... áni!

PÖCSESINSZKY: Mostantól ez lesz az ön otthona, Lilla, melyet, olykor-olykor, megoszt majd másokkal. Hm... Úgy értem,

- másokkal, akik betérnek ide, egyenesen magához, magát keresve.
- LILLA: Aszt a francba tuggyák, hogy én itt vagyok?
- HONTI: E miatt ne fájjon a fejed. Majd mi megoldjuk ezt az ezredessel. :
- LILLA: Akkó megnyug... megnyug... ottam.
- PÖCSESINSZKY: Érti már, miről van szó? Fölfogta, Lilla?
- LILLA (*most érezni rajta, hogy teljesen be van lőve.*) Mir... miről van itt nagybasz... nagybasz...ó? Aszt kérd... kérd...ezi, nem-e értem. Nevetn... nevetn... em... nevet... nemkell.
- HONTI: Ez egy csöppet sem nevetséges. Eddig csak raktuk beléd a pénzt...
- LILLA: Nem csak a pénzt rakt... rakt...ák belém. Azizéj... azizj... üket is belém rakták. Meg mások is... Mindenf... mindenf... éle ideg... ideg... indeg... enek iss.
- HONTI: Ha érted, akkor mit rinyálsz annyit? Nem változik semmi. Ugyanúgy csinálsz mindent, mint eddig, csak most már másokkal. Idegenekkel.
- LILLA: Ti is ingeden... inge... ingedengetegek vagytok. Momra... szám... Szám... omra. Téleg nem változ... változ...ik itt semi. Egyik nyer... nyer... ft, mint a csőd... csőd... ör, a másik meg nyüsz... nyüsz... kisnyüsz... de nem eztet akarok mondani... nyüszít, mint a kuty... kuty... a, harmadik meg...
- PÖCSESINSZKY: Hálás lennék, ha megkímélné a részletektől, kedves Lilla!
- LILLA: Dzszenofir vagyok. Jól je... je... gyezemeg! Megkém... megkéml... megkéml... elem a részektől. De nem vagyok lib... lib... la, vagy ahogyan szól... szól...íttni szok, engem a professz... professz... or, ezt mondta, de annyisz... annyisz... or, de annyi, közben meg jött befel... befel... é a fehér cukor meg a koks, felváltva, néha meg csak gyom jutott, de atól is lement... lement... em nullá-
- ra. Zíró éllap... állap... otba'. Oszt csak fek... fek... üdtem a hóésésben... meg a feh... feh... ér hó jött belém egygyolyt... egyfoly... ában. Dzsöniför, így aszonta, seho... seho... gyse máshogy. Engem csak szól... szól... íccson Dzszeniförhő, ha jó fejez... fejez... emki magamat.
- HONTI: Innen a lábad ki nem teszek, megértted?
- LILLA: Ühüm.
- HONTI: Ha három kopogást hallasz, akkor kinyitod az ajtót. Ha egyáltalán tudsz még számolni.
- LILLA: Hár... hár... om kopog... kopog... ást. Hallom. Hár... hár...om a jel.
- HONTI: Igen. Akkor vagy mi jövünk, vagy más.
- LILLA: Ha hon... hon... an tudom majd, hogy ki mag... mag...uk- gyünnek, vagy gyün... gyün...ek mások, aszt meg hogy akkor fogom tun... tun... i?
- PÖCSESINSZKY: Azt magának nem kell tudnia. Jönnek, kopogtatnak, fizetnek, és mennek.
- LILLA: Fizetnek? Nek... nek...em fizetnek? Oszt mijé?
- HONTI: Mert te kedves leszel hozzájuk, Dzszenifer.
- LILLA: Kedves? De mijé, ha nem is ism... ism... erem őket?
- HONTI: Mert azt teszed velük, amit velünk... meg a barátainkkal eddig.
- LILLA: Megab... megabarátaik... ikkal? Mindent? Az össz... össz... es mindent?
- PÖCSESINSZKY: Természetesen, csak annyit, amennyit kérnek.
- LILLA: És én eszt mijé csinál... csinál... om?
- PÖCSESINSZKY: Mert a papa majd minden délelőtt hoz neked cuccot cserébe.
- LILLA: A vényám... vényám... bais? Nem csak fehér cuk... cuk... or lesz?
- HONTI: A vénádba is kapsz minden délelőtt. Te szépen kiteszed ide a pénzt, amit a barátaink itt hagytak nekünk, cserében

kapsz a vénádba is anyagot. Ha már anyyira megszeretted.

LILLA: Megszer... megszer... ettem. A vényámba... küln...küln... össen.

HONTI: Fehér cukrot meg kapsz minden napra eleget, csak oszd be, hogy reggelig kitartson

LILLA: Jó lány vagy... vagy...ok én, tudok tak... takar... takar... kodni a cuccal, avval nem lesz hiba.

HONTI: Ha jó kislány leszel, akkor tőlünk mindig megkapod, amire szükséged van.

LILLA: Akkó megnyug... megnyug... odtam. Maguk igaz... igaz... án jó emberek hoz... hozzám.

PÖCSESINSZKY: Na látja, Dzszenifer, látja, látja. Mi mindent megteszünk magáért, csak maga se rakoncátlankodjon!

LILLA: Val... val... mit nem értek.

HONTI (*Pöcsesinszkyhez*) Én meg már attól félttem, hogy valamit megért...

PÖCSESINSZKY: Mit nem ért, Dzszenifer?

LILLA: Hát aszt nem ért... ért... em, hogy ha nekem fiz... fiz...etnek a barát... barát...aik, akkor miért gyűnnek elven... elven...i a pézt a szegén Dzszenif... Dzszenif... ertől maguk meg.

HONTI: Mire kellene itt neked pénz, azt mondd meg, mire! Minden nap hozzák neked a reggelidet, ebédedet, vacsorádat, még a kívánságaidat is teljesítik, hogy másnap mit akarsz enni.

LILLA: Rakott krum... kurum... plit. Oszta aszt is hoznak?

PÖCSESINSZKY: Rakott krumplit is. Amire csak feltámad a kedve.

LILLA: Roppant kedv... kedv...em támadt fel a rakott krum... kurum... plira. Demostazonnal!

HONTI: Hamarosan kapsz rakott krumplit is, Dzszenifer. Még lesz egy kis elintézni valónk előtte. (*Pöcsesinszkyhez.*) Magunkra hagynál bennünket, ezredes, egy kevéske időre? Nemsokára megyek én is, várj

meg lent a sarkiban.

PÖCSESINSZKY: Te, te, te nagyon nagy kópé! Te gyerek. Nem hiába hívnak professzornak, valamit mindig kieszelsz magadnak. Te akarsz felavatni ezt a helyet, vagy rosszul gondolom?

HONTI: Egyáltalán nem gondolod rosszul. Később már nem biztos, hogy lesz kedvem ehhez a kis ribanchoz.

PÖCSESINSZKY: Megértelek. De ha végeztél, akkor én jövök fel... A második hely se rossz. Hallotta, Dzszenifer, nemsokára visszajövök. Majd engedjen be!

LILLA: Majd beeng... beeng... edem. Hárm...hárm... at kopogjon.

PÖCSESINSZKY: Úgy lesz. Hárm fogok kopogni.

LILLA: És majd fizet utána. Én meg eltesz... eltesz... em, és maguk jönnek holn... holn... ap érte.

PÖCSESINSZKY: Rendben van. Fizetek.

HONTI (*röhög*) Pénz az ablakban.

*Egymás vállát csapkodva röhögnek.
Pöcsesinszky rákacsint Hontira, aki hirtelen elkomolyodik.*

HONTI: Na, kimondod végre?

PÖCSESINSZKY: Nekem beszélsz?

HONTI: Kinek másnak. Kimondod végre, hogy vesztettél?

PÖCSESINSZKY: Nem vesztettem. Te nyertél.

HONTI: Nekem így is jó. Mikor kapom meg az árut?

PÖCSESINSZKY: Amikor kedved tartja. Akár már ma is. Van tartalékom bőven.

HONTI: Rendben. Szeretem nem elhúzni az ilyen dolgokat. Egyezzünk meg abban, hogy ma éjfélig nálam lesz a másfél kiló kocsz.

PÖCSESINSZKY: Nem szeretem, ha ilyen pórias szavakat használasz, professzor.

HONTI: Rendben. Ha jobban szereted, akkor várom, hogy rám szállingózzék másfél ki-

ló fehér hó, sok, sok, sok hófehér pehely, másfél kiló, hó, hó, hófehér anyag.

PÖCSESINSZKY: Szavatartó ember vagyok, ismersz.

HONTI: Ismerlek, ezredes. És bízom is benned. De üzlet, az üzlet. Ha valami bajom esnék éjfélig, akkor, természetesen, nem tudnád átadni nekem a cuccot. Egy hulla mit kezdjen másfél kiló kokóval?

PÖCSESINSZKY: Ugyan, mi történhetne veled?

HONTI: Mit tudom én. Mondjuk, *véletlenül* elcsap egy autó, és olyan lapos leszek, mint egy papundecli-lemez. *Véletlenül* a fejemre dől egy szobor. *Véletlenül* beleszédülök a folyóba, és rothadásig visz magával a víz, míg valahol ki nem fogják a fölpuffadt hullámat, amit majd azonosítani sem tudnak már, mert esés közben, véletlenül levágtam mind a tíz ujjamról a körmökkel együtt az első pereceket. Vagy, akár véletlenül is, eltalálhatna egyik eltévedt golyó, mondjuk, amelyik mindegyike vagy a koponyámba, vagy a szívem tájékára téved.

PÖCSESINSZKY: Barátom, megbántasz ezzel a feltételezéssel.

HONTI: Nem volt szándékomban. Csak, tudod, a mi szakmánkban jobb az óvatosság. Barna rendőrfőkapitánynak átadtam egy levelet, lezárva, lepecsételve, amelyet, ha két nap múlva nem jelentkezem érte, fel kell bontania. És abban én leír-

tam ezt a mi fogadásunkat, a tartozást, és ott van a tartozó neve is.

PÖCSESINSZKY: Sokra mész vele. Barna a markunkban van.

HONTI: De ugyanez a levél ott van anyámnál is, azzal az utasítással, hogy ha holnap nem jelentkezem a levélért, azt juttassa el az országos rendőrfőkapitánynak. Ő már nincs a kezünkben. És ha az elolvasása, akkor omlik a bánya. De Barna ezt nem várja meg. A kommandósok már csak a hulládat találják meg, ha megtalálják. Mert Barnának is megvannak a módszerei. Tudod, ezredes, a módszeresség a legfontosabb a mi szakmánkban. És ezt még tőled tanultam.

PÖCSESINSZKY: Nem kell aggódnod! Minden úgy lesz, ahogy megbeszéltük. Dzszenifer, akkor várjon ám rám szerelmesen!

LILLA: Hárm... hárm... at kopog, és én repül... repül... ők a karjaiba.

Kimegy. Honti meg se várja, hogy a barátja behúzza az ajtót, máris ledobja a földre a zakóját, és két oldalt lehúzza a nadrágtartóját.

LILLA: Nem-e előbb feh... feh... ér cukor, vagy kis hó, hó, hókó... kókó kislányn... kislányn... ak?

HONTI: Rendben van. Előbb adunk az agynak, lemegyünk alfába, olyankor nekem is jobban esik a torna!

4. jelenet – Honti ebédlője (Lilla, Honti, Pöcsesinszky, Andy, Barna, Zhenbang, manöken)

Honti egyedül üldögél az asztalfőn, egy villával kocogtatja szórakozottan a tányérja szélét. Lilla érkezik, kihívó ruhában, hatalmas dekoltázs, ékszerek, láncok, brossok csillognak rajta. A szó szoros értelmében jelenség, még ha az őt szemlélőben az a kép is kialakulhat, hogy több rajta a kiegészítő, mint a ruha. Hosszú combjából alig takar el valamit az tenyéryei meggypiros szoknya. Szipkát tart az ujjai között, melyben cigaretta füstöl. Honti beleszagol a levegőbe, aztán elmordul.

HONTI: Ugye, mondtam, hogy vendégeket várunk.

LILLA: Nem kell azt neked külön mondani. Nem is akármilyeneket, ha az ezüst ét-készleteket ratak... rakat... fel az asztalra.

HONTI: Tehát mondtam. Akkor hogy van pofád egy grássszal megtöltött cigarettával fel-alá flangálnod itt? Ezek csak beleszimatolnak a levegőbe, és még az évjáratot is pontosan megmondják.

LILLA: E hát, ha ők is mariskáznak, akkor meg mi a baj, hogy én...

HONTI: Az a baj, hogy pofátlanság a vendéget marihuána-füsttel beszennyezett levegőjű ebédlőben fogadni.

LILLA: E' nyomom.

HONTI: Nem nyomod, hanem kitakarodsz a konyhába, és ott befejezed. Édesanyám mindig arra tanított, hogy kenyeret soha nem szabad otthagyni az asztalnál.

LILLA: De hát, ez a cucc nem kenyér!

HONTI: De igen, és ezt jól jegyezd meg! A mi mindennapi kenyérünk, mert mi sem húsevők, sem fényevők – mi füstevők vagyunk.

LILLA: Aha, értem. És a többi is mindennapi kenyér?

HONTI: Kapizsgálod. Ahogy a mindennapi kenyérből is sokfajta van, úgy a mindennapi füstből is. Fehér kenyér, barna kenyér, rozs kenyér... soroljam? Barna cukor, gyilkos hó, hernyó, gyurma, lecsó...

LILLA: Megmondva az őszintét, nem értem, még mind... minde...en füstöz.

HONTI: Hamarosan belejössz. Fehér cukor, barna cukor, gyilkos hó vagy hernyó: az heroin; fehér hó: az meg a kokain; gyurma: az hasis; lecsó: az LSD. Van még belőlük több tucat egyéb is, de azzal most nem fárasztom magamat. Tanuld meg, hogy mi csak tiszta cuccot forgalmazunk és fogyasztunk, ezeket a szintetikus szarokat csak nyomják a plázások és a dizsis, kiskorú nyomoroncok. A kurva

életbe! Jár a pofám, te meg addig elszívtad a teljes dzsointot. Ki kell szellőztetnünk, szaga se maradjon itt semminek!

LILLA: De a frissen kis... kis... ütött kenyér illata finom.

HONTI: De ez itt nem kenyérüzlet, hanem az én ebédlőm. És egy ebédlőben ebédlőszag legyen, ne marcsa-szag!

Csöngetnek. Kisvártatva Andy dugja be a fejét az ajtón. Honti int neki, ebből a lány érti, kicsit várakoztatnia kell az érkezőt.

HONTI: Lefogadom, hogy ez Pöcsesinszky ezredes. Ő olyan kínosan pontos, mint egy svájci óra.

LILLA: Az jó, ha valaki pont... pont... os. Erény a pontosság, a királyok erénye.

HONTI: Csak ezredes, nem király. De néha annak képzelet magát. Mit állsz itt, fölfelé, fogat mosni, nem fogsz itt nekem búzleni a cigarettafüsttől. Adjál magadra, Liza, mondtam, hogy adjál magadra!

LILLA: Megyek mán, no, mosok fogat. Minden úgy lesz, ahogy akarja.

Fölsiet. Honti az faliórára pillant, aztán nagyot sóhajt. Megragadja az asztalon várakozó nagy rézcsengőt, és kettőt csenget. Az ajtó azonnal kinyílik, és Pöcsesinszky ezredes viharzik be rajta.

HONTI: Mi lenne, ha egyszer elkésnél?

PÖCSESINSZKY: Az a világ vége lenne, barátom. Mi, ukránok, lusta egy népség vagyunk, de adunk a pontosságra. Megzavartalak valamiben?

HONTI: Ugyan. Itt ülök, és a vendégekre várok. De, mondd csak, ezredes, te még nem hallottál olyanról, hogy a vacsora-vendégnek illik egy keveset késnie, már csak a háziasszony miatt is... mármint, hogy időben elkészülhessen az étellel...

PÖCSESINSZKY: Ne fáraszd magadat! Neked szakácsnőd van. Ma este Lilla lesz a háziasszony, ő meg még a konyha közelében

- sem jár soha.
- HONTI: Ez igaz.
- PÖCSESINSZKY: Hogy haladsz a lánnyal?
- HONTI: Viszonylag jól. Anyag nélkül már egy órát sem bír ki. Felejt, erősen felejt, és már a beszéde is akadozik. A legjobb úton vagyok. Sokba kerül neked ez még.
- PÖCSESINSZKY: Meglátjuk. Vannak még a természetnek csodái.
- HONTI: Meglehet. De Lilla nem tartozik közéjük. Nyeli a cuccot, szúrom a vénáját, lebeg, állandóan lebeg, mintha Krisztus koporsója mellett járkálna.
- PÖCSESINSZKY (*keresztet vet.*) Ezt nem kellett volna mondanod. Lennél szíves tekintettel lenni másokra, akiknek ez egy szent dolog?
- HONTI: Visszaszívtam. Akkor, csak úgy magában lebeg.
- PÖCSESINSZKY: Szabad tudnom, kik jönnek még?
- HONTI: Nem szabad. Hamarosan úgyis megtudod. Hírek?
- PÖCSESINSZKY: A piacon minden a legnagyobb rendben. Te, persze, ma sem dugtad oda az orrod.
- HONTI: Szóval, valami még sincs rendben.
- PÖCSESINSZKY: Apróság. Ne rontsuk vele az este hangulatát.
- HONTI: Akármilyen is az, nem fogod elrontani a kedvemet. Na, ki vele, mi történt!
- PÖCSESINSZKY: Egy szállítmányunkat lekapcsolták.
- HONTI: Lekapcsolták? A kettőből az egyiket. Nem rossz. Ötven százalékos veszteség.
- PÖCSESINSZKY: Igen. Ha úgy vesszük. De tekinthetjük döntetlennek is. Egy oda, egy ide. Az a fociban egy-egy.
- HONTI: De nem az üzletben. A zsaruk?
- PÖCSESINSZKY: Zsaruknak nyomát se láttam ma a piacon.
- HONTI: Akkor?
- PÖCSESINSZKY: Vagy a déliek, vagy a nyugatiak.
- HONTI: Honnan tudhattak az áru érkezéséről?
- PÖCSESINSZKY: Nyilván füles révén. Valaki közülünk köpött.
- HONTI: Én lehettem csak, itthonról, telefonon, srácok, gyertek már, akasszatok le rólunk pár millást érő cuccot.
- PÖCSESINSZKY: Tényleg nem tudom elrontani a kedvedet. Egyébként, nekik is volt humoruk.
- HONTI: Ez megnyugtat.
- PÖCSESINSZKY: Az anyagot porcukorra cserélték ki. Most van egy kiskamionnyi porcukrunk.
- HONTI: Nem is jött rosszul a cukor. Ganggal nyitunk egy cukrászdát a piacon, úgyis mindig az volt a vágya a kimérője helyett.
- PÖCSESINSZKY: Gang. Ez a szegény kicsi Gang...
- HONTI: Időben szóltam, hogy nézz a körmére.
- PÖCSESINSZKY: Ezek szerint elkéstél a figyelmeztetéssel. Ha nem is időben, de ellátogattak hozzá az embereim.
- HONTI: Tudom. Azóta hallgat.
- PÖCSESINSZKY: Igen, professzor. Azóta csönd van. Lehet, hogy hosszú időre ez az utolsó lefoglalt szállítmányunk...
- Csöngetnek. Andy dugja be a fejét, Honti int, hogy bejöhet a vendég.*
- HONTI: Mostantól egy szót sem az üzletről.
- PÖCSESINSZKY: Ez természetes, professzor.
- Barna főkapitány érkezik. Délcegen, magabiztosan lépked oda hozzájuk, mindkettőjüket háromszor arcon csókolja. Leül.*
- HONTI: Isten hozta, kapitány!
- BARNA: Magam is igyekeztem. (*Nevet a saját humorán, a többiek is vele tartanak, némi kényszeredettséggel.*) Nagyon szépen lakik itt, professzor. Kitűnő ízléssel rendezte be a lakását... már amit én eddig láttam belőle.
- HONTI: Becsülöm azokat a zsarukat, akiknek van az ízlésre fogékonyságuk.

BARNA: Megkérhetem, hogy ne zsaruzzon le engem? Tudja, hogy ki a zсарu? A sarki rendőr. Az a zсарu. Én kerületi főkapitány vagyok.

HONTI: Bocsánat, főkapitány, szórakozottságból volt.

BARNA: Semmi, csak vannak nekem is érzékeny pontjaim.

PÖCSESINSZKY: Bátorkodom megjegyezni, hogy a főkapitány úr itteni megjelenése némi meglepetést okoz számomra. Nem veszélyes ez önre nézve?

BARNA: Már mint micsoda?

PÖCSESINSZKY (*zavarba jön, érzi, hogy ezzel most melléfogott.*) Úgy értem, hogy nyilvánosan mutatkoznia... a professzorral.

HONTI: Barna főkapitány úr nem nyilvánosan mutatkozik velem, hanem a házamban vacsorázik. Az ablakon nem láthat be senki, a gorilláimon kívül.

PÖCSESINSZKY: Csak arra gondoltam...

BARNA: Kérhetem az urakat, hogy fejezzük be ezt a témát? Feltételezhetjük, hogy engem nem figyelnek a saját embereim. Akik figyelnek, azok az én embereim. És ha az én embereim észreveszik, hogy mások figyelnek engem, akkor azok nem sokáig figyelgetnek majd tovább, biztosíthatom önöket.

HONTI: Valóban ostobaság volt ezt a kérdést feltenned, ezredes. A főkapitány magánvendégem.

BARNA: No, azért csak benne van a meghívásban, hogy bizonyos közös ügyekben egészen jól megértjük egymást.

HONTI: Mondjuk inkább úgy, hogy nem zavarjuk egymás köreit.

BARNA: Köszönöm, ez a pontos. Ezek szerint az urak meg vannak elégedve a munkálkodásommal?

PÖCSESINSZKY: A legteljesebb mértékben, Barna főkapitány.

BARNA: Remélhetőleg ez még sokáig megmarad. Nagyon fontos, hogy meglegyen

az egyensúly a két térfél között.

HONTI: Két térfélről beszél?

BARNA: Úgy értem, jobb szó híján, alvilág és... felvilág között.

HONTI: Pontosan értettük, mire gondol. És maga igazi egyensúlyozó művész, főkapitány.

Csöngetnek. Andy dugja be a fejét, Honti int, hogy jöhet a vendég. Legnagyobb megdöbbenésükre egy kínai lép be, kivételes eleganciával öltözködve. Honti eléje siet, szertartásosan kezet fognak.

HONTI: Van szerencsém bemutatni önöknek Zhenbang urat, akit a hívei a piacon csak császárnak szólítanak.

Zhenbang szertartásosan, de nagyon távolságtartóan kezet fog velük. Töri a magyart, amit itt visszafogottan érzékeltetünk csak az olvashatóság kedvéért.

PÖCSESINSZKY: Pöcsesinszky ezredes, szolgálatára, császár.

ZHENBANG: Hagyjuk császározást, magunk között. Tudom önről, és azt is tudok, mi történt ma. Majd alkalmas időkor szót ejtünk erről is. De most, van vacsorameghívás ide, Honti úrhoz. Munka várhat.

BARNA: Barna kerületi főkapitány.

ZHENBANG: Híres Barna, örvendek önnek, hogy megismerhetem, hallottam sokat magáról jókat. Kapitány ilyen kellene kerület mindegyiknek.

BARNA: Köszönöm az elismerést, jól esik. Én is eleget tudok önről, Zhenbang úr, kiválszóan irányítja a piac... forgalmát.

ZHENBANG: Nagy ott zavar tud lenni, valakinek kell rend csinálni. Én csinál, legjobb tudásom szerint.

HONTI: Foglaljanak helyet az urak. A vacsoráig még várnunk kell pár percet, azonnal itt lesz a ház asszonya, és a hiányzó vendég.

ZHENBANG: Nős ön, professzor?

HONTI: Nem. De mindig van egy ügyeletes úrnője a háznak... Így szoktam meg. Valójában megrögzött agglegény vagyok.

ZHENBANG: Nem rossz, nem rossz, maga van nagyon ravasz és bölcs ember. Önök házasok?

PÖCSESINSZKY: Én csatlakoztam évek során a barátomhoz. Agglegény vagyok, és az is maradok.

ZHENBANG: Bölcs maga is, ezredes, hasonlóan mint barátja. *(Fütkészve Barnára néz.)* Főkapitánynak tudom van család, két szép gyermek, egy fiúcska és egy lányocskája, egyik jár gimnázium, másik még jár általánosan.

BARNA: Jók az információi.

ZHENBANG: Emberekről, kiket szeretünk, szeretünk tudni sokat, majdnem mindent, amit az illendőségen belül tudhatni lehetséges.

BARNA: Ezzel most nagyon megnyugtattott.

ZHENBANG: Jó magának. Nekem van három gyerek, fiúk mindegyik. Baj csak velük, hogy éjjel-nappal őriztetnem őket kell, gyenge pontja a mi szakmánknak család. Ott lehet kikezdehető előbb az ember. Kis balhé valamelyik régióban, s már viszik is gyerek túsznak. De Zhenbangot nem olyan könnyű megzsarolni. Gyerekek vannak védve széltől is.

Csöngetnek. Andy dugja be az orrát. Honti türelmetlenül int, hogy jöhet a vendég. Egy manöken kinézetű fiatalember himbálja be magát. Mozgásán látszik, hogy rettentően el van telve a saját szépségétől, de a ringatózás egyéb hajlamokra is utalhat.

HONTI: Rossz király lenne belőled! A pontosság a királyok erénye.

MANÖKEN: Tőled tanultam, hogy illik elkészni vacsorára érkezéskor.

HONTI: Kicsit talán túlságosan is ragaszkodtál ma az illemhez. Mindegy. Az urakat nem kell ismerned. Az uraknak sem té-

ged. Bocsánat, ha ezt udvariatlanságnak tartják.

ZHENBANG: Csöppet sem udvariatlan így ez hogy van. Inkognitó, még barátok között is. Én speciálisan nem bánom, hogy nem közelebből megismerjük egymást, ha nem lesz a kapcsolatunk tartós.

HONTI: Ebben biztos lehet.

MANÖKEN: Akkor hogyan tovább?

HONTI: Ne kérdezősködj, hallgass és egyél, ha hozzák a vacsorát.

Asztalhoz ülnek, Honti tapsol, fentről, királynői szépséggel levonul Lilla.

LILLA: Jó estét az uraknak!

Zhenbang és az ezredes egyszerre üdvözli a leérkező nőt, a manöken csak felpillant, int a lány felé, Honti Lilla tekintetét fütkészi.

HONTI: Bemutatom az uraknak Lilla kisasszonyt. Ma ő lesz a ház úrnője. Tudom, hogy az illem azt diktálja, hogy az urakat mutassam be a hölgynek, de a mai este sajátos koreográfiája szerint az urak mindegyike lehetőséget kap arra, hogy külön bemutatkozzék a hölgynek. *(A manökenre pillant, majd az ezredesre.)* Titeket már ismer. Önöké az elsőség, uraim.

BARNA: Ezt hogy érti?

HONTI: Úgy gondoltam, vacsora előtt elszívunk a dohányzóban még egy-két szivart. Önök pedig ez idő alatt megismerkednek a hölgyvel, külön-külön. Egymás után.

ZHENBANG: Én nem értem most egészet.

HONTI: Pedig a dolog nagyon egyszerű. Lilla kisasszony nagyon adakozó teremtés. Én pedig nem vagyok féltékeny ember.

BARNA: Csak nem arra céloz...

HONTI: Főkapitány úr, ön nem hiába a hatóság első embere. Nem mondom azt, hogy ördöge van, de lehet, hogy ráhibázott.

ZHENBANG: Kezd én fejemben is a világság gyűlni.

HONTI: A mai vacsora a nagy beavatás éj-

szakájával kapcsolódik össze.

LILLA: Én nem vagyok beavatva sem... sem...
ibe. Avas... avas... anak be kérem engem
is, elvégre ról... ról... am van szó.

HONTI: Töröld le a szádról a porcukor ma-
radékát, szívem. Tehát, amíg mi a do-
hányzóban szivarozunk, addig önök ket-
ten, természetesen – egyelőre – csak
egymás után, elvonulnak egy nyugodt
szobába Lillával, és ott megismerkednek.
Mondjuk úgy, hogy bemutatkoznak.

LILLA: De itt miért nem lehet bemut...
bemut... atkozni?

HONTI: Mert a bemutatkozás, a megismer-
kedés, szemérmes dolog, drágám. Az
urakkal külön-külön kedves leszel. Ér-
tesz már? Ez neked is meglepetés mára,
tőlem, kicsi Lilla.

LILLA (*be van löve, de annyira nem, hogy ne
érintené meg, mi készül itt.*) Hogyan legyen
kedves hozzájuk? Csak nem azt akarj..
akarj... ák, hogy azt... én vel... velük, amit
magukkal, no ne mán, oszt aszt már nem!

HONTI: Lillám, picinyem, ha velem kedves
tudtál lenni, ha az ezredessel is kedves
tudtál lenni, ha a manökennel is kedves
tudtál lenni... Akkor miből tart most ne-
ked kedvesnek lenni ezekkel a baráta-
immal?

LILLA: Mit nem képz... képz... elnek? Nem
vagy... vagy... ok én közönséges kurva!

HONTI: Nem, te valóban nem vagy közönsé-
ges kurva, drágaságom, te igazi konzum-
kurva vagy már... s maradsz egy ideig
még... De félek, már nem sokáig.

ZHENBANG: A hölgy beavatva miért nincs?
Ha nem akarja...

BARNA: Én sem akarom erőszakkal...

HONTI: Szó sincs itt erőszakról. Lilla kedves,
egy percre húzódj ide mellém! Bocsássan-
nak meg az urak, tudom, hogy úri társa-
ságban nem illik sugdolózni, de most rá-
kényszerít a helyzet.

Lilla bizonytalan léptekkel odamegy hozzá,

*megkapaszkodik a férfi karjában. Honti a fü-
lébe sugdos, Lilla kapkodja a fejét, aztán ab-
bahagyja, lehajtott fejjel áll.*

HONTI: Nos, uraim, ki akar először bemutat-
kozni Lillának?

ZHENBANG: Ha a hölgy beavatva nincs, és el-
lene történik akaratának...

LILLA: Jöhet.

BARNA: Én kiszállok. Nekem ez nem tetszik.
Ha ennek a kínai úrnak ez működik, tes-
sék, menjenek. De én nem kívánom
igénybe venni a lány szolgáltatásait.

HONTI: Ejnye, főkapitány úr! Ön mindig is a
jó modoráról volt híres. Egy férfinak be-
kell mutatkoznia a társaságban megjele-
nő hölgynek.

BARNA: Hívja akárhogy! Ha megengedi, én
most távoznék.

HONTI: Ahogy gondolja. Andy, a szobalány
majd kikíséri. Talán még nem alszanak a
gyerekei, Barna úr. A két szép gyerek.
Fontos a család. Hogy mindenki ott le-
gyen esténként a lefekvéskor, jóéjszakát
puszit adni a másiknak. Jól beszéltem,
császár?

ZHENBANG: Teljesen jól. Két gyerek, kapi-
tány, két gyerek. Nagyon kell rájuk vi-
gyázni. Nagyon, mert nem kisördög al-
szik.

BARNA: Maguk most zsarolni próbálnak en-
gem?

PÖCSESINSZKY: Nem hinném, hogy ez lenne
Honti úr szándéka. Csak azt akarja, kel-
lemesen teljen el ez az este, és mindenki
jól megismerje a másikat. Amúgy pedig,
ugye, főkapitány, ismeri azt a közmon-
dást, hogy menet közben nem lehet ki-
szállni, ha már elindult a szerelvény?

BARNA: Gondolja, hogy ez a bizonyos szerel-
vény már elindult?

HONTI (*hálásan rámosolyog az ezredesre.*)
Hogy elindult-e? Már robog...

BARNA: Ez esetben... de csak a társaság ked-
véért... maradok.

HONTI: Hálásak vagyunk ezért, főkapitány, a szív nem felejt. Ha nem zavarja, akkor először a kínai úr fog bemutatkozni Lilla kisasszonynak. Ő rangban a legmagasabb közöttünk – egy császár mégiscsak császár.

BARNA: Kérem. Ez természetes. Merre találok a dohányszalont?

HONTI: Azonnal odakalauzolom önöket.

Négyszer csönget. Andy bejön.

HONTI: Andy, kísérd fel Lilla kisasszonyt és ezt az urat a zöld szobába, hogy ott senkitől sem zavartatva megismerkedhesse nek egymással. Ezt a másik urat pedig, majd ha már Lilla kisasszony jól megismerkedett az első úrral, a lila kárpitok

közé vezesd föl hozzá. Értesz mindent.

ANDY: Igenis, értek... és tudok. Nem az első nagy beavatás éjszakája ez itt...

HONTI: Tartsd a szádat, cseléd! Hallgatsz, és teszed, amit mondok.

ANDY: Bocsánat a bizalmaskodásért... Jöjjenek utánam, kérem!

Lilla bódultan billeg kifelé, nyombában a felizgult Zhenbang. A lány az ajtóban megáll, és fájdalmas arccal visszanez Hontira.

LILLA: És én még mag... mag... át... én magát any... any... ira... dögöl... dögöl... jön meg!

Honti úgy tesz, mint aki nem hallja, maga előtt terelgetve a másik három embert, ki-megy hátsó ajtón.

5. jelenet – Honti lakásában (Lilla, Honti, Hanna, Andy)

Honti a tárgyalóasztal méretű asztalánál ül, valamit könyvel, olykor hangosan kimond egy-egy számot. A fejét vakargatja, megunja az adminisztrálást. Kis kezitükröt tesz az asztalra, egy aranycírádás dobozkából fehér port ütöget rá, hogy a por vékony vonalat képez az üveglapon, ráhajol, befogja a bal orrlyukát, és lassan haladva a vonal mentén, beszippantva a port. Ugyanezt megteszi még egyszer, csak most a jobb orrlyukát fogja be. Aprókat tüszent, aztán elégedetten hanyatlik vissza a karosszékebe. Felemeli az asztról a nagy rézcsengőt, és csenget. Andy, Honti mindenese lép a szobába, arcán kérdő mosollyal.

ANDY: Hívatni tetszett a professzor úrnak?

HONTI: Nem csak tetszett, tetszik is az a gyönyörű segged, virágszálam, Andy, te kis vadmacska.

ANDY: Tetszik még emlékezni... arra, hogy egykor... de az mind régebben volt csak... már nem is... azóta se...

HONTI (*meg se hallja, amit a lány mond.*) A vacsora készen, Andy?

ANDY: Ahogy rendelni tetszett. Hat személyre. Készen.

HONTI: Helyes. Mi égett ma oda?

ANDY: Viccelni tetszik velem? Én ügyelek, hogy a szakácsnő ne aludjon főzés közben. Minden a legnagyobb rendben. Kanalak, kések, villák, poharak a legmegfe-

lelőbb sorrendben. Kétszer is ellenőriztem őket.

HONTI: Lilla mit csinál?

ANDY: Az új ruháját próbálgatja odafent. Szép lány, kár érte...

HONTI: Mondtál valamit, Andy?

ANDY: A viláért sem mondtam semmit sem, professzor. Készen van a munkájával?

HONTI: Mióta érdekel téged az én munkám?

ANDY: Merek is én érdeklődni az ön munkája iránt. Csak, amikor dolgozni tetszik, akkor nagyon mogorvának tetszik lenni a professzor úrnak.

HONTI: A munka gonddal jár, gyermekem, a gond pedig ritkán párosul jókedvvel.

Csöngetnek.

HONTI (*a faliorára pillant.*) Ki a fene érkezhetett ilyen korán.

ANDY: Talán az ezredes...

HONTI: Te ne találgass, Andy, hanem talpalj kifelé, és engedd be a vendéget.

Andy kisiet. Honti végigpásztáz a ruházatán, aztán elégedetten konstatálja, hogy az elegáns öltönyét egyetlen pehely sem csúfította el még. Andy jön vissza, olyan hivatalos, hogy az már-már komikus

ANDY: A professzor úr édesanyja kívánja látni.

HONTI (*megleپóđve.*) Csak nem? Ilyenkor? Váratlanul az anyám? Küldd be!

Andy kifelé menet ríszál egyet-kettőt formás fenekén, de a férfi figyelemre sem méltatja. A lány felhúzza az orrát, fíntorog még kicsit az ajtónál, aztán kimegy. Kisvártatva belép Hanna.

HANNA: Megtisztelő, hogy fogad az én elfoglalt fiam ilyen kései órán...

HONTI: Hagyjuk a rizsát, anyám, egyébként szervusz.

HANNA: Szervusz, professzor. Látom, kezd már jókedved lenni.

HONTI: Ha téged látlak, anyám, mindig jókedvem támad.

HANNA: Ezt a rizsát meg te ne akard velem megetetni, fiam. Feszültnek látszol. Vársz valakit?

HONTI: Egy kis vacsora lesz... Néhány emberrel...

HANNA: Csak nem?

HONTI (*türelmetlenül.*) Mit csak nem? Olyanokat tudsz kérdezni, már ne is haragudj!

HANNA: Milyen elegáns vagy! Fontos vendégeket vársz?

HONTI: Kérdeztem valamit! Mi az, hogy „csak nem?”.

HANNA: Elég régóta ismerjük egymást, professzor, én még régebben is, mert az első

pár évéd még öntudatlanul telt el kisgyermekkorodban, amikor még csak kergetőztél az asztal körül néhai apáddal...

HONTI: Na, itt hagyjuk abba. Választ várok.

HANNA: Te is tudod, hogy mit jelent. Épp elég időt és anyagot pazaroltál már el ahhoz, hogy ma rápróbáld a koronát a művedre. De még nem teszed rá. Az utolsó előtti állomásnál tartunk, ugye, jól gondolom?

HONTI: Nem beszélnél világosabban?

HANNA: Hát, ha hallani akarod, kimondom. Ma lesz a nagybeavatás napja. Vagy tévednék?

HONTI: Olyan vagy, mint egy boszorkány. Mindent tudsz, és mindig akkor jelensz meg, amikor a legkellemetlenebb a jelenléted.

HANNA: Finomítsunk! Mondd azt a legkellemetlenebb helyett, hogy legalkalmatlambb. Muszáj feltétlenül megsértened?

HONTI: Van valami konkrét célja a látogatásodnak?

HANNA: Látni akartam a fiamat. Ennyi.

HONTI: A szívem szakad meg az anyai gondoskodásod láttán. Ki vele, mit akarsz?

HANNA: Emma járt ma nálam, Klárával, a lányával. Tudod, akinek az a kínai Gang a vőlegénye.

HONTI: Közöm?

HANNA: Klára egész idő alatt sírt. Emma meg kiabált velem.

HONTI: Különös látogatóid vannak. Gondolom, nehezen viselted.

HANNA: Nem viselem, ha sírnak a közelenben. A kiabálást meg még kevésbé viselem.

HONTI: Megértem. Ebben rád ütöttem.

HANNA: Meg sem kérdezted, miért sírt Klára, és miért üvöltözött az anyja?

HONTI: Nem tartozik rám.

HANNA: Szerintük igen.

HONTI: Mit mondanak rólam?

HANNA: Gang eltűnt, tegnap óta nyoma vesztett.

HONTI: Biztosan talált magához illő kínai leánykát. Épp elég szaladgál belőlük a városban.

HANNA: Gang szerette Klárát.

HONTI: A szerelem szép dolog, tiszteletben kell tartani.

HANNA: De a szerelemhez két ember kell.

HONTI: Néha több is, de ebbe most ne menjünk bele! Akarod, hogy a szerelem lélektanáról beszéljünk?

HANNA: Nem érdekel a szerelem-téma.

Amúgy sem voltam szerelmes még életemben. Apádba se voltam az. Azért mentem hozzá, mert olyan... olyan megfelelő volt. Férjnek alkalmas.

HONTI: Apámnak több tiszteletet követelek meg, még tőled is.

HANNA: Nem is ismerted az apádat, hülyegyerek, párszor láttad életemben, még egészen kölyök voltál, amikor egy autó véletlenül halálra gázolta...

HONTI: A piac előtt. *Véletlenül.* Azt mondom neked, hogy ezeket a véletleneket el lehet kerülni. Csak elég ész és megfontoltság kell hozzá. Ezt a kettőt nevezem én együtt *módszerességnek*. Egyébként, az ezredes egyik kedvenc kifejezése. Apám tévesztett, és nem tudta elkerülni a véletlen halált. Attól még több tiszteletet kívánhatok meg számára, akár tőled is.

HANNA: Ezen nem fogunk vitatkozni. Nem azért mondtam ezt a szerelem dolgot. Csak, hogy tudd. Valójában te ebben is rám ütöttél. Voltál te már szerelmes valaha is, professzor?

HONTI: Most azért jöttél ide, hogy a szerelmi életemről beszéljess el velem?

HANNA: Hát, arról nem nagyon lehet beszélgetni, ami nincs, és nem is létezett soha. A nemi életem... hát, arról már többet lehetne fecserészni. Mondjuk, a finoman fogalmazva változatos ízlésedről. Külö-

nös szokásaidról...

HONTI: Téma lezárva. Emma kiabált, Klára zokogott. Ez a munkamegosztás kettejük között teljesen rendben van.

HANNA: A piacon mindenhol azt sutyorogják, hogy a te kezéd van a dologban.

HONTI: Az én kezem tiszta, soha embert még meg nem öltem.

HANNA: Csak ölettel, kisfiam. *(Honti indultosan fölpattan, mindkét kezével az asztal oldallapját markolja, hogy megakadályozza saját magát, hogy neki ne rontson az anyjának.)* Jól van, na, nem kell mindjárt a plafonon lenned, ha az ember megmondja neked az igazat.

HONTI: Kevés az időm. Beszéljünk nyíltan. Azt állítják, hogy Gangot én öltem meg. Ez nem igaz.

HANNA: Nem ezt állítják. Hanem azt, hogy te öletted meg.

HONTI: Ebben már több igazság lehet. Ha megvolt rá az okom, akár meg is ölehettem. Te tudod a legjobban, anyám, hogy ha ok van rá, öletni kell. A mi szakmánkban nincs pardon, szép hivatás a miénk, de olykor a nehéz döntéseket is meg kell hoznom.

HANNA: Nem az a baj, hogy megöletted, hanem, hogy mindezt a hátam mögött tetted.

HONTI: Köteles vagyok mindent egyeztetni veled?

HANNA: Az anyáddal nem vagy köteles. De mi egy malomban őrlünk, professzor, és a szakmai tisztesség azt kívánja meg, hogy az ilyen döntésekbe engem is bevonjál.

HONTI: Gang miatt nem kell aggódnod. Soha nem kerül elő.

HANNA: Soha?

HONTI: Legfeljebb, ha évtizedek múltán felszedik a most készülő sztrádákat, hogy az új út építésével pénzhez juttassa a barátait és híveit az akkori kormány.

HANNA: Az eltüntetés módszerével egyetértek. Ez már majdnem, olyan, mint a művészet. De akár az olyant el is hagyhatjuk. Ez, a mi munkánk is művészet. Ahogy a szobrásznak a márvány, úgy nekünk a beton az egyik legfontosabb eszközünk. Hol?

HONTI: A négyszáztizethármas kilométerkő magasságában. Ha, netán virágot akarnál vinni oda.

HANNA: Muszáj volt?

HONTI: Azt hiszem, igen. Egy ideje már csak egy minden oldalra suttogó száj volt. Ellenőriztettem. Ráment két szállítmányom is a fecsegésére, még Barna kerületi kapitány is tehetetlen volt Gang füleseivel szemben. Kezdettem túl sokba kerülni ez a ti vőlegényetek.

HANNA: Klára téged akart meghívni az esküvőjükre Gang tanújának... Tudsz róla?

HONTI: Nem. De nem hatódom meg most attól, hogy megtudtam. Kis elmozdulás a nyelvben. Nem tanúja, hanem mórésre tanítója lettem a kis Gangnak. *(Nevet a vicsen, Hanna rezzenéstelen arccal nézi.)*

HANNA: Gondolod, ezt ennyivel elintéztük?

HONTI: Gondolom. Merem gondolni, én aggodó drága jó édesanyám.

HANNA: Rosszul gondolod.

HONTI: Miért is?

HANNA: Mert ugyan te mozgatod a hálót, de a család irányítása még az én kezemben kell legyen.

HONTI: Tudom, mi volt apám akarata, akit te soha nem szeretted.

HANNA: Ne élj vissza azzal, hogy elgyöngültem, és olyanokról beszéltem neked, amikről nem kellett volna, és nem tartoznak rád.

HONTI: Akkor most mi van?

HANNA: Az van, hogy itt, most, mindketten megfogadjuk, hogy egymással minden fontosabb dologban egyeztetünk, mielőtt lépnek valamit is. Mondjuk, Gang kivoná-

sát a forgalomból viszonylag fontos dolognak tartom.

HONTI: Mitől olyan fontos ez a Gang?

HANNA: Attól, hogy ha miatta kirobban a háború a régiók között, akkor valamilyen ott hagyhatjuk a fogunkat.

HONTI: Gang a déli régió embere volt.

HANNA: Ha vitte északra és nyugatra is a híreket, akkor ők is joggal tarthatták a saját emberüknek.

HONTI: Azt gondolod, háború lesz, anyám?

HANNA: Nem. De te most mélyen a zsebedbe nyúlsz, és átnyújtasz nekem egy vastag borítékot, amelynek a tartalma felszárítja Klára könnyeit, és lecsöndesíti Emmát. Azt persze nem tudhatják, hogy tőled származik a pénz.

HONTI: Akkor miért nem adsz pénzt te nekik?

HANNA: Viccelsz? Abból a kis özvegyi nyugdíjamból? Amiből még parizerre sem te-lik?

Összenevetnek. Kint csöngögetnek. Andy lép be, kérdőn néz Hontira.

HONTI: Akárki jött, várjon kint!

A lány megrántja a vállát és kimegy. Honti odalép az egyik képhez, babrál rajta valamit, a kép „kinyílik”, kiderül, hogy valójában egy falba épített páncélszekrény ajtaja, matat benne, azután pár köteg bankjegyet vesz ki. Egy nejlonzacskóba teszi a pénzt, és az anyja felé nyújtja.

HANNA: Te teljesen megbolondultál? Képmögé rejteni a széfet! Minden második gazdag ember ezt teszi.

HONTI: Épp ez benne a nagy csavar, anyám. Ha be is tudnának törni ide, amit azért erősen kételek, aligha fogják a képek mögött keresni a széfet. Mert azt gondolják, annál firnajszosabb fazon vagyok, hogy ilyen ostoba rejtekhelyeket találjak ki magamnak. Hát én vagyok annyira okos,

hogy ezt feltételezzem, és épp oda építettem a páncélszekrényt, ahová mindenki más építtetné. De a professzort nem nézik átlaghülyének azok, akik ide be tudnak hatolni, mert ők sem átlagbehatolók.

HANNA: Megáll az eszem. És én egy szar reklámszatyorban vigyek el innen százezreket?

HANNA: Egészen pontosan egymilliót. Igen, egy reklámszatyorban. Gondolod, van még egy ember rajtad kívül ezen a földön, aki sötétedés után egy nejlonszatyorban egy millást cipel magával az utcán? A kutyát sem fogja felizgatni ez a te nejlonzacskód.

HANNA: Egy percen belül másodszor áll meg az eszem. Mégsem vagy te olyan hülye, professzor, amilyen gyerekek voltak...

HONTI: Szolgálhatok még valamivel?

HANNA: A válasszal. Ma van?

HONTI (*szórakozottságot színelve.*) Ja, hogy a nagy beavatás ma lesz-e? Ráhibáztál.

HANNA: A végén megnyered a fogadást.

HONTI: Biztosan megnyerem.

HANNA: Mire képes?

HONTI: Már nem sok mindenre abból, amit valaha tudott. Te mondtad nekem egyszer, hogy ha egy gyerek idegen országba kerül, egy-két hét alatt megtanulja az új nyelvet, és elfelejti a sajátját. Nos, ő ilyen idegen gyerek a mi világunkban. Nem csak a franciát felejtette el, amit tanított, de az anyanyelvét is, már csak a mi nyelvünkön tud beszélni. Most fordít háttal igazán annak, aki volt, ami volt... És az út még vezet tovább, lefelé, a teljes elnyelvtelenedés felé, amikor már a szavak kimondásával szemben is földadja a küzdelmet.

HANNA: Soha nem értettem, mit élvezel ebben...

HONTI: Te el sem tudod képzelni, milyen veszettül izgató kézbe venni egy emberi lényt, és kényedre-kedvedre gyúrni belőle egy másikat, egy egész másikat – pusztán azzal, hogy elfelejtetjük beszélni! Ez azt jelenti, hogy lerontjuk azt a hidat, ami legtátongóbb úr két partját kötötte össze, azaz a társadalomban szocializálódott lényt és a lelkét!

(Vége az első felvonásnak)

II. FELVONÁS

1. jelenet – Honti hálósobája (Lilla, Honti, manöken)

Honti selyempizsamában fekszik az ágyon, az ágy szélén Lilla ül, könnyű hálóingben, a férfi térdét simogatja.

HONTI: Mondd megint.

LILLA: Szeretlek.

HONTI: Most mondd megint!

LILLA: Szeretlek.

HONTI: Most mondd másként!

LILLA: Nagyon szeretlek.

HONTI: Most mondd sokszor!

LILLA: Nagyon szeretlek! Nagyon szeretlek!

Nagyon szeretlek! Nagyon szeret...

HONTI (*félbeszakítja*) Na jól van, kis bolondom, na jó, na jó. A végén még meghatódom.

LILLA: Miért, professzor, egy férfinak nem szabad meghatódnia?

HONTI: Szabadni szabad... Csak valahogy... valahogy olyan kényelmetlen ez a meghatódás. Tudod, Lilla, ahogy csordultig megtelsz, megtelik a szíved, egyszerre

olyan nehéz lesz, és olyan nehéz lesz minden.

LILLA: Olyan szépen tudsz beszélni.

HONTI: Mondd, mit szeretsz te rajtam? A hajamat? Már kopaszodom. A testemet? Már kezdenek meglazulni az izmaid. A természetemet? Kiállhatatlan egy alak vagyok, ezt hallom anyámtól, mióta megszülettem. A jószágomat? Hiszen hozzád sem vagyok jó. Öreg is vagyok egy ilyen fiatal lányhoz.

LILLA: Azt, hogy ilyen. Hogy kopaszodik, hogy lazulnak az izmai, hogy örökké zsörtölődik meg parancsolgat. Lehet, én az a nő vagyok, akinek olyan férfi kell, aki parancsol neki, aki irányítja, aki kemény hozzá. Közben meg olyan szépeket tud mondani. Lágyan beszél és halkán. Duruzsolgat. Azt szeretem legjobban. Meg amikor úgy beszél, mint egy költő. Mert maga költő. Ilyeneket mond, hogy csordultig van a szíve. Másnak, vagy akár nekem is máskor, közhely lenne, átlátnék rajta, a becserkészés ravasz, ócska kis fondorlatának tartanám. De most, ilyenkor, olvadok, mint a kockacukor a szájban. Hogy öreg hozzám? Ez butaság. Nem tudom, hány éves, épp annyi idő, amennyi idő férfi nekem kell.

HONTI: Különös. Miért nem tegezel, csak néha, amikor szeretkezünk, vagy amikor azt mondd, hogy szeretsz. Aztán azonnal visszaváltasz magázódásba.

LILLA: Zavarja?

HONTI: Nem, nem feltétlenül. De furcsa.

LILLA: Nekem meg így természetes. Amikor tegezem, akkor úgy érzem, hogy áldott állapotban vagyok.

HONTI (*kiesik a szerepéből*) Na, még csak ez hiányzik!

LILLA: Most meg kétségbeesik. Nem kell. Nem úgy értettem. Vigyáz maga énrám, nem fog teherbe ejteni, tudom.

HONTI: Nem foglak. Abban biztos lehetsz.

LILLA: Pedig egy kisgyerek, az nagyon kelle-ne már nekem, egy iciri-piciri kisgyerek, kis szőke, nem is szőke, fekete, mint maga, és olyan kis vasgyúró...

HONTI: Nem szívunk egyet inkább?

LILLA: Jó, szívjunk inkább. Csavarjak?

HONTI: Megtennéd?

LILLA: Hát persze.

HONTI: Te is?

LILLA: Mit én is? Ja, hogy rágyújtok-e magával? Hát igen. Egyre többet szívok, mióta rászoktatott. Nem baj. Nekem is jó ilyenkor elszívni egy spanglit, ahogy maga hívja a cigarettát, pedig nekem nem kelle-ne szívnom ahhoz, hogy lebegjek. Lebegtetnek a szavai, a teste, ahogy mozdul, ahogy a hajamba fúrja az arcát. Mondok én magának valamit.

HONTI: Na, mit? Hadd halljam!

LILLA: Már kislánykoromban ilyen férfiről álmodtam, mint maga. Ha hiszi, ha nem. Néha úgy érzem, láttam is már akkor magát, amikor még nem is láthattam, ilyen volt, igen, ilyen lehetett az a férfi, akinek a szerelmét én kigondoltam hülye kis csitriként.

HONTI: Elkényeztetsz. Ha egy férfinak ilyet mondanak, akkor ő olvad el, mint a kockacukor a te szájban.

LILLA: De jó ez így! Mindketten elolvadunk – egymás szájában.

HONTI: Igen. Egymás szájában olvadunk el. Megcsókolsz?

LILLA: Meg én, akár százszor is egymás után, ha akarja. (*Megcsókolja a férfit, de az a második csók előtt már kitér.*) Most meg mi lett? Nem akarod, hogy többször...?

HONTI: De, akarom. Akarom, hogy mindig csókolj engem, én kis gyönyörűségem!

LILLA: És én mindig csókolni is fogom magát, amíg akarja, csókokkal borítom el még a lábnyomát is.

HONTI: Mondd, Lilla, mit tennél, ha meghalnék? Csak úgy, hirtelen, meghalnék.

LILLA: Maga után halnék. Fölvágnám a csuklómon az ereket. Vagy fölakasztanám magamat.

HONTI: Gyógyszer?

LILLA: Nem, gyógyszerrel nem. Az részben nem biztos halál, másrészt, én olyan halállal halnék maga után, amelyik előtt sokat kellene szenvednem. Hogy még az életben, a szenvedésemmel is magát szeressem!

Honti magához húzza, szenvedélyesen megcsókolja, de amikor a lány rá akar dőlni az ágyon, eltolja magától.

HONTI: Van olyan, amit nem tennél meg értem?

LILLA: Nincs. Magáért mindent megtennék, amit csak elképzelni lehet ezen a világon.

HONTI: Annyira szerelmes vagy belém?

LILLA: Annyira. Hát maga? Maga is belém?

HONTI (*zavarba jön.*) Hm. Én nem nagyon szoktam az érzelmeimről beszélni. Anyám előtt se, csak ritkán.

LILLA: Miért hozza mindig magunkhoz az ágyba az anyját?

HONTI: Ezt hogy érted?

LILLA: Alig van olyan együttlétünk, hogy szóba ne kerülne közben az anyja. Hát milyen szerelmes maga, hogy az anyja nélkül nem tud ágyba bújni? Csak nem az anyjába szerelmes?

HONTI: Ez most ízléstelen volt, Lilla. Anyám az anyám, te meg a szeretóm vagy.

LILLA: Nem akartam megbántani. Szerető. Én azt mondom, maga a szerelmem, maga azt mondja, hogy én a szeretője vagyok. Szerelmes és szerető között szokott különbséget tenni?

HONTI: Csak ne lovagolnál folyton a szavakon, Lilla.

LILLA: Jól van, nem kérdezek többé ilyen hülyeségeket.

HONTI: Azt jól teszed. Vagy érzed, hogy szeretlek, vagy nem érzed. Érzed?

LILLA: Érzem hát. Minden porcikám bizserreg, amikor hozzám ér. Ha csak rám néz. Ha szól hozzám két szót, még akkor is, ha leszid. Mert úgy tudja csinálni, hogy én szerelemnek érzem azt.

HONTI: Tényleg mindent megtennél értem?

LILLA: Meg én.

HONTI: Ezt csak úgy mondd.

LILLA: Nem, nem csak úgy mondom. Tegyen próbára. Ha a véretem akarja, itt vágom el a torkomat a konyhakéssel.

HONTI: Ne vadulj, te!

LILLA: Nem vadulok. Szeretem, professzor! Rúgjon belém, én megcsókolom a lábát érte. Üssön meg, megcsókolom azt a kezét, amellyel megütött.

HONTI: Nem rúgok beléd, és nem ütök meg. Inkább elhiszem, hogy tényleg szeretsz. És mindent megtennél értem.

LILLA: Tegyen csak próbára, ha nem hiszi el. Én mindenemet odaadnám magának, nincs olyan kérése, amit ne teljesítenék.

HONTI: Akkor menj le, és csavarij három spanglit.

LILLA: Hármat? Miért hármat?

HONTI: Na látod. Már az első kérésemre is kérdéssel válaszolsz, ahelyett, hogy mennél és csavarnál három spanglit, ahogy kértem.

LILLA: Igaza van. Bocsásson meg! Megyek, megyek és jövök. Addig maga várjon itt abban a szép selyem pizsamájában, ami nem sokáig marad magán, csak addig, amíg el nem szívjuk a spanglit. Így maradjon, el ne mozduljon, várjon, jövök, hozom, sietek, rohanok, szaladok... én jó uram... én egyetlen férfim a világon...

Lilla szökdécselve, táncolva megy ki a hálószobából. Honti a telefonhoz nyúl, tárcsázik.

HONTI (*halkan mondja valakinek a telefonba*) Várj öt percet, aztán jöhetsz!

Visszateszi a telefont az éjjeli szekrényre. A távirányító után nyúl, bekapcsolja a tévét. Va-

lami vetélkedőműsor megy. Elkapcsol, egy darabig szörföl a csatornákon, aztán kikapcsolja a tévét. Távirányítót cserél. Most a lemezzátzó kapcsol be, váratlanul hangosan szólal meg Rameau Les Surprises de l'Amour operabalettje, szinte összerezzen az erős hangtól. Halkra állítja, megnyugszik, várakozóan néz az ajtó felé. Kiszáratva megjelenik Lilla, előre nyújtott tenyerén tartja a három spanglit. Megáll, hallgatja a zenét.

LILLA: Ezt a zenét én ismerem. Illetve, már hallottam. Lully?
 HONTI: Nem talált. De a közelében csapott le agyad gyönyörű villáma, én kis gyönyörűségem. Nem Lully. Rameau. Ennyit lehet tévedni. A legtöbb ember sem Lullyt, sem Rameau-t nem ismeri.
 LILLA: Akkor mi összeillünk. Mert mi ismerjük mind a kettőt. Barokk zene.
 HONTI: Hallgassuk most egy kicsit, minden beszéd nélkül. Hagyjuk magunkat beleveszni a zene varázsába.
 LILLA: És a spanglikkal mi lesz?
 HONTI: Mindjárt, mindjárt. Hallgasd csak... mennyi finomság... és képzeld el azt a pompát, ahogyan előadták. A tükörtermet, a korabeli kosztümöket, a hófehér parókákat, a mennyezet freskóján három csatakos mén vágat egy kocsival, a kocsin áll egy meztelen, gyönyörű testű fiatal férfi...
 LILLA: Elképzelem. Bele kell halni ennyi szépségbe.
 HONTI: Szépség? A java még hátra van.
Halkan kopognak az ajtón. Aztán ismét, ugyanolyan diszkrétén.
 LILLA: Mintha kopogtak volna... ilyenkor... az ajtón... éjfél is elmúlhatott már.
 HONTI: Valóban, mintha kopogtak volna.
 LILLA: Lehetetlenség, hogy ilyenkor valaki idejöjjön. Andy csak észrevette volna.
 HONTI: Andy ilyenkor a szeretőjével enyeleg a földszinti szobácskájában, aki minden

hajnalban kiugrik az ablakon, mint a betörők. Azt hiszi, a kis bolondja, hogy én erről nem tudok.

LILLA: Miről nem tud maga!

Ismét kopogtatnak.

LILLA: Hallotta? Valaki megint kopogtatott.
 HONTI: Hallottam. Ha kopogtatott, akkor engedjük be, akárki is az.
 LILLA: Ide? A hálószobába, éjnek idején?
 HONTI: Igen. Ide. Éjnek idején.
 LILLA: Ne engedje be!
 HONTI: Beengedem. *(Hangosan, határozottan szól az ajtó felé.)* Tessék, még ébren vagyunk.

Az ajtó kinyílik, egy rendkívül vonzó külsejű fiatalember lép be rajta. Szelíden, kedvesen rájuk mosolyog, de nem köszön.

HONTI *(meglepetést színelve)* Ó, hát te vagy? Csak gyere, gyere.
 LILLA *(halkan, fogvacogva)* Ki ez? És mit akar?
 HONTI: Ő a legjobb barátom.
 LILLA: Azt hittem az ezredes...
 HONTI: Az ezredes más. Ő máshogy a barátom.
 LILLA: Hogy hívják?
 HONTI: Neve nincs. Én csak úgy hívom, hogy manöken. És ez tetszik is neki. Te is hívhatod manökennek.

A fickó közben lassan, puha léptekkel közeledik az ágyhoz, azután leül melléjük. leplezetlen érdeklődéssel bámulja Lillát, aki fel akar ugrani, hogy egy pongyolát kapjon magára, de Honti visszarántja az ágyra. A fiatalemberhez fordul

HONTI: Épp a legjobbkor jöttél, manöken. Most akartunk lemenni alfabába. Neked is sodortunk egy spanglit.
 LILLA: Neki... Értem. Ezért kellett három spanglit sodornom.
 HONTI: Ezért, drágám.

LILLA: Maga tudta, hogy ide fog jönni ez az ember.

HONTI: Igen, drágám. Adnál tüzet? *(Lilla meggyújtja Honti cigarettáját.)* Most adnál a barátomnak is, ha szépen megkérlek? *(Lilla keze remeg, amikor az öngyújtót a férfi felé tartja.)* Remek. Most te adjál tüzet, manöken, a hölgynek! *(A manöken elveszi az öngyújtót a lánytól, de úgy, hogy közben a tenyere elidőz a lány kézfején, aki ettől zavarba jön. Honti nézi a jelenetet, és mosolyog.)* Akkor most szívni, jó mélyeket beleszívni a dzsointokba, bent tartani az áldott füstöt, hogy akár ez a zene, szétáradjon a könnyűség minden tagunkban.

Szótlanul szívják a cigarettát. A fickó merőn és leplezetlen mohósággal bámulja a szinte meztelennek tűnő lányt, aki hol Hontira néz, aki a tüntetően a plafont bámulja, hol az ajtó felé pislog. Hihetetlen hosszúnak tűnik Lilla számára az egyetlen szál cigaretta elszívása. Amikor végeznek, Lilla legnagyobb meglepetésére a manöken Honti mellé heveredik. A lány rémülten mered rájuk.

HONTI: Meglepődöttél, kicsi szerelmem? Hát nem szép fiú? Mondd meg az őszintét, hát nem egy remeklése ez az arc, ez a test a teremtőnek?

LILLA: Erre nem tudok mit mondani.

HONTI: Emlékszel, miről beszélgettünk az előbb?

LILLA: Emlék... emlék... szem. Nem tudom mi van velem, valamit... valamit... ől olyan nehezen beszélek. Mind... mind... enre emlékszem.

HONTI: Arra is, hogy azt mondtad, mindent megtennél értem?

LILLA: Igen. Emlékszem.

HONTI: Azt is mondtad, tegyelek próbára.

LILLA: Azt is mondtam.

HONTI: Akkor most elérkezett az első nagy próbatételed. Amit én kis beavatásnak

hívok.

LILLA: Ezt most nem ért... ért... em.

HONTI: Pedig elég világos a situáció, nem?

LILLA: Nem. Nem elég vil... vil... ágos. Nekem nem.

HONTI: Csináld vele is! Ha vele is csinálod, akkor bebizonyítottad, hogy tényleg mindent megteszel értem, amit csak kérek.

LILLA: Mit csináljak vele? Mit akar, hogy csin... csin... áljak?

HONTI: Amit velem szoktál csinálni. Tedd meg, ha szeretsz!

LILLA: Én nem tudom... Ezt nem kérheti tőlem!

HONTI: De. Ezt kérem. Erre kérlek. Mondtam, hogy ő a legjobb barátom. Ha vele együtt vagy, az olyan, mintha velem lennél együtt.

LILLA: Nem. Ezt nem tudom... megtenni nem... nem vagy... vagy...ok rá képes.

HONTI *(gúnyosan nevet)* Hát ennyit a te mindent értem feláldozó szerelmedről, Dorogi Lilla. Már az első próbán elbuktál.

LILLA: Hogy én vele? Úgy, mint magával?

HONTI: Ó én vagyok, hát nem érted? *(Hosszasan szájon csókolja a manökent.)* Látod, hogy ő a legjobb barátom. Úgy szeretem, mint magamat.

LILLA *(csak hebegni tud a meglepetéstől, az undortól – és már a szer is kezd hatni az idegrendszerére.)* Akárm... akárm... it megteszek, csak ne ezt kérj... kérj... e tőlem. Bármi más.

HONTI: Azt mondtad, mindent.

LILLA: De hát én mag... mag... ával... magáért mind... mind... ent.

HONTI: Ha mindent, akkor ezt is.

LILLA: Nem vagy... nem vagy...ok képes megten... megten... i.

HONTI *(gúnyosan és könnyedén fölnevet.)* Akkor megteszem én.

LILLA *(föl akar ugrani, hogy kirohanjon, de Honti megelőzi, kulcsra zárja az ajtót, és*

visszalöki az ágyra a lányt.) Mondtam, hogy ő én vagyok. A legjobb barátom. Ha vele csinálom, olyan, mintha magammal csinálnám. Ha már te nem. De végignézed, szerelmem, végignézel mindent. *(Ráfordul a Lillát még mindig mohón bámuló fiúra, aki hagyja, hogy lefejtse róla a ruháját. A lány kétségbeesetten tapasztja a szájára a kezét, hogy ne sikoltson fel.)*

LILLA: Várjon! Nem! Maga nem teh... teh... etti meg. Rendbe' van, megt... megt... eszem én. Csak maga ne... Könyörg... könyörg... ök, csak maga ne, ne énel... énel... öttem.

HONTI: Tessék, átadom a helyem a kisasszonynak. Lásson munkához a kicsi lány!

Csak semmi félelem, semmi pánik, hiszen mondtam, hogy ő a legjobb barátom... ha vele csinálod, olyan, mintha velem csinálnád... Ennyit csak megtehetsz, te, aki mindent megtettél volna pár perce még értem. Meg se kell halnod, hogy bizonyíts, hogy bebizonyítsd, igazat mondtál!

LILLA: Igazat mondtam. Mindent megtennék magáért. És mindent meg is teszek. Minden prób... prób... át kiállok. Megteszem. *(Ledől az ágyra, hanyatt, szétveti a lábait.)* Na, gyere, manök... manök... en, gyer... gyer... e, basszál meg. Megeesz... megesz... em magáért, mindent meg... mag... magáé... magáé... rt. Ért... ért... ünk!

2. jelenet – Honti lakása (Lilla, Honti, Hanna, Pöcsesinszky, Andy)

Négyesben teáznak, amolyan angolosan. Kavargatják a teájukat, koccannak a csésze oldalán az ezüst kanalacskák. Derűsek. Mosolygós késődelután.

HANNA: És hogy bír az én fiammal?

LILLA: Nem kell bírnom vele. Semmilyen ellenkezést nem tapasztaltam részéről, már ami a francia nyelvtanulást illeti.

HANNA: Ez őszintén meglep. Az én fiam ugyanis meglehetősen... hogy is fejezzem ki magamat... Szóval, a professzor olyan, összevissza ember, na.

LILLA: Rapszódikust akart mondani, feltételezem.

HONTI *(szórakozottan)* Valami olyasmit.

PÖCSESINSZKY: Szólj már valamit a védelmedre, barátom!

HONTI: Hagyd csak rá. Anyám már csak ilyen. A kedvességet hírből se ismeri.

HANNA: Akkor volt mit örökölnöd tőlem.

LILLA: Meg kell védenem Honti urat. Velem szemben mindig kedves és figyelmes. És halad a tanulásban is, már egész sok szót tud, szorgalmas, fegyelmezett.

HANNA: Akkor maga valaki egészen mást tanít, de hogy nem az én fiamat, az bizo-

nyos.

PÖCSESINSZKY: Mire nem képes egy fiatal lány közelsége.

HONTI: Ezt megmagyaráznád?

PÖCSESINSZKY: Eszemben sincs. Egyetért, asszonyom?

HANNA: Azt hiszem, most kénytelen vagyok igazat adni magának, ezredes! Ha tényleg igaz, amit Lilla mond.

LILLA: Remélem, nem kételkedik a szavamban, asszonyom?

HANNA: Ha nem kételkedem, akkor el kell fogadnom, hogy mégiscsak vannak csodák a világon.

HONTI: S mivel én a gyereked vagyok, egyértelmű, hogy csodagyerek vagyok.

PÖCSESINSZKY: Nanana, barátocskám, a végén még elbízod magadat!

HANNA: Erre már késő figyelmeztetni, ezredes, a professzor rég elbízta magát.

HONTI: Nem is tudom, miért hallgatom én végig mindezt.

- HANNA: Mert az anyád vagyok. Egy anyától mindent el kell viselni. Ki mondja meg neked az őszintét, ha nem az anyád?
- LILLA: Ha nem is fogadja el, amit az édesanyja mond, legalább gondolkodjék el néhárja rajta.
- HONTI: Aha! Kibújt a szög a zsákból. Tehát maga is egy zsarnok, félőrült, mániákus alakot lát bennem!
- LILLA: Én csak azt mondtam, professzor, hogy az anyák mindig a legjobbat akarják a gyerekeknek. S ha az édesanyja ilyennek látja, akkor feltétlenül van benne valami igazság. Az ember legkevésbé saját magát képes kiismerni.
- PÖCSESINSZKY Ez már csak igaz. Én például mindig azt hittem magamról, hogy jószágos, jó modorú, kedélyes férfiú vagyok. Nemrég valaki azt mondta, társaságban, ahol én, persze, nem voltam jelen, hogy ez a Pöcsesinszky egy vadállat. Most mondják meg, hát úgy nézek én ki, mint egy vadállat?
- HANNA: Erre nem mondok semmit. Maga nem a fiam, ezredes, hogy a jelleméről értekezzen. Csak annyit mondhatok, az embert mindig a tettei minősítik.
- HONTI: És a gondolatai? Azok nem? Hiszen sokkal többet gondolkodunk, mint amennyit cselekszünk. Töprengünk, vívódunk, éjszakánként álmatlanul kínlódunk, mielőtt egy-egy döntést meghozunk. Ezt persze senki sem látja, tehát nem számítja bele a döntésünk okozta következményekbe.
- HANNA: Nocsak. Maga mellett, kisasszony, igazi filozófus lesz a fiamból. A végén franciául fog értekezéseket megjelentetni a tudományos folyóiratokban. Talán még könyvet is ad ki a gondolkodás és a tett láthatóságának problémakörében.
- HONTI: Jól van, jól, csak gúnyolódj, anyám, bennem már sok kárt nem tesz vele. Tudod mit? Megszoktam, lepereg rólam, mint kutyáról a víz.
- LILLA: Kacsát akart mondani, vagy tévednék?
- HONTI: Miért, a kutyáról nem pereg le a víz?
- LILLA: Sajnos, arról nem. Az lerázza magáról a vizet. Tudja, a toll és a szőr között van némi különbség.
- HONTI: Sejttem. Bár tollas még sose volt... a hátam közepe sem. A szőrökkel azonban nap mint nap el kell bánnom.
- HANNA: Ezt el is várom tőled. Nem szeretnék szőrösen látni, mint ezeket a mai fiatalokat. Mert most divat ez a szőrösség. Te viszont, fiam, már nem vagy fiatal.
- HONTI: Ezt magamtól is tudom. De... annyira öreg talán mégsem vagyok.
- LILLA: A professzor maga a megtestesült fiatalosság.
- HANNA: A lélek mindig becsapja az embert. Valamiért mindig fiatalabbnak hiteti az emberrel magát, mint amennyi valójában. De a test, a test az nem hazudik.
- PÖCSESINSZKY: A test is becsaphatja a szemlélőt, ha karban tartják. Nézzenek rám! Én minden nap tornászok reggel, súlyzózom délelőtt, konditeremben futkározok délután, este megint súlyzózom. És mennyinek látszom?
- HONTI: Elhasznált hetvenesnek.
- PÖCSESINSZKY: Az anyád, az a... *(Észreveszi magát.)* Bocsánat, asszonyom, hogy így elragadtattam magamat a jelenlétében, de a professzor időnként kihoz a sodromból.
- Honti felugrik, idegesen mászkál fel-alá a szobában. A többiek értetlenkedve nézik, de nem szólnak semmit.*
- HONTI *(amilyen hirtelen felpattant, olyan váratlansággal ül vissza a helyére, arcán szomorkás mosoly játszik.)* Semmi, semmi. Bocsánat. Azt hiszem, megleptelek benneteket ezzel a különös közjátékkal. Nos, meg kell mondanom, hirtelen olyan

rossz gondolataim támadtak.

HANNA: Szabad erről megtudnunk valamit?

HONTI: Feltétlenül, bár nem hiszem, hogy túlságosan érdekelni fog benneteket. A halálról kezdtem el gondolkodni. Az jutott eszembe, hogy mögöttem már jóval több van, mint előttem. És, hogy hagyok-e magam után valamit. Egy-két marék pornál többet. Mert mit tettem eddig az életemben?

HANNA: Ha tőlem kérdezed, semmi hasznosat. Éltél, bele a világba, semmivel és senkivel nem törődve.

HONTI: Ez nem igaz. Veled is mindig törődtem.

HANNA: Néha meglátogatsz. De úgy jössz, mint aki már menni akar. Az alatt a fél óra alatt, amit nálam töltesz, öt foghúzáson mész keresztül.

HONTI: Igaz. De azt az öt fogat mind te húzod ki az alatt a fél óra alatt.

PÖCSESINSZKY: Öröm hallgatni önöket! Ahogy így civódnak. Milyen kár, hogy az én édesanyám már nincs közöttünk! Így aztán nincs kivel civódnom.

HANNA: Mikor halt meg az édesanyja, ha nem tépek fel a kérdéssel sebeket magában?

PÖCSESINSZKY: Ó nem, dehogyis. Már régen. Én még egész fiatal legény voltam.

HANNA: Értem. És miben halt meg az édesanyja.

PÖCSESINSZKY: Golyó általi halál.

Honti krákogni kezd, mint akinek cigányútra ment a teája. Hanna is zavartan pislog, dühösen nézi Pöcsesinszkyt. Az ezredes kapcsol.

PÖCSESINSZKY: Rossz vicc volt, elismerem, még jó, hogy nem nevetett senki rajta. Komolyra fordítva, az én megboldogult édesanyám, hogy miben is halt meg... *(Tanácstalanul néz a többiekre, mintha azt kérdeznék: „miben is halt meg az édesanyám?” Köhint kettőt, és hallgatagon néz*

magá elé.)

HANNA: Mintha májbetegségről beszélt volna egyszer.

PÖCSESINSZKY: Ja, igen. Bocsánat, elkalandoztam. Úgy van, az én drága anyám májban halt meg.

Lilla elneveti magát, valamennyien döbbenet fordulnak feléje.

LILLA *(nehezen tudja abbahagyni a nevetést.)*

Bocsássa meg, ezredes, nem magán, s főleg nem az édesanyja halálán nevettem. Csak olyan bolondos tud lenni ez a magyar nyelv, különösképpen, ha nem azok használják, akik beleszülettek.

PÖCSESINSZKY: Nem értem, mire céloz a kisasszony.

LILLA: Megmagyarázom. Ha azt mondja, májbetegségben halt meg a kedves édesanyja, akkor ez azt jelenti, hogy beteg volt a mája, és nem tartotta életben. De ha azt mondja, amit ön mondott, hogy májban halt meg, akkor ez annyit jelent, hogy egy májban, a májban benne, nem tudom jobban kifejezni, egy nagy, nagy májban halt meg az anyukája. És én elképzelttem egy nagy májat... Bocsánat... Rám jött az öt perc, legjobb, ha kimegyek Andyhoz, ipszilonnal, amíg le nem csillapodom.

Szörnyen zavarban van, miközben csuklik a nevetéstől. Kimegy.

HANNA: Gratulálok! Remek alakítás volt, fiám. A professzor és a haláltól való félelem. Olyan hitelesen játszottad el, hogy én is majdnem elhittem

HONTI: Volt benne azért valóságem is.

HANNA: Meglehet. De te fütyülsz a halálra, mert tudod, hogy ott ülsz állandóan a torkában. A mi szakmánkban ez természetes. Ahogy a maga anyjának is szétloccsantották az agyvelejét, Pöcsesinszky. Máskor azért vigyázzon

- jobban. Majdnem elszólta magát.
- PÖCSESINSZKY: Bocsánatot kérek. Annyira meglepődtem magamon, hogy később egyetlen betegség sem jutott eszembe, amibe bele lehet halni.
- HONTI: Egyet jegyezz meg, amibe te is megfogsz halni: a hülyeség, kisfiam, a hülyeség.
- PÖCSESINSZKY: Nagyon szellemes vagy ma.
- HANNA: Ezt hagyják abba. Mindjárt visszajön a lány. Hol tartasz a lánnyal, profesz-szor.
- HONTI: Haladok, de csak nagyon lassan. Túl magasról indult ahhoz, hogy egyik napról a másikra elveszítsen mindent a személyiségéből. Ha azt akarom, hogy tiszta, rendes, művelt és okos lányból egy közönséges, mocskos kurva legyen, akit majd szélnek ereszthetek egy mellékutcában, vagy kiállíthatok a sarokra, akkor csak nagyon óvatosan, lépésről lépésre szabad haladnom.
- HANNA: Ezzel a lánnyal nehéz dolgod lesz, fiam!
- HONTI: Hát éppen ez izgat benne. A feladat. A szinte lehetetlen megkísértése.
- HANNA: Az nem kérdés, hogy mi lesz a lánnyal utána. A kérdés, hogyan lesz addig.
- HONTI: Azt már elértem, hogy néha-néha rágyújt.
- PÖCSESINSZKY: Az semmi. Attól nem megy el az agya egyhamar. Csak jól tartod, ennyi.
- HONTI: Majd jön a többi is. Erre is nehezen állt rá.
- HANNA: Tudja, hogy van anyag a cigarettában?
- HONTI: Hamarosan meg fogja tudni. Csak még nem tudom pontosan, hogyan és mikor.
- HANNA: Van egy gondolatom, ami talán segíthet.
- PÖCSESINSZKY: Ez nem ér, drága asszonyom, ez nem ér! Ha már nincs mellettem ebben a dologban, legalább ne legyen ellenem!
- HANNA: Nézze Pöcsesinszky...
- PÖCSESINSZKY: Jé, ki tudta mondani a nevetem! Ez már haladás.
- HANNA: Kimondani ki tudom a nevét, de nem szívesen mondok ki olyan neveket, amelyek, szándékuktól függetlenül, bizonyos férfi testrészekre tesznek utalást.
- PÖCSESINSZKY: Ebben én ártatlan vagyok.
- HANNA: Én is, ha szeretek ártatlannak és csületesnek mutatkozni.
- HONTI: Mi lenne az ötleted, anyám?
- HANNA: Bolondítsd magadba a lányt! Egy szerelmes nő mindenre képes. Akár a vénáját is önként ajánlja majd fel, hogy a kedvedre tegyen.
- HONTI: Ostobaság. Hogy bolondítsam magamba? Ő még nincs harminc, én elmúltam ötven. Mégis, hogyan gondolod? Mondjam neki azt, hogy Lilla kedves, lenne szíves most azon nyomban belém szeretni?
- HANNA: Ostoba vagy, mint minden férfi. Meg a sok évtizedes kurvázás sem tett jót a férfias fellépésednek. A fiatal fiúkról már nem is beszélve.
- HONTI: De anyám! Azt hiszem, túlléptél egy határt...
- HANNA: Hagyd a határokat! Az ezredes is tudja ezt rólad, az egész piac tudja, csak azt nem tudják, hogy nőkket foglalkoztató. És, valljuk be, még soha nem udvaroltál nőnek. Rosszul tudom?
- HONTI: Ez igaz. Soha nem voltam rászorulva.
- PÖCSESINSZKY: Csak a szerelmesek szoktak udvarolni.
- HANNA: A fején találta a szöveget, ezredes. És ennek a szögnek tövig kell hatolnia ebbe a lányba!
- HONTI: Ne légy közönséges, anyám!
- HANNA: Miért? A közönségesség csakis a férfiak és a kurvák, no meg a kofák priviligiuma?

PÖCSESINSZKY: Kérem, térjünk a lényegre, a lány mindjárt visszajön! *(Fölkapja a fejét, mintha saját magát szimatolná.)* De nagy barom vagy te, Pöcsesinszy! Siettetted a saját vesztedet.

HANNA: Ha a professzor észnél van, elveszítette a fogadást, ezredes.

HONTI: Csak ismételni tudom a barátomat. A lényegét, anyám, a lényegét!

HANNA: Egy kis pszichológia következik, amit ti úgysem értetek. Igyekszem majd a ti színvonalatokon fogalmazni. Tehát. Téged tanít ez a lány franciára. Jól tudom?

HONTI: Nem értem, miért kérdezel olyat, amire magad is tudod a választ?

HANNA: Valójában nem kérdeztem. Amit csináltam, hangos gondolkodásnak hívják. Tehát. Téged tanít ez a Lilla. Ő a tanár, te a tanítvány. Itt lehet a dolog kulcsa.

HONTI: Vesszek meg, ha értem.

PÖCSESINSZKY: Én már megvesztem, és mégsem értem.

HANNA *(lemondóan legyint.)* Férfiak! Köztudott, hogy a tanító és a tanított között mindig kialakul valami bensőséges viszony, ami néha a szerelemre, néha szülő-gyermek viszonyra hasonlít.

HONTI: Nálunk inkább ez a gyermek-szülő viszony képzelhető el, ahol a gyerek harminc évvel öregebb, mint az anyja.

HANNA: Kuss, mert most már elegendem van ebből a sok beleugatástól. Kihoztok a sodromból... A lényeg, ezzel jelzem is, hogy eltekintek a folyamat kifejtésétől, hogy el kell hitetned vele, hogy fülig beleszeretted.

HONTI: Rendben. Kezdelek érteni. Csak abban adj még tanácsot, hogyan fogjak hozzá.

HANNA: Ha visszajön, mi elmegyünk az ezredessel. Te erőltetni kezded, hogy tartson neked franciaórát. Óra közben, ha va-

lamilyen módon közel kerül hozzád, úgy értem, testileg, mondjuk, te írsz valamit, ő föléd hajol, hogy lássa, jól írod-e le amit diktál, váratlanul azt mondod neki: Lilla, én meghalok, ha most nem csókolhatom meg!

HONTI: És ha visszautasít?

HANNA: Pech. Nem fogod nagyon a lelkedre venni, mert neked nincs olyanod. Tétélezzük fel, hogy nem utasít vissza, belemegy a játékba. Ne felejtse el, ő is nagyon egyedül van itt. Te gyöngéd leszel, de férfias, kemény, de úgy búgód a fülébe a szerelmes szavakat, mintha költő lennél. Majd a piacon összeszedesz az ócskásnál néhány verseskönyvet, és onnan kitanulod a fordulatokat. Ha beléd szeret, akkor azt teszel vele, amit akarsz. Csak egyre vigyázz, professzor! Arra, hogy te ne szeress belé. Mert abból nagyon cifra dolgok jöhetnek ki.

HONTI: Attól nem kell félned!

PÖCSESINSZKY: Attól én se féltem a barátomat.

HANNA: Láttam én már karón varjút!

Lilla jön vissza, Hanna és Pöcsesinszky azonnal szedelőzködni kezdenek.

LILLA: Máris menni akarnak? Hiszen alig beszélgettünk. Csak nem megsértettem önöket? Különös tekintettel az ezredesre...

PÖCSESINSZKY: Nem, kedvesem, csöppet sem bántódtam meg. Én fogalmaztam rosszul. Az az igazság, Hanna asszonynak van egynémely elintézni valója, én pedig vele tartok, hátha a hasznomat veszi.

HANNA: Az ön korában még természetesekek az ilyen spontán indulatkitörések. Sose restelkedjék, és főleg ne kérjen érte bocsánatot!

HONTI: Menjetek is, isten hírével! Épp elég időmet raboltátok el a tanulástól!

HANNA: Fiam, te megzakkantál. Nem ismer-

rek rád. Te tanulni akarsz... Ez ismeretlen számomra.

LILLA: Én örülök Honti úr lelkesedésének.

HANNA: A lelkesedés inkább magának szól, ha jól sejtem, mint a francia nyelvnek. De, ne szólj szám, nem fáj fejem. Különb is, egy öregasszony a fiatalok dolgába ne üsse bele az orrát. Mehetünk, ezredes.

Rövid, de szertartásos búcsúzkodás. Hanna kezét fog a fiával, Lillát viszont megöleli. Pöcsesinszky Hontit ölel meg, és Lillával fog kezét. Ezt valamennyien észreveszik és ezen valamennyien elmosolyodnak. Elmennek.

LILLA: Valóban most akar órát venni, Honti úr?

HONTI: Most frissnek érzem magamat hozzá.

LILLA: Legyen. Üljön az asztalhoz, kérem.

Honti, mint egy engedelmes kisdíák, az asztalhoz ül, egy füzetet tesz maga elé, keres egy tollat a fiókban, s a papír fölé hajolva vár.

LILLA: Kezdjük a számoknál. Írja le betűkkel, kérem, a sorszámokat egytől tízig, franciául!

Honti gyötrődve ír, látszik, hogy máson jár az agya. Amikor elkészül, leteszi a tollat.

LILLA: Kérem, olvassa föl, amit írt!

HONTI: Un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept, huit, neuf, dix.

LILLA (nem titkolva meglepetését, szinte fel-

kiált.) Nagyszerű, professzor! Hibátlan volt.

HONTI: Köszönöm, örülök, én magam is meg vagyok lepve. De a helyesírásomban bizonytalan vagyok. Átnézné, hogy jól van-e minden?

Lilla az asztalhoz megy, és áthajol Honti válla fölé. Olvas. Honti egy ideig habozik, azután megragadja a lány karját, és könyörgőn néz rá.

HONTI: Ha most nem csókolhatom meg, akkor meghalok!

Lilla egy pillanatra megdermed, azután kacagni kezd, járka és kacag és csak kacag. Honti megsemmisülve ül, még a fejét is lehajlja. A lány hirtelen elcsendesedik. Honti felnéz, ugyanebben a pillanatban Lilla megragadja a haját, és szájon csókolja a meglepett férfit.

LILLA: Végre kimondta! Mennyit vártam erre. S közben talán azt sem tudtam, hogy erre várok.

HONTI: Hát nem nevensz ki?

LILLA: Az úgy illett volna, hogy a férfi csókolja meg előbb a lányt, nem a lány a férfit.

HONTI: Ez most máshogy történt. Most mit tegyünk?

LILLA: Kezdjük az elején. Ahogy rendszeren lenni szokott. Csókolj meg, professzor, csókolj, és soha ne hagyd abba!

3. jelenet – Honti dolgozószobája (Honti, Dorogi)

Honti az íróasztalánál ül, arcán undorral adminisztrál, időnként nagyot sóhajt, és a semmibe bámul. Aztán megint elindul a keze a papíron.

Csöngetnek. Abbahagyja az írást. Andy dugja be a fejét az ajtón.

ANDY: Egy ember keresi a professzor urat.

HONTI: Ember? Hozzám már emberek is járnak? Hova fejlődik a világ! Hogy néz ki?

ANDY: Úgy... olyan sehogy. Ember. Szürke

egérke. Kicsi és csöndes.

HONTI: Ezek a legveszélyesebbek! Hadd jöjjen! Egy szürke emberke is jobb, mint ez a sok szar papír. (Andy kimenne, de Honti utána szól.) A bal melleidet!

Andy kigombolja a blúzát, és megmutatja

Hontinak a bal mellét.

ANDY: Na, elég lesz már, nem?

HONTI: Ebből soha nem elég! Megszokhattad már. Jöhet az ember. De ne felejts el begombolkozni!

A lány kimegy. Honti végignéz magán, ellenőrzi a ruháját. Mindent rendben talál. Egy alacsony, szürke ruhás, valóban szürke kinézetű ember lép a szobába. Kezében szorongatja a micisapkáját.

HONTI *(nem áll fel, az íróasztal mögül kérdez)* Mi tetszik?

DOROGI: Dorogi Sándor vagyok.

HONTI: Honti. De szólíthat professzornak is.

DOROGI: Értem, kérem. Azt hiszem, a legjobb, ha professzornak fogom szólítani. Mivel nem tetszett az úrnak a keresztnevét megmondani.

HONTI: Keresztnevükön az ismerőseinket szokás szólítani. Ha jól emlékszem.

DOROGI: Bocsnat, kicsit zavarban vagyok.

HONTI: Én is, mert nem tudom, mit akar Dorogi úr tőlem.

DOROGI: A lányomért jöttem.

HONTI: Hozzám? A lányáért? Minek néz maga engem, lánykereskedőnek?

DOROGI: Bocsnat, félre tetszett érteni. Én semmi ilyenre nem gondoltam. Csak úgy véltem, a nevem alapján képbé tetszik lenni.

HONTI: Inkább elképedve vagyok, mert amit mondott, azt nem értem, következőképben nem tudom, hogy mit akar tőlem.

DOROGI: Mondottam, a lányomért jöttem.

HONTI: Hozzám?

DOROGI: Hová máshová?

HONTI: Ezek után meg kell kérdezzem, ki a maga lánya?

DOROGI: Hát, a Lilla. A maga franciatanárnője.

Honti fölpattan, mint akit darázs csípett meg, de rögtön uralkodik is magán. Előkászálódik

az íróasztal mögül, és a férfihoz megy, kezét nyújt neki. Int, hogy üljön le, Dorogi leül.

HONTI: Így már mindjárt más. Bocsásson meg, hogy nem kapcsoltam rögtön. Hát persze, a Lilla. Sajnos, nincs itthon, kérem, egész napos kimenőt kapott a városba, bevásárolni ment magának ezt-azt.

DOROGI: Mármost nekem? Rendes lány. De nem kellett volna a kevéské pénzecskéjéből rám áldoznia.

HONTI: Ki kell ábrándítsam, Dorogi úr, nem magának, hanem saját magának ment vásárolni. Nem hiszem, hogy tudomása lett volna arról, hogy ön meg fogja látogatni.

DOROGI: Pedig megírtam neki a válaszevelemben.

HONTI: Írt magának?

DOROGI: Minden héten ír nekem, rendes, családszerető lány a Lilla.

HONTI: Az utóbbi pár napban sajnos nagyon elfoglalt voltam, nem jutott időm levéolvadásra.

DOROGI: Bocsnat, nem is magának írtam, hanem neki.

HONTI *(kapcsol, azután kényszeredetten elmosolyodik)* Lehet, hogy az én leveleim közé keveredett. Azonnal utána nézek. *(Csönget, Andy jön be.)* Mondja, Andy, jött levele a héten Dorogi kisasszonynak?

ANDY: Ki a fene az a Dorogi kisasszony? És miért ide jött volna levél a részére?

HONTI: Dorogi kisasszony Lilla, ha nem tudná.

ANDY: Most akkor tudjam, vagy ne tudjam?

HONTI: Jött, vagy nem jött?

ANDY *(a beavatatlanok nyílt tapintatlanságával)* Jött valami levélféle, de azt kidobtam, ahogy meg tetszett hagyni nekem.

HONTI *(méregbe gurul, de annyi lélekjelenléte van, hogy egy szemhunyorítással jelez a lánynak.)* Ilyet mondtam volna? Maga biztosan félreérthetett valamit.

ANDY *(megérti, miről van szó.)* Valóban fél-

- reérttettem. Ön azt mondta, hogy dobja le Lilla kisasszony ágyára.
- DOROGI: Le? Hova le? Csak nem az udvaron alszik a lányom.
- HONTI: Hova gondol, kedves Dorogi úr! A lányának szép szobát biztosítottunk, ahol kényelmesen be is rendezkedett. Ha gondolja, meg is mutatom magának, személyesen.
- DOROGI: Nem szükséges. Gondolom, egy ilyen elégáns házban a legrosszabb szoba is csak jobb lehet, mint amilyen neki otthon van.
- HONTI: Nyugodjék meg, Dorogi úr, a lánya jó kezekben van.
- DOROGI: Hát én éppen ettől félek. A jó kezekről. Merthogy, ugyebár, a professzor úrnak nem tetszik nőnek lenni.
- HONTI: Való igaz, nem tetszem annak lenni. Én megrögzött agglegény vagyok.
- DOROGI: Megmondom, kerek perec, én nem tartom illendő dolognak, hogy egy magányos férfinál lakik a lányom. Azért jöttem, hogy hazavigyem. Egy percre nem marad itt. Még megszólják őt a népek.
- HONTI: Ha arra gondol, hogy én egy újjal is hozzányúlok a lányához, akkor nagyon tévesen gondolkodik felőlem. Úriember soha nem él vissza a női kiszolgáltatottsággal.
- DOROGI: Ezt örömmel hallom.
- HONTI: Foglaljuk össze az eddigieket. Ön küldött egy levelet, amit a lánya nem kapott meg egy félreértés folytán. Ide utazott... honnan is?
- DOROGI: A falut úgyse ismeri, névről még senki sem tudta beazonosítani, akárki odavalósít kérdeztem is. Mondjuk azt, hogy Békécsaba környékéről jöttem.
- HONTI: Értem. És mivel foglalkozik ott, Dorogi úr?
- DOROGI (*szégyenkezve dörmögi el.*) Szobafestő vagyok, de egy ideje nincs munkám. Munkanélküli segélyen vagyok.
- HONTI: Elbocsátották?
- DOROGI: El. Szemét egy ország ez, hallja-e? Itt már csak a gazemberek boldogulnak.
- HONTI: Megtudhatnám, miért bocsátották el?
- DOROGI: Nem kertelek a professzor úrnak, sokat jártam a klubba munkaidő után. Oszrt elment rá a pénzem.
- HONTI: Miféle klubba járt maga?
- DOROGI: Szegény embernek a kocsmába klubja.
- HONTI: Világos. Elitta a pénzét, nem járt dolgozni, kirúgták.
- DOROGI: Valahogy úgy. Meg azt is állították, hogy elemeltem innen-onnan ezt is meg azt is.
- HONTI: Mi ebből az igazság?
- DOROGI: Voltak ilyen híreszelések. Néha volt is alapjuk. Én szegény ember voltam világ életemben.
- HONTI: Az nem ok arra, hogy valaki ne legyen becsületes.
- DOROGI: Oknak nem ok, de kényszernek kényszer.
- HONTI: És most el akarja vinni a lányát. Oda.
- DOROGI: Nem csak el akarom, de el is viszem. Valakinek csak el kell tartania a családot, ezt maga is beláthatja.
- HONTI: Képes lenne a lánya pénzéből kocsmába járni?
- DOROGI: El tudnám képzelni, kérem.
- HONTI: Már megbocsásson, és az emberi tartás? A becsület...
- DOROGI: Az úr könnyen dobálódzik a szavakkal. Becsület... (*Minden szégyenkezés nélkül kimondja.*) Nem vagyok abba a helyzetbe, kérem, hogy becsületes legyek. Az voltam, de már nem lehetek az. Akkor éhen fogok halni.
- HONTI: Talán szomjan.
- DOROGI: A kettő nálam ugyanaz.
- HONTI: És most el akarja vinni a lányát.
- DOROGI: El is viszem. Élni kell, professzor úr, és ahhoz, hogy én élni tudjak, támasz-

ra van szükségem. Támaszul pedig nekem már csak Lilla maradt.

Honti gondolataiba merülve járkal a szobában, Dorogi nem meri megszólítani. Honti hirtelen megélnékül.

HONTI: És ha én azt mondom magának, tudok egy megoldást, amivel becsületesen tud élni, és nem kell a megélhetéséhez a lányát fel... kihasználnia?

DOROGI: Kíváncsian hallgatom, mit fog mondani.

HONTI: Nézze Dorogi, ajánlatot fogok önnek tenni. Azonnali választ kérek, és elfogadás esetén lesz egy feltételem.

DOROGI: Mondja, ne kíméljen!

HONTI: Nekem vannak bizonyos összeköttetésem Békéscsabán. Mire visszamegy, kész a szerződése. Maga lesz a békéscsabai piac egyik felügyelője. Amolyan ellenőre. Sok pénzt kap ezért, és semmi mást sem kell csinálnia, mint hogy naponta végigsétál a piacon, hogy lássák, hogy ott van.

DOROGI: Hálásan köszönöm. Nem reméltem. Hova kell mennem a papírokért?

HONTI: Nem lesznek papírjai. Mi papír nélkül dolgozunk.

DOROGI: De akkor hogy kapom meg az állást... meg a pénzt azért, hogy naponta végigsétálok a piacon,

HONTI: Elmegy a békéscsabai piacra, és ott megkeres egy Merő nevű embert. Nem felejtí el?

DOROGI: Nálam az ilyenek kőbe vannak vésvé. Csak egyszer kell hallanom, és nem felejttem el.

HONTI: Ez a Merő az ottani főemberünk. Amikor megkeresi, ő már tudni fog magáról. És mindent el fog magyarázni.

DOROGI: És a pénz?

HONTI: A pénzt zsebből fogja kapni. Így majd nem kell adóznia utána.

DOROGI: Túl szép ahhoz, hogy igaz legyen.

HONTI: Én nem szoktam a levegőbe beszélni.

DOROGI: Azt látom, professzor úr. És már kezdem kapizsgálni, milyen állás lehet ez.

HONTI: Maga csak ne gondolkodjék, Dorogi, hanem tegye azt, amit ez a Merő mond magának. Akkor nem lesz gubanc, és anynyi pénze lesz, hogy a negyedét sem tudja sem örömeiben, sem bánatában elinni.

DOROGI: Mindent úgy teszek, ahogy mondani tetszik.

HONTI: Most jön a feltételem.

DOROGI: Hallgatom.

HONTI: A lányát itt hagyja nálam. Nem keresi, nem látogatja, nem ír neki, és senkinek sem beszél arról, hogy itt van. Ahogy arról sem, hogy maga járt itt. Megértett? Ellenkező esetben nem csak az állását veszíti el.

DOROGI: Megértettem elsőre. És nyugodt vagyok, kérem. A lányom jó kezekbe került, kényelmesen él, fizetést is kap...?

HONTI: Természetesen rendes fizetést kap azért, hogy engem franciára tanítson.

DOROGI: Tudtam én mindig, hogy érdemes volt kitaníttatnom.

HONTI: Kitaníttatta?

DOROGI: Tanult az magától, de mégiscsak pénzbe került a taníttatása... Az én pénzembe.

HONTI: Az más. Ha beleölte a pénzét, akkor vigye a lányát, ahova akarja, és hajtsa be rajta az egykori tandíjakat.

DOROGI: És az állás?

HONTI: Akkor természetesen az állás stornó. Csak nem képzeli...

DOROGI: Ne is folytassa, kérem! A lány marad. Én megyek, mielőtt meggondolja magát.

HONTI: Isten áldja, Dorogi! És ne felejtse: nem találkozott velem, nem ír a lányának, nem keresi és nem követeli rajtam többé.

DOROGI: Megértettem elsőre is. Az isten megáldja a professzor urat.

HONTI: Hát, valami ilyesmi nagyon rám férne.

*Dorogi kifarol az ajtón. Honti megkönnyeb-
bülten sóhajt fel. Megrázza a csöngőt. Andy
bejön, kérdően néz Hontira.*

HONTI: Ezt az embert ne engedje be ide többé! Bár nem hiszem, hogy idejönne. Most pedig, vegye le nekem azt a piros bőrkötésű könyvet a legfelső polcról!

*Andy fölkapaszkodik a létrán, nyújtózkodik a
könyv után.*

HONTI: Andy, te mióta írod ipszilonnal a nevedet?

ANDY *(szemérmesen lepillant a férfitra.)* A kis beavatásom óta, professzor.

*Honti odamegy hozzá, előbb alánéz a tenyé-
ryi kis szoknyának, azután belemarkol a lány
fenekébe. Andy sikkant egyet, de nem tiltako-
zik. Honti, talán a várt ellenállás elmaradása
miatt, kedvetlenül abbahagyja az akciót, visz-
szaül az asztalához, s a papír fölé hajol.*

ANDY: Valami baj történt, professzor?

HONTI: Baj? Ellenkezőleg. Váratlanul könnyen elhárult egy váratlan akadály az utamból. Mostantól kezdve szabad a vásár.

ANDY: Ezt nem egészen értem.

HONTI: Hagyd azt a könyvet, Andy. Menj most ki innen! Egyedül akarok maradni.

ANDY: Gondolkodni akar.

HONTI: Igen. És ha te itt sokáig illesztgeted magadat, akkor nem lesz a gondolkodásból semmi.

ANDY: Valami csak lesz...

HONTI: Mondtam, hogy nem lesz.

A lány elindul kifelé. Honti utána szól.

HONTI: Ja, és az ablakpárkányodról töröld le a lábnyomokat!

ANDY: Értem, mire céloz. Nem jön ide többet.

HONTI: Tőlem jöhet. De ne a szaros cipőjével tapossa össze az ablakpárkányomat, amikor hajnalban kiszökik tőled!

4. jelenet – kínai piac (Lilla, Honti, Pöcsesinszky, Gang, Klára, Emma)

Gang, a kis kínai az italkimérője előtt álldogál, Klárával és az anyjával, Emmával beszélget.

GANG: Gang el fogja venni Klárát, ebben biztosnak tetszik lenni. És lesznek szép gyerekeink, és Gangnak lesz saját üzlete, csupa édességgel tele lesz üzlet, és a kis Gang-gyerekek csupa csak édességet esznek.

KLÁRA: Így lesz, édesem, én tudom, hogy így lesz.

EMMA: Na, már Gang is az édességek közé került. Kislányom, én azt lenyelem, hogy te egy kínaival kerülsz össze, bár én ezt másként gondoltam, de a te dolgod, ha tényleg szereted ezt a Gangot, akkor legyen, szeresd, de addig, amíg ilyen csóró, szó sem lehet házasságról.

GANG: Gang nem lesz mindig ilyen csóró.

Honti úr ígérte, segíti Gangot édességbolthoz, ha Gang jól végzi munkáját neki.

KLÁRA: Honti úr szavatartó ember, családi barát, biztos vagyok benne, hogy segít majd nekem...

EMMA: Mit ne mondjak, kicsinek valóban kicsi. Remélem, úgy nem kicsi, ahogy a férfiaknak nem kell kicsiknek lenniük.

KLÁRA: De anya, hogy lehetsz ilyen közönséges?

EMMA: Neked Hontit kellett volna megfognod.

KLÁRA: Ha ez megnyugtat, a te Hontid megfogott már engem, nem is egyszer, de

- szóba sem került a házasság. Megrögzött agglegény.
- GANG: Gang nem megrögzött agglegény.
Gang szereti család, sok gyerek ahogy zsiborog, csupa nevetés lesz ház Gangnál, csak legyél türelemmel, mama, Gang hamarosan üzletnek tulajdonosa lesz.
- EMMA: Hányszor mondjam még, hogy ne szólíts mamának! Akkor se, ha netán a vejem leszel. Ha elvesz, Klára, akkor is elköltözünk innen, el, valahova messze, engem ne szóljanak meg azért az ismerősök, mert te épp egy kínaiba habarodtál bele.
- KLÁRA: A szerelem nem válogat, mama, a szerelem az csak jön, és elragad. Első látásra beleszerettem...
- EMMA: Hagyd már ezt a százszor hallott szöveget! Unom, és nincs is kedvemre. Ha Gang kell neked, akkor megkapod Gangot. De ő csak akkor vehet el, ha tehetősebb lesz.
- GANG: Mit jelent tehetősebb?
- EMMA: Hogy lesz valami kis egzisztenciád, fiam, amivel biztosítod a lányomnak a tisztes megélhetést.
- GANG: Tiszta megélhetés lesz, mama, megígérem, Gang nyit itt cukrászda, teli süteménnyel, hozat Kínából recepteket, város idejár egész, hogy egye finomságokat, amiket csak Gangnál ehetni lehet.
- EMMA: Igazán vonzó perspektíva. De mindegy is. Benne vagy a korban, lányom, így vagy úgy, de el kell kelned.
- GANG: Gang elkeleszti Klárát, Klára lesz legboldogabb asszonya világnak. Nemsokára kap Gang sok pénz, majd vesz pavilon, nem ilyen kicsi, mint most a kimérés, kis terasz lesz előtte, székek asztalakkal terasz alatt, ülnek majd vendégek egész nap, piaci vásárlók, mindig tolokodás lesz Gang cukrászata előtt.
- KLÁRA (*szerelmesen gügyög a fiúnak.*) Tülekedés. Mondd utánam, tülekedés!
- GANG: Tülekedés. Gang mondja jól?
- KLÁRA: Gyönyörűen mondd, Gangom, szépen meg fogod tanulni a magyar nyelvet.
- EMMA: Tán még magyartanárt is fogadunk melléd.
- GANG: Az, lesz magyar tanár, Gang kap sok pénzt hamarosan, ad Honti úr is Gangnak pénz, üzlet hamarosan nyílik.
- EMMA: Nem csak Honti pénzén akarod megnyitni a cukrászdát?
- GANG: Gangra szerencse ráköszöntött, de beszélni nem szabad Gang szerencséről. Csak nektek tudni szabad erről. Minden lesz jól, mama csak Gangba te bízz, majd tologatod kis Gangokat meg kis Klárákat virágos kis kocsikban, leszel te büszke nagymama.
- KLÁRA: A keleties beütésű lányok most nagyon divatban vannak.
- EMMA: Ha már a lányom nincs divatban, legalább az unokáim legyenek felkapottak.
- GANG: Lesznek felkapva, lesznek világszépe versenyen győzelmek, meg okosak is, meg...
- Könnyű, virágmintás ruhában fiatal nő lép a pulthoz.*
- LILLA: Valami hideg üdítőt kérek.
- GANG: Kérsz te kínait, vagy magyar lesz neked jó?
- LILLA: Melyik az olcsóbb?
- GANG: Olcsóbb magyar. Jobb kínai. Ilyen csak Gangnál van kapható, te nem megbánod, ha megkóstolod.
- LILLA: Jó, kérek valami finom kínait.
- GANG: Lesz finom, Gang keres neked legfinomabb üdítőt, ami csak megkapható piazcon.
- A szomszédos pavilon előtt két középkorú férfi beszélget. Felfigyelnek a lányra.*
- PÖCSESINSZKY: Takaros.
- HONTI: Bájos.
- PÖCSESINSZKY: Csinos.

HONTI: Szép.

PÖCSESINSZKY: Romlatlan.

HONTI: Nincs romlatlan nő, ezredes. Utoljára a középkorban voltak, amikor még léteztek erényövek.

PÖCSESINSZKY: Ezen a nőn, barátom, látszik, hogy olyan romlatlan... nem találok hasonlatot. Nehéz nyelv ez a magyar, még akkor is, ha Ukrajnában magyar gyerekekkel is barátkoztam. Egy-két szót eltanultam tőlük, de ők is inkább ukránul beszélgettek.

Fülelnek, miről lehet szó a kimérés előtt.

GANG: Ugye, Gang megmondta, ital lesz legfinomabb, mit ittál életedben.

LILLA: Valóban finom volt. Máskor is idejövök, ha Pesten járok.

GANG: Nem pesti te vagy?

LILLA: Vidékről jöttem föl Pestre tanítani.

KLÁRA: Nézd már, a kis Gang előttem flörtöl egy idegen nővel.

GANG: Te nem féltékeny vagy, Klára, Gang csak téged szeret, de vásárlóval kell beszélni, mert akkor máskor is visszajön. *(Visszafordul Lillához.)* Te vagy először itt?

LILLA: Igen. Nagyon tetszik itt minden.

GANG: Akarsz te vásárolni?

LILLA: Csak egy papucsot, mindössze egy egyszerű papucsot, olcsót és kényelmeset. Nem tudna segíteni nekem abban, hol találok jó papucsokat?

GANG: Kínai piacon van minden, találsz te mindenhol legjobb papucs. Keresd nyugodtan, mi lábadhoz illik.

A két férfi félig hallgatózik, félig beszél.

PÖCSESINSZKY: Papucsot keres a kicsike.

HONTI: Nem vagyok süket. Vidéki.

PÖCSESINSZKY: Én sem vagyok süket.

Hirtelen elered az eső. A kimérésnek nincs kiugró párkánya, így a lány kénytelen a hozzá legközelebb álló pavilon védelme alá mene-

külni – épp a két férfi mellé. Azok egy darabig ácsorognak, azután Honti beveti magát.

HONTI: Szabad felajánlani a zakómat önnek? Sajnos, nincs nálam esernyő, szívesen szolgálnék azzal is.

LILLA: Köszönöm, nagyon kedves, de nem fázom. Megvárom, amíg eláll az eső, azután indulok tovább. Dél tájban indul a vonatom.

HONTI: Utazik valahová?

LILLA: Igen. És még a csomagmegőrzőből is ki kell váltanom a bőröndjeimet.

HONTI: Hosszabb időre elutazik.

LILLA: Mondhatjuk úgy is. Az a legvalószínűbb, hogy örökre.

PÖCSESINSZKY: Ne tréfálkozzék, kisasszony, az örökre elutazás a halált jelenti.

LILLA: A költészetben, ott igen, kedves uram.

PÖCSESINSZKY: Ezek szerint a kisasszony járatos a költészetben.

LILLA: Valamelyest igen.

HONTI: Választékos modora arra vall, hogy ön... kitalálom, tanár.

LILLA: Talált is, meg nem is.

HONTI: Ilyen nincs. Valaki vagy tanár, vagy nem tanár. De hogy tanár is, meg nem is tanár, az elképzelhetetlen, kisasszony... hogy is szólíthatom?

LILLA: Lillának hívnak. De esetünkben ennek nincs jelentősége.

Mielőtt ő is bemutatkoznék, Andy jelenik meg, két esernyőt hoz.

ANDY: Hoztam esernyőt az uraknak. Hogy az a szép zakójuk meg ne ázzon. *(Szemügyre veszi Lillát. Méregeti, azután kezét nyújt neki.)* Szia. Andy vagyok, ipszilonnal.

LILLA: Tessék?

ANDY: Úgy értem, hogy ipszilonnal kell írni a nevemet. Ahogy az angoloknál is. De nem Endinek kell szólítani, mert akkor már férfias lesz a nevem. Mindegy. Valamikor tanultam angolt. Te mivel foglalkozol?

HONTI: Tanárnő is, meg nem is...

LILLA: Franciatanárnő vagyok. Csak éppen most rúgtak ki az iskolából, ahol eddig tanítottam. Létszámleépítés. Ahogy mindenhol. Fel kellett mondanom az albérletemet, mert nem fogom tudni majd kifizetni, ha nem keresek. Hazamegyek. Békéscsaba mellett laknak a szüleim, egy kis faluban. Amíg nem találok megfelelő állást, addig náluk húzom meg magamat.

ANDY: Értem. Ez szomorú. És mit keresel te itt, ide nem franciatanárnők szoknak járni.

LILLA: Egy papucsra van szükségem. Azt mondják, itt nagyon olcsó minden, és néha jó árut is lehet kapni.

ANDY: Gyere az ernyőm alá, tudok egy boltot, ott nem csak bővli van. Keresünk neked egy jó kis papucsot, ami olcsó is.

HONTI: Felajánlhatom az ernyőmet a Lilla kisasszonynak? A te ernyőd túl kicsi két embernek. Mindketten bőrig áztok.

ANDY: Nem akarnak elmenni az urak addig sehova, míg vissza nem térünk?

PÖCSESINSZKY: Egyáltalán nem volt szándékunkban sehova se menni. Csak vigyétek az ernyőt, mi meg itt várunk türelmesen.

ANDY: Gyere, addig ejtsük meg a vásárlást, amíg el nem áll az eső, mert akkor itt megint tömegnyomor lesz.

A két lány élénken gesztikulálva, vihorászva elindul az esőben az ígért bolt felé.

PÖCSESINSZKY: Engem teljesen elbűvölt ez a teremtés.

HONTI: Átmeneti állapot, megismered, megszereted, megunod, dobod. Ez sem különbség, mint a többi.

PÖCSESINSZKY: Benne én megláttam valami olyan tisztaságot, ami nőkben ritkán fedezhető fel.

HONTI: Csak belevetítéd a te nagy fantáziáddal a patyolatot ebbe a nebáncsvirágba, ezredes.

PÖCSESINSZKY: Lehet. Lehet, hogy az ragadt meg benne, hogy olyan... romlatlan.

HONTI: Meg fog romlani hamarosan. Különösen, ha nincs állása, nem lesz pénze. Még jó, ha nem kényszerül arra, hogy áruba bocsássa a testét.

PÖCSESINSZKY: Nem, ez a nő nem olyan.

HONTI: Minden nő olyan.

PÖCSESINSZKY: Ez akkor sem.

HONTI: Bebonyóítsam neked, hogy igen?

PÖCSESINSZKY: Ezt hogyan képezed,

HONTI: Ez legyen az én titkom. Felteszek másfél kiló fehér havat arra, hogy ha kezelésbe veszem, nem kell pár hónap, és szerencsétlenebb roncs lesz belőle, mint ezek a ribancok, akik itt a piac előtt kóricálnak kuncaftokra várva. El fog felejteni beszélni, járni is csak imbolyogva tud majd, ha egyáltalán képes lesz rá.

PÖCSESINSZKY: Emberre még nem fogadtunk.

HONTI: Itt az ideje, hogy elkezdjük.

PÖCSESINSZKY: Mennyi az a pár hónap?

HONTI: Legfeljebb hat, ha nagyon sokat kell rajta munkálkodnom. Ha gyorsabban haladok, elég két-három hónap is.

PÖCSESINSZKY: Áll az alku. Ha nyersz, tiéd a másfél kiló fehér hó. Ekkora tétben se fogadtunk még soha.

HONTI: Ha veszítek, nekem is rámegy még a gatyám is.

PÖCSESINSZKY: A férfi legyen férfi. Áll a fogadás. Csapjuk szét!

Kezet fognak, az ezredes egy erős ütést mér tenyere élével a kezükre, mindketten felszisszennek.

PÖCSESINSZKY: A fogadás megkötöttet. Innen már nincs visszaút egyikünk számára sem.

HONTI: Megkötöttet. Valaki itt nagyot kasszál, ezredes.

PÖCSESINSZKY: Én biztosra fogadtam.

HONTI: Én is. Tudom, mire vagyok képes.

Mindenre, ha elszánom magam. Nem ez lesz az első ilyen műalkotásom.

PÖCSESINSZKY: De az alapanyag, barátocskám... Az alapanyag!

A két lány visszatér. Az eső megállás nélkül zuhog.

ANDY: Teljes a siker. Megvan a papucs. Szép is, jó anyagból van...

LILLA: Épp olyan, amire vágytam.

HONTI: Kisasszony... Lillának hívják, ha jól emlékszem.

LILLA: Jól emlékszik. Kívánt valamit mondani is?

Pöcsesinszky hangosan felröhög, de csak Honti érti, miért, a lányok összenéznek.

HONTI: Ajánlatot akarok tenni magának.

LILLA: Ezt meg hogy képzeled, uram!

HONTI: Szólítson nyugodtan professzornak maga is.

LILLA: Részletkérdés. Ön megsértett most engem.

HONTI: Azt hiszem, félreértett. Hallottam, hogy elbocsátották az állásából.

LILLA: Igen. De ezt Andynak mondtam, és nem önnek.

HONTI: Na látja, ez a részletkérdés – ami a mondandómat fontossá teszi. Én állást ajánlok fel önnek.

LILLA: Állást? Tud valami iskolát?

HONTI: Magántanári állást. Franciául kellene tanítania a gyerekeimet.

ANDY (*kicsúszik a száján, azután legszívesebben elharapná a nyelvét.*) Nincsenek is gyerekei, professzor!

HONTI: Köszönöm, hogy figyelmeztet erre, Andy. Akkor játsszunk nyílt kártyákkal. Én szeretnék franciául megtanulni, öntől, Lilla kisasszony.

LILLA: Ön? Franciául tanulni... Már megbo csásson, az ön korában...

HONTI (*enyhe sértődéssel.*) Igen. Én. Franciául. Ebben a korban.

LILLA: Szabad megkérdeznem, mi szüksége van erre?

HONTI: Tudja, van egy közmondás. Mindenki annyi ember, ahány nyelvet tud. Szeretnék én is több ember lenni.

LILLA: Mégis, hogy képzeled ezt?

HONTI: Ön tanít engem, én ezért fizetek magának. Nem tudom, mennyit keresett az iskolában. Majd mond egy összeget, én annak a háromszorosát fogom felajánlani. Azon felül teljes, ingyenes ellátást.

LILLA: Ezt hogyan képzeled megoldani?

HONTI: A házamban ellakhat.

LILLA: Azt már azért mégsem.

HONTI: Ne riadjon már meg annyira! Nem akarok a lányságára törni. Andy is ott lakik, ő az én mindenem, ha még nem pletykálta volna el magának. És őt se mlesztálja senki. Lesz külön szobája, saját fürdőszobával, vállalom a ruházkodása költségeit is. Nekem egy magántanár megér ennyit.

LILLA: Nem is tudom, annyira hirtelen jött ez az egész...

HONTI: Egy hét próbaidő, azután eldöntheti, megfelel-e magának ez a helyzet. Ha egy hét után felmond, fizetem azt az egy elpazarolt hetét is. Ne nézzen már így rám! Vágjon bele! Mit veszíthet? Tiszta üzletet ajánlok. Ilyen ajánlatot nem kap minden nap, ezzel ön is tisztában lehet.

LILLA: Andy, te mit tanácsolsz?

ANDY: A professzor úr jó ember. Jó és korrekt „gazda”. Ennyit tudok mondani.

LILLA: És te is ott leszel?

ANDY: Minden nap.

HONTI: Hát magának az én szavam nem elég garancia?

LILLA: Rendben van, professzor, elfogadom az ajánlatát. Próbáljuk meg. Aztán, ha nem úgy lesz, ahogy az nekem is megfelel, egy hét múlva felmondok. És kifizeti az egy hetemet.

HONTI: Remek. Akkor máris fognak egy ta-

xit, és Andyval elmennek a csomagmeg-
őrzőbe a holmijaiért. Mire hazaérek, lakja
be a szobáját. A kék szobába helyezd el a
tanárnőt, Andy. Azért oda, mert az van
leginkább elszeparálva a ház többi részé-
től. Senki sem fogja háborgatni, ígérem.

Az óráin kívül azt csinál, amit akar. A ta-
xiköltségeit is természetesen én fizetem.

LILLA: És mindezt miért? Annyira gazdag,
hogy mindent megengedhet magának?

HONTI: Majdnem mindent. Na, induljanak
végre! Úgy látom, lassan az eső is eláll.

*Lilla riadtan indul Andy után, amikor a szem-
közti pavilon mögül egy virágáros kislány ke-
rül elő, karján virágkosárral.*

HONTI *(a távozók után kiált.)* Várjanak!

(Odalép a kislányhoz.) Mennyiért adod a
virágokat, kislány?

KISLÁNY: Háromszáz forint szála a rózsának.

HONTI *(türelmetlenül)* Az összes mennyibe
kerül?

KISLÁNY: Azt nem tudom. Meg kéne számol-
nom őket!

HONTI: Arra most nincs időnk! *(A zsebébe
nyúl, és egy csomó bankjegyet gyűr bele a
lány kicsi markába.)* Nesze. Ennyi pénzért
akár virágboltot is nyithatsz! *(Főlnyalá-
bolja az összes rózsát, mit sem törődve a
tövisekkel, és a két lány után szalad vele.
Valamennyit Lilla kezébe erőlteti. Azt már
nem halljuk, mit mond neki. Pöcsesinszky,
arcán döbbenettel, fejcsóválva nézi a jele-
netet.)*

KISLÁNY *(egy ideig ő is dermedten áll, majd
két karját széttárja, mint aki magához
akarja ölelni az egész világot. Azután vá-
ratlanul erős hangon felkiált, vagy inkább
felsikolt.)* Kis virágaim mind elkeltek!

Sivori János
U.P. 2832/3
48002 Gospić

Fenyvesi Ottó
U.P. 6052
91254 ROSTUŠA
SR. Makedonija

Sivori János
Handzsár utca 2/I.em./3 sz.
Bp. XIV. kerület

Fenyvesi Ottó
Balrakova 28.
21000 Novi Sad

Levelek egy baráthoz

(RÉSZLETEK)¹

78. már. 3-án pénteken

Kedves Ottó barátom,

mint írod, te is hamarosan osztolni fogsz sorsunkban – mármint Zoliében² és az enyémben. Gané egy dolog ez a katonaság. Fiatal koromban állandóan azon törtem a fejem, hogyan lehetne megkerülni. Végül nem sikerült. És íme, belekezdtem ittlétem harmadik hónapjába. Az első két hónap végtelenül vacak volt. Lelkileg is, fizikailag is kimerített. Ez volt tkp. a kiképzés első szakasza. A gyalogosoknak három részből áll a kiképzés és valahol március elején fejeződik be.

Különböző munkákba vontak be, a faliújságot szerkesztem, a falakat „parolázom”, írástudatlanokat tanítok. Sokáig nem tudtam, hogy ezekkel kihúzzhatom magam a tényleges kiképzés alól. Végül erre is rá kellett jönnöm. Újabban csak a kinti irodában ülök és betűsablonokat készítek sztiroporból³. Szép csöndesen, minél tovább tartson a munka. Jelenleg csak a „četának”⁴ dolgozok, de azon töröm a fejem, hogyan tudnék az egész kaszárnyát befogó munkába kezdeni. Némi lehetőségek vannak erre is. Ha sikerül, megmenekülök a kiképzéstől, vagyis a fizikai megterhelésektől. Így már nem is lenne olyan nehéz a hadseregbeli élet. Csupán annyi, hogy itt kell lennem. Még írásra is marad időm. Néha így is írtam egy keveset. Verseket csupán.

A kötetednek igencsak megörültem⁵. Verseidet igaz már régebből ismertem, de így könyv alakjában mégiscsak más. Persze, magáról a gemma-sorozatról a véleményem már ismered.

Jómagam is azon töröm a fejem, majd a második kötetem esetében talán sikerül a verseknek megfelelő „keretet” biztosítani. Az ilyen sablonos technikai formák megölik a költészetet magát.

Magditól⁶ néhány hete kaptam egy hosszú levelet, ír a lapról, Kanizsáról, nemzedékünkéről...

¹ A levelek Fenyvesi Ottó tulajdonát képezik, ezúton is köszönjük, hogy rendelkezésünkre bocsátotta őket, akárcsak a képeket. (A szerk.)

² Szűgyi Zoltán (1953–) költő, szerkesztő, nemzedéktárs. Jelenleg Budapesten él.

³ hungarocell

⁴ Szerbül: század.

⁵ Fenyvesi Ottó: *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon*, Gemma könyvek 9., Forum, Újvidék, 1978.

⁶ Danyi Magdolna (1950–2012), költő, műfordító, irodalomtörténész, egyetemi tanár, az *Új Symposion* fő-és felelős szerkesztője (1974–1980), a *Híd* szerkesztője (1983–85).

Alig várom, hogy leszereljünk, újra munkához tudjunk látni és igazi folyóiratot csinálni. Ha isten segít, akkor már tényleg a mi szerkesztésünk alatt! Nem hiszem, hogy Magdi és Tóni⁷ még egy mandátumra mernék vállalni a szerkesztést. Ezzel tkp. véglegesen megölnék a nemzedéket. Ahogy visszagondolok, lényegében ők nem adtak kortársainknak szabad gondolkodási lehetőséget. A vastagon meghúzott keretet mindig is ők szabták meg. Ha mi ketten, és talán Mák⁸, nem vett volna némi bátorságot túllépni e megszabott „határvonalat”, elsüppedt volna az Új Symposion⁹ az akadémizmusban.

És, hát ki szerkeszteni még rajtunk kívül a lapot?

Többször gondolkodom ilyeneken és némileg már ki is alakítottam magamnak egy képet a lapról. Akaratlanul is igazat kell néhány dologban adnom Szombathynak¹⁰. Bár, ő meg a másik véglet.

Ezekről legjobb lenne civilben beszélgetnünk. Eljön az az idő is. Csupán mi leszünk 26 évesek. Úgy tűnik, elbasztunk egy-két évet, noha még így sincs veszve semmi.

Újra össze kell olvasztatnunk ezt a bandát. És mi kell legyünk a kohéziós erő.

Elszalasztottuk a színészeket bevonni, elszalasztottuk a zenészeket bevonni, elszalasztottuk a képzőművészeket igazán bevonni...

Sokat elszalasztottunk, keveset csináltunk, rengeteg dolgot kell bepótolnunk.

Nagyon szeretnék most dolgozni, lehet, csupán azért, mert itt vagyok és nem bírok.

Írjál komám, ha csak lesz időd. Írd meg, mi van a TV-ügyeddel!

Decemberben valószínűleg hazamegyek egy időre. Kaptam egy meghívót a TV-től, valamiféle költészeti beszélgetésre. El kell juttatnom 30 verset, lehetőleg fordításban. A parancsnok már beleegyezését adta a hazamenetelemre, csak a hivatalos meghívót kell kivárnom. Mire hazamennék, te már, gondolom, katona leszel. Írd majd meg a címedet, legalább így tartsuk a kapcsolatot, ha már testi közelségben nem lehetünk egymással.

Baráti öleléssel:

Jancsi

Gospicé.

⁷ Bognár Antal (1951–), prózaíró, műfordító, szerkesztő (az *Új Symposion* szerkesztője: 1980–85).

⁸ Mák Ferenc (1956–), kritikus, publicista, művelődéstörténész, bibliográfus.

⁹ *Új Symposion* (1965–1992), újvidéki folyóirat.

¹⁰ Szombathy Bálint (1950–), írott és vizuális költészettel foglalkozik, kritikákat, esszéket, tanulmányokat ír, küldemény- (bélyeg- és pecsét-) művész (mail art). Alkalmazott grafikát, művészeti könyvet, installációt alkot. Konceptuális határeseteket, akciókat csinál. 1999-től Magyarországon él. Álnevei: Art Lover, Karen Eliot. 1971-72 az *Új Symposion* grafikai szerkesztője, a Sziveri-nemzedék hatalmi leváltása után 1985–1989-ig az *Új Symposion* művészeti szerkesztője. A Bosch+Bosch művészeti csoport (1969–1976) egyik alapító tagja (további tagok: Ante Vukov, Csernik Attila, Kerekes László, Ladik Katalin, Szalma László, Slavko Matković). 2007 óta a *Magyar Műhely* szerkesztője.

Szerda

Kedves Ottó barátom,

17-én, szerdán kaptam meg a leveledet. Nem kell különösen hangsúlyoznom, hogy milyen kellemesen érintett. Hiszen olyan régóta vártam már. Noha, tudom, milyen a kiképzés első része: könyörtelen. Hála a mindenhatónak, csak két hónapig volt benne részem (a többiek még most is nyavalyognak, persze). Már lövészetre sem járok. Külön irodám van. Fotólaboratóriummal felszerelve. Legközelebb küldök néhányat az itt készült munkáimból.

Mindent összegezve: öreg katonaként élek én már most is. A jövő hónapban pedig a parancsnok javaslatára minden valószínűség szerint a párt könyvecském is meglesz¹¹. Tehát úgymond készen fogok állni a Sympo számára.

Én egyenlőre – de, azt hiszem, véglegesen – nem látok jobb megoldást a lap szerkesztésére kettőnkénél. És itt nem számít ki lesz a főszerkesztő és ki a szerkesztő. Ezt azért is tartom legmegfelelőbbnek, mert már elég régóta barátok vagyunk és ez idő alatt némileg egymást is megismertük, tehát az együttműködésnek legkevesebb akadálya lenne.

Persze, nem kell előre ábrándozni, mert legtöbbször kihúzzák az ember lába alól a talajt. Ki kell várni a kedvező pillanatot, és akkor színre lépni. Előtte azonban lassan készíteni a talajt.

Addig is, míg el nem érkezik a pillanat, tervezgessünk. Jegyezd föl lehetőleg elképzeléseidet, ötleteidet, mert mindenképpen hasznát fogjuk venni. Bár csak már ott tartanánk!

Vajda¹² tégedet ne aggasszon. Ő az egyedüli kritikus, akit elismerek annak, de aki egy fabatkát sem ér, ha költészetről van szó. Egyszóval nem ért a versekhez. Amit pedig a nemzedékünkről vall, némileg igaza is van. Nem igazi nemzedék ez, és addig nem is lesz, míg nem tud valamely ügyben közösen, egy emberként föllépni. És ötletszegény is egyben. De lehet, ötletek vannak – hiszen nekünk is voltak, gondolj csak a képzőművészeti mellékletre – csupán elfojtva leledzenek.

Bosnyák¹³ meg velünk van! Ő azt írta, a költészetet nem kell félteni, mint mondja: ez a fiatalabbak verseiből ki is tűnik!

Tolnai¹⁴ pedig határozottan mi kettőnk mellett szállna síkra bármikor. Ez sem csekélység ám!

¹¹ A jugoszláv szocialista diktatúrában csak az lehetett egy államilag támogatott (vagyis ellenőrzött) folyóirat főszerkesztője, aki egyben párttag is volt (akárcsak Magyarországon).

¹² Vajda Gábor (1945–2008), irodalomtörténész, kritikus, pedagógus.

¹³ Bosnyák István (1940–2009) kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, pedagógus (2006 óta haláláig a Baranyai B. István nevet használta). 1963-64 az Ifjúság nevű hetilap *Symposion* mellékletének, 1965/1-3. az *Új Symposion* főszerkesztője.

¹⁴ Tolnai Ottó (1940–) Kossuth-díjas költő, próza-, dráma- és esszéíró, szerkesztő, műfordító. 1969-1974-ig főszerkesztője, 1972-74-ig pedig az *Új Symposion* szerkesztője.

Szóval, ha nem leszek szerkesztő, nem igen sok kapcsolatom marad a lappal. Különösen, ha még Újvidékre sem sikerül költözni. Erről ennyit...

Ne hagyd az agyadat begyöpesedni. Szerezz egy noteszt, és mindent jegyezz, ami eszedbe jut. Akár naplót is vezethetsz. Mert a katonaság még az ember szellemét is képes kiherélni. Újabban sokat olvasok – hiszen elég időm van éppen. Jelenleg Füst Milán regényeit fejezem be. Hatalmas költő!

Szerencséd van, hogy akad, akivel elbeszélgethatsz komolyabb dolgokról is. Némelyikem erre nemigen van lehetőségem. Buta pasasokkal vagyok körülvéve.

Üdvözlöm Nagy Lacit, rábaszott a szakálla, mi? Ismerem a muzslyai tizedesedet. Ha lesz időd, írd.

Baráti öleléssel: Jancsi

79. 1. 17., Gospić

július 7.
szombat,
hajnali fél 3

Kedves Ottó barátom,

ha kettőnk közül egyik sem lesz szerkesztője (fő-és felelős, illetve szerkesztő) a lapnak, akkor én nem hinném, hogy igen sokszor beteszem oda a lábam! Tulajdonképpen nekünk kellene e két funkcióban megosztoznunk! De akkor sem szólnék semmit, ha csak egyikünknek jutna hely, mert elképzeléseinket megvalósíthatnánk, bármelyikünk a „főnök”.

Azt hiszem, van akkora tekintélyünk, hogy a lapot ne a „tanítványaink” kezébe adják. Ezeknek a gyerekeknek mi már legendáris figurák vagyunk! És a leszolgált katonaság is igen nagy előny, ha csak nem ajánl Magdi valakit – női szolidaritásból – a lányok közül! Ez azonban nem igen jöhet számításba. A párttagság és a könyv szintén előny. Sőt, ha téged felvesznek az Íróegyesületbe, akkor ez is előnynek számít mindkettőnk számára.

1. Kérvény
2. Életrajz
3. A közlések hozzávetőleges bibliográfiája
4. Kritikák a könyvedről
5. Könyv

ezek kellene a felvételhez! Lehetőleg minél előbb intézd ezt el. Kár, hogy nem csináltad meg, amikor otthon voltál!

Különben nem tudtam az új címedet, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy nem írtad meg, tehát ezért nem jelentkezhettem. Igaz, írtam a régi címedre, de a

Sinkó-díj átadáskor hallottam az Erzsikétől¹⁵, hogy valahol az albán határon vagy, ezért valószínűleg a leveletem meg sem kaptad.

Még 18 napot leszek katona. Válaszodat tehát ne is ide címezd, hanem Muzslára: Hunyadi János 98., 23206 Muzsla!

A vizuális számhoz – habár nem ismerem a koncepcióját – annyiban fogok tudni hozzájárulni, hogy írok a ljubljanoi biennáléről.

A B. Szabó¹⁶-szám fogalmi vázlatát még az ősz beálltáig kidolgozom és eljuttatom hozzád a revízió céljából, hogy utána minden munkatárs kapjon belőle egy példányt. Tavasznál előbb az anyag semmiféleképpen sem állhat össze, mert az csak elhamarkodás lenne, B. Szabó viszont többet érdemel!

Ebben az évben biztos nem csinálom még kötetet. Elég anyagom sincs, egyrészt, másrészt meg, ha nem tudok olyan kötetet összehozni, hogy – minden szerénytelenség nélkül mondom – megkapjam a Híd-díjat, akkor inkább semmilyen sem csinálom.¹⁷ Esetleg majd tíz év múlva, ha lesz annyi jó versem. (Persze ez előbb is megtörténhet azért!).

Nagy terveim vannak, de félek, hogy a mindennapi újságírás tönkre teszi őket. A mottóm pedig, vagy konok dolgokat írni, vagy semmilyeneket. Szeretnék képzőművészettel is foglalkozni ismét. Nemcsak elmélettel, de gyakorlattal is.

Attila¹⁸ regényével – a közölt részletek alapján – nem vagyok vakon elragadtatva. Azt hiszem, elég sok hibája van. Mindenesetre örülni kell neki, hiszen a nemzedék első nagy prózai vállalkozása. Ezért ha valaki mellette fog szólni, én leszek az első. Sajnos, generációnk még nem fogta föl, hogy egymást maradéktalanul támogatni kell, még ha annak nem is helytállóak mindig az alapjai. Egymás támogatása nélkül Tolnaiék sem lettek volna azok, akik. Minden mást mértékletesen, de önmagunkat az egekig emelni, csak így harcolhatunk ki helyet magunknak. Írj mihamarább.

79. augusztus 26.

Kedves Ottó komám,

ne haragudj, hogy ennyire megvárakoztattalak válaszzal. Nem szeretnék sokat magyarázkodni, hiábavaló is az ilyesmi. Inkább írok erről az ún. szabad életről. Persze a szabadság igencsak relatív fogalom.

Voltam Ljubljanában, de nem lettem sokkal okosabb, mint voltam. Jóval a XII. biennálé színvonalá alatt volt az idej. Egyáltalán nem a kísérletezésen volt a hang-

¹⁵ Utasi Erzsébet – a költő özvegye, Budapesten él.

¹⁶ B. Szabó György (1920–1963), kritikus, irodalomtörténész, műfordító, festő, grafikus, pedagógus. Sinkó Ervin mellett a symposionisták számára a másik nagy hatású egyetemi tanár az Újvidéki Magyar Tanszéken.

¹⁷ Szíveri János sohasem kapott Híd-díjat.

¹⁸ Balázs Attila (1955–) prózaíró, műfordító, kritikus, publicista. 1982–83 az *Új Symposion* olvasószerkesztője. 1991 óta Magyarországon él. A veszprémi *Ex Symposion* egyik alapítója.

súly. Sem a mondanivaló, sem a technikák szempontjából. Rauschenberg¹⁹ kapta a tiszteletbeli nagydíjat, a nagydíjat pedig Adrijana Maraž²⁰. Más semmi különös.

Biztosan tudod, hogy Vicsek²¹ filmje kapta az Arany Arénát! Nagy is a felháborodás, mert senki sem tartja olyan jó filmnek. Az Okóban igencsak lebaszták, a cikkíró szerint legalább négy jobb film van a Vicsekénél.

Apropos film! A Végellel²² beszélgettem egy alkalommal és említette, hogy valamilyen jeles magyarországi filmmel jók a kapcsolatai. Ez a faszi pedig el tudná intézni, hogy egy vajdasági pöcsös assisztáljon valamelyik ismertebb magyar rendezőnél. Én rögtön megemlégettelek téged, úgyhogy ha leszerelsz, utána járunk a dolgoknak.

Máskülönben nagyon úgy néz ki, hogy főszerkesztő leszek az ősztől, hacsak politikailag nem lesz neki valamilyen akadálya. A Magdi már, állítólag, beadta az adataimat a kis PK-ba. Ha a szerkesztőbizottság elfogadja ezt a javaslatot, akkor elhagyom két-három hónap múlva Dél-Bánátot. De akkorra már te is itthon leszel és megbeszélhetjük a teendőket részletesebben is.

Errefelé még mindig nagy nyári nyugalom honol. Tolnai drámáját nem láthatam, mert még katona voltam, mikor játszották.

Üdvözöllek: Jancsi

¹⁹ Robert Rauschenberg (1925–2008), született Milton Ernst Rauschenberg, amerikai festő, a pop art művészet kezdeményezője és jeles képviselője.

²⁰ Adrijana Maraž (1931–) szlovén grafikus.

²¹ Vicsek Károly (1941–), újvidéki rendező, újságíró, kritikus. 1970-ben ő rendezte az első filmdrámát a Vajdaságban.

²² Végel László (1941–) Kossuth-díjas próza-, tanulmány-és drámaíró, publicista.

FEKETE VINCE

Léttapasztalat és elmúlástudat

EGY HAJDANI SZAKDOLGOZATÍRÓ TÖPRENGÉSEI

Dr. Kiss Mihály egykori kolozsvári tanáromnak, szeretettel

Sziveri János harminchat éves volt, amikor 1990-ben, röviddel azután, hogy Vajdaságból áttelepedett, Budapest szélén, Kelenföldön, egy bérlakásban testileg-lelkileg megtörve meghalt.

Ennyi esztendő sok is meg kevés is.

Ha az emberélet hagyományos mércéjével mérjük, kevésnek találjuk. Ha pedig – költőről lévén szó – egy másik, eddig még nem szabadalmazott mértéket alkalmazunk, és irodalomtörténészeink által legalább kuriózumként mindezülig megíratlan, „gyors pályát leíró” költő-élettörténeteket veszünk alapul, nem sok, nem kevés: elég. Különösen érvényes ez Sziverire, hiszen – hangozzék ez bármennyire morbidnak is – lírája a halál megtermékenyítő közelségének hatására kerekedett le, teljesedett ki és vált igazán jelentős költészetté.

Krisztus például harminchárom éves volt, és küldetését, földi pályafutását teljesítette. Nincs szabály erre. Van, akinek ötven évre van szüksége, van, akinek többre, és van, aki intenzíven él és elég neki húsz-huszonöt-harminc-harmincöt esztendő. És életmű éppolyan kerek és egységes, mint akinek a sors kegye folytán több idő állott rendelkezésére.

Nem szeretjük az erőltetett párhuzamokat, ezek épp olyan rosszak lehetnek, mintha a sűrűlőkefét próbálnók – valami vélt hasonlóság alapján – társítani a számítógéppel. Sziveri esetében mégis jogosultnak érezhetjük. Maga is szerette – főképpen költészetének utolsó periódusában – személyét a Krisztus-szerep beteljesítőjének látni. Sőt, a mítoszainkban meglévő, az elüldözött és meg nem értett próféta szerepe is alapvető motívuma lesz/lett lírájának. Mint ahogy verseinek az európai mítoszokba való ágyazottsága is (más sarkpontok köré szerveződve) nyilvánvaló, hogy csak a hasonmás vagy Bábel problémáját említsük.

Sziveri költői pályája fokozatosan felfelé emelkedő. Csúcspontját utolsó előtti, posztumusz kötetében éri el. Előtte már öt verseskötet jelent meg, ebből az első három a Vajdaságban, a negyedik, az immár Magyarországon publikált – pár verssel kiegészülve – a harmadik anyagát foglalja magában, szinte teljesen, a másodikból pedig két verset tartalmaz. Halála után egy évvel jelent meg a csúcspontot jelentő posztumusz mű, a *Bábel* után a *Magánterület*, ami válogatás az utolsó hónapok verseiből, darabjait – Zalán Tibor kifejezését parafrazálva – a *Bábel* elvárásainak tekinthetjük.

Az *opus* tehát fokozatos *felemelkedés*, és rögtön tegyük is hozzá: nem teljesen töretlen. Az első két kötetéről – azon kívül, hogy kiérezhető az eredetiségre törekvés, az anyag megragadásának tudatos volta – nem sok jót írhatunk. Különben maga a szerző is elégedetlen volt ezekkel a versekkel. Úgyszintén kritikusan, akik azon kívül, hogy életidegenséggel, meg mi mindennel nem vádolták – ez esetben kivételesen jó érzékkel – egy tehetséges ember kísérleteinek, hangpróbáinak tartják. Így is van: egy magában tehetséget és kivételes energiákat érő fiatal költő kereste itt a saját hangját és maszkokat próbálgatott az előadandó szerephez.

Azonban, azt gondoljuk, hogy ugyanúgy hozzátartoznak ezek a – még csak nem is zsenigék –: próbálkozások az opushoz, mint a gyermek induló botorkálásai a felnőtt majdani, délceg (délcegebb) járásához. Vannak szerencsésebb alkotók, akik már legelső megnyilatkozásuktól kezdve teljes fegyverzetben lépnek a szemünk elé. Leütnek egy alaphangot, és a továbbiakban csak azt variálják, lényegesebb módosításokat nem kell végezzenek rajta. Sziveri nem ezek közé tartozott, mint ahogy Ady sem, és a példák egész sorát sorolhatnók. (Természetesen az ellenpéldákét is.) Sziverinek bejáratásra volt szüksége, és időre, amíg felismerte és megfogalmazta az ő korának és az ő helyzetének legadekvátabb kifejezésformáját.

Természetesen megkérdézhethetnek sokan, hogy miért éppen Sziveri, amikor mennyi más nagy, nagyobb, jelentősebb költő, író létezik a magyar irodalomban. Először is, mert magam fedeztem fel magamnak. Másodszor, mert megragadott nyersességével, barbárságával. Versbeszédében mindennapjaink kendőzetlen magatartására találtam rá, ami mégis költészet volt. Akkor láttam: így is lehet. Harmadszor: emberi tartása béklyózott le. Hitt az igazi érték érvényesülésében, neoromantikus lázadóként villonos hetykeséggel szájalt egy egyneműsítésre törekvő világban, s később a legnagyobb megmérettetésben, a halállal szemben sem szítette el önuralmát, a véggel is higgadtan szembe tudott nézni. És negyedszer...

*

Nagyjából ezekkel a gondolatokkal indítottam és fejeztem be pontosan 19 évvel ezelőtt azt a dolgozatot, amelyet a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem akkori végzőseként államvizsgadolgozatként (szakdolgozatként) készítettem. Ez még 1994-ben volt, a Sziverivel történő megismerkedésem pedig két-három évvel korábbra, 1991–1992-re tehető. Akkoriban vásároltam meg ugyanis az Írók boltjában a *Bábel* című kötetet, miután ott véletlenszerűen levettem a polcról, belelapoztam, beleolvastam, és ott ragadt a kezemben. Ugyanakkor, amikor Petri György egy évvel korábban kiadott gyűjteményes verseskötetét is (*Petri György versei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991). Ezzel a két költővel való akkori, szinte véletlenszerű „találkozásom” hosszú évekre meghatározta mindazt, amit én gondoltam a kilencvenes évek elején a kortárs költészetéről. Sziveri János elemi erejű költészete mély nyomokat hagyott az akkor induló, szárnypróbálgató ifjú poéta próbálkozásain, versbeli kísérletezésein ugyanúgy, mint – mondom így, visszatekintve – lelkében, és talán, úgy érzem, kitörölhetetlenül.

Amikor az előző dolgozatot írtam, nem ragaszkodtam túlságosan a tanulmányok, a Sziveri-bibliográfia anyagaihoz, viszont a fontosabb kritikai meglátásokat, amelyeket magam is jónak és helyénvalónak éreztem, nem akartam mással helyettesíteni, hanem – természetesen – *átvettem és beépítettem*. Erre mondta volna Szilágyi Domokos, hogy átrágtam magamat hat kiló tanulmányon és írtam belőle tízgrammnyit, avagy a 10–20-hoz hozzáírtam egy 21-diket. Azt a módszert választottam, hogy egy-egy, az illető költői periódusban reprezentatív versen mutattam be a költészetében ható és érvényesülő főbb tendenciákat. Ugyanakkor a legjobb kötetnek tartott *Bábel* elemzésekor nem tértem ki újra behatóan a közéleti-politikai versekre, inkább azokra a körökre koncentráltam, amelyek valamilyen szempontból fejlődést, előremutatást jelentettek (például a szerelmes versek esetében). A fontosabb módosulásokról azonban minden esetben igyekeztem szólni, de ha ez a korábbi közéleti-politikai versekhez képest a *Bábel* kötetének közéleti-politikai verseit is érintette volna, természetesen ugyanúgy jártam volna el. Az elemzett versek megválasztásánál megpróbáltam más – de ugyanannyira jellemző – gócpontokra koncentrálni, hogy ne csak mindig ugyanazokat a verseket tegye na-

gyító alá a kritika. Így kellett kihagynom, legnagyobb sajnálatomra, a Sziveri-líra egyik legnagyobb versét, a *Bábel*t, mivel ezt a lehető legalaposabban elemezte már Thomka Beáta. Ezért került be a *Lógunk feszes zsinegen*, ami ugyanennek az időszaknak ugyancsak kiemelkedő, bár nem éppen „akkora” alkotása.

Ha – mondjuk – nem a *Bábel*, hanem valamelyik előbbi kötete kerül azon a kilencvenes évek eleji napon az Írók boltjában a kezembe, nem hiszem, hogy behatóbban, sőt, hogy egyáltalán megismerkedtem volna a Sziveri-lírával. De nem így történt, a Sors, az Isten, vagy valami Fennebvaló Hatalom úgy rendelte, hogy akkor, azon a napon éppen a *Bábel*t kellett a polcra leemelnem, amit aztán félig ott a könyvesboltban, a többit meg még aznap teljesen ki is olvastam. Innen már csak egy nagyobb lépés volt az, hogy az Erdélyben akkor – azt hiszem, mondhatom ezt így – majdnem teljesen ismeretlen Sziveri János költészetét válasszam államvizsga-dolgozatomban tárgyként. Mondom, szinte senki nem ismerte akkor még Sziverit erre-felé, talán két kivétellel: az akkoriban visszatelepedett Szócs Géza az egyik, akinek a barátja volt, a másik pedig a '90-es évek elején induló, szárnyait (és hangját) próbálgató nemzedéktársam, költőtársam, barátom: Orbán János Dénes volt. Most már meg nem tudnám mondani, hogy milyen csatornán jutott el hozzá Sziveri, de ez a lefelé stilizált, friss balkáni vérrel beoltott költői nyelv egyszer csak megjelent OJD első, egyébként már akkor is figyelemre méltó verseiben. Heti, pénteki irodalmi köri (a kolozsvári Bretter György Irodalmi Körről van szó) találkozóinkon egyszer csak – jól emlékszem – OJD felolvasott, majd ott helyben vita, megbeszélés tárgyává is tett egy keményen, újszerűen erotikus verset, amelyben megütötte egy általam már ismert Sziveri-sor a fületem: „Te édes disznó, ne harapd annyira a makkot.” Számomra akkor „derült ki”, hogy OJD is behatóan tanulmányozhatta a Sziveri-lírákat, és hogy az a harsány hang, az a polgárpukkasztó dikció, ami akkoriban már János verseiben megjelent, egyáltalán nem volt mentes a Sziveri-féle jótékony költői beütésektől. Persze aztán OJD messze rugaszkodott ettől a legelső, „éhes disznós” hatástól, és ez a sor is végképp eltűnt az illető darabból, de hogy a rokonság megmaradt azóta is köztük, azt a későbbi OJD-opuszokból is elég jól ki lehetne mutatni.

Az 1994-es dolgozat megírásakor, ha pontos és módszeres akartam lenni, és hát miért ne akartam volna, akkor a pálya kezdetétől kellett végigmennem ezen a költészetben. Így hát az első kötetek elemzésekor a figyelmemet azokra a motívumokra fordítottam, amelyekben a későbbi nagy(obb) művek csíráit véltem felfedezni, s amelyek – szerintem, akkor – útjelző táblái voltak Sziveri János költészetének. Egy-egy reprezentatív darab kiemelésével a fejlődés ívét és irányát kíséreltem meg követni, mert költészetéről lényegest és meghatározót akartam elmondani. Minthogy nemcsak Sziveri líráját nem ismerték akkor Erdélyben, az életéről és a korszakról is, melyben élt, fontosnak tartottam röviden, csupán érintőlegesen, mint pályája alakulására jelentős hatással levő háttérről is szólni. Leírtam, hogy pont volt csupán az i-re, amikor 1983 elején a korszak egyik legjobb magyar folyóiratát, az Új Symposiont a hatalom megszüntette, a szerkesztőséget pedig feloszlatta, s hogy Sziveri János ekkor, 1983-ban már harmadik éve volt főszerkesztője a lapnak. Rögzítettem, hogy addig két verseskötet jelent meg, amikor szerkesztőként és nemzedékének kulcsembereként egyszeriben a figyelem középpontjába került. Hogy nemcsak szerkesztőként, nemzedékként próbálták őt/őket megsemmisíteni, hanem arra is gondjuk volt, hogy az életét/életüket is lehetetlenné tegyék. És azt is leírtam, hogy az Új Symposion körüli és utáni bonyodalmak, megtorlások nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a pilótaképző iskolától az újvidéki bölcsészkar előadásiig annyi

mindenbe belekóstoló Sziveri János hányattatásait megsokszorozzák és költészetét „a transzcendens elvonatkoztatások” világából a *földre* lehozzák, erőteljes politikai meghatározottságúvá tegyék. És persze azt is, hogy a bezártság, a cselekvés lehetetlenségének érzése mellett (talán) még egy következménye volt a hányattatásoknak: a megpróbáltatások kikezdték az egészségét is. A kor és a kór bilincsei szorították egyszerre kintről és bentről. És ahogy egyre jobban kezdett elburjázni a betegsége, lírája is úgy fordult kintről a bent felé, hogy számot vessen étellel és halállal egyaránt. 1989-ben már csak megnyugodni és meghalni telepedhetett át – „elűzött prófétaként” – Magyarországra.

Most, hogy erre az előadásra készültem, és újraolvastam az akkor írt anyagot, közben, itt is, ott is, csóváltam a fejemet. (Miközben persze ráismertem a jó szándékú, elboronáló, visszamenőleg is mindent megmagyarázó, felépítő, mindent a *Bábel* versei felől értelmező, különböző kritikák fordulataira, kifejezéseire, mondataira stb.) Hogy miket is írtam, állítottam akkor? Hogy ugyan még nem az igazi Sziveri-hang szólal meg a legelső kötet, a *Szabad gyakorlatok* lapjain – írtam –, de egy rövid és viharosan gyors költői pályafutás első akkordjai ezennel leittettek, s a néhol még kamaszos mutálásból, mint mustból a nemes szőlő félreismerhetetlen íze – a lezárt életmű felől visszatekintve – kivehető a tehetség félre nem érthető hangja. (Jó nagy fejcsoválás, ugyanis kötve hiszem, hogy Sziveri első kötete kapcsán valakiben a tehetség félreismerhetetlen hangjának a felismerése felvetődhetett volna.) Tovább olvasva: egy személyes világegyetemet alakított ki, melyben különböző alakzatok, formák, figurák kerengtek egy meghatározatlan, elvont térben, ahol az embernek nincs helye. A második kötet, a *Hidegpróba* darabjai azonban már egyre megkomponáltabbak, átgondoltabbak lesznek. (Fejcsoválás, hiszen tulajdonképpen folytatja az első kísérleteit, és majdnem szinte ugyanúgy.) Az egyéni kozmológia szétpukkan, a transzcendenciák fokozatosan világi tárgyaink/tájaink alakját veszik fel egy lassú átváltozással. A költő a mindennapi élet bugyraiba jut. Innen kezdve a „*barbár költő*” verse, aki a Balkán poklaiba vettetett, az akart nyersesség, barbárság jegyében formálódik. Ezzel párhuzamosan a mindenben átszüremelő bizonytalanságban viszonylagos bizonyossággént jelenik meg a megformáltság, a tudatos, klasszikus zártságra törő kompozíció. Az előadásmód pedig színező elemként magára vesz valamiféle sajátos emelkedettséget. (Itt nincs fejcsoválás.) Sziveri morális-szociális impulzivitása az Adyét idézi, tartását meghatározó kritikai hozzáállása újkori, századvégi ostorozó és önkorbácsoló magatartás. Mindenféle fölös göncétől megszabadítja a verset, s ezt a negatív stilizáltságú versnyelvet emeli be a hagyományos műformákba. Azonban ez a nyelv is mind gyakrabban vált át vallomásosabb, szemlélődőbb beszédmódba. (Itt sincs fejcsoválás, hiszen innen kezdődik, szerintem, az igazi, az általam nagyon szeretett Sziveri-költészet.) Tekintete magára irányul, befelé fordul, a halálközelség szorításában magába száll a lírai Én, ő lesz verseinek alanya és tárgya. A számvetésre, létösszegzésre kényszerülő költő egyszerre száll szembe a külső és a belső romlással. Az alkotásban, a fegyelmezett nyelvteremtésben találja meg a tragikumot feledtető harmóniát. Sorai klasszicizálódnak, a korábbi szabadversek, ritmusjátékok, asszociációkra épülő futamok szabályosabb sorokba, versszakokba rendeződnek. Korának krónikásából átváltozik a belső világ romlásának énekesévé. A halálközelség szorításának hatására felgyorsul az alkotás ritmusa is (1987-től 1991-ig minden évben egy-egy kötetet jelenik meg). A termékenység mellett lírája összetettebbé lesz, és létbölcséleti tekintésűvé válik. (És itt sem volt fejcsoválás, hiszen ezekkel az utóbbiakkal most is maximálisan egyetérthetünk.)

Spiró György írja a *Magtár* címmel tavaly a Magvetőnél megjelent esszékötetében Juhász Ferenc költészete, bizonyos versei alapján, hogy: „nagy költő az, akinek sorai kirázhatatlanul benne maradnak az ember fülében, és minduntalan előbukkannak, valahányszor szükségünk van rájuk.” Nagyon megtetszett ez a Spiró-mondat, és mielőtt nekifogtam volna újraolvasni a Sziveri-verseket, mielőtt egyáltalán belelapoztam volna a kötetekbe, hogy felfrissítsem magamban őket, és hogy szinte húsz év után újra átnyálazzam a jegyzeteimet, a fénymásolt anyagokat, és egyben, eltávolodva az akkori, rám elementáris hatással levő, nagyon erős élménytől, magamban eljátszottam ezt a játékot Sziverivel is.

De előbb egy röpké kitérő.

Az ő költészete ugyanis – szerintem – körülbelül annyira van benne a magyarországi irodalmi köztudatban, mint az erdélyi Szilágyi Domokos lírája...

(És még egy kis, zárójeles kitérő: soha nem felejttem el, a kilencvenes évek elején, amikor a kolozsvári Helikonban összeraktam a java Sziveri-versekből olyan két Helikon-oldalnyi összeállítást, valamelyik író barátunk úgy jellemezte Sziverit, úgy emlegette egy másik íróbarátunknak, egyetértünk, vagy nem értünk egyet ezzel, szeretjük az ilyesmit, avagy sem, mint a vajdaságiak Szilágyi Domokosát.)

Nos tehát, annyira van benne az ő költészete is a magyar irodalmi köztudatban, mint Szilágyi Domokosé – tehát semennyire. Hiába volt nagy költő Szilágyi Domokos, hiába vannak kitűnő, antológiadarabnak számító versei, hiába írta meg az 1967-ben megjelent *Emeletek, avagy a láz enciklopédiája*, majd két évvel később a *Búcsú a trópusoktól* című köteteiben, évekkel az úgynevezett Petri-Tandori féle líratörténeti váltás és Domonkos István *Kormány-eltörésben* (1971) című poémája előtt a maga magyar lírát megújító verseit, köteteit, ha nem ismeri senki, és az Erdélyre (is) figyelő, nagyon kisszámú keveseken kívül a kutya nem tud róla. Mint ahogy – gondolom én – barátain, néhány kortársán, egykori (és mai) írókon-költőkön kívül Sziveriről sem sokan és sokat tudnak. A „percnyi megmondók”, ahogy Spiró írja az előbb említett esszéjében Juhász Ferenc kapcsán, hallgatással sújtják. És a feledés jótékony homálya borulna Sziverire is, ha az ilyen emlékező rendezvények ideig-óráig ki ne rántanák picit a napfényre, a figyelemre, legalábbis így, a periférián. Itt, Magyarországon: vidéki költő volt, és az is marad, talán mindörökre, mind Sziveri János, mind Szilágyi Domokos.

Eljátszottam tehát ezt az előbb, Spiró által említett dolgot Sziverivel, és végigfuttattam magamban, hogy melyek azok a versei, verssorai, amelyek húsz esztendő óta, amióta ismerem ezt a költészetet, nem mennek ki a fejemből, és különböző élethelyzetekben, amikor éppen szükségem van rájuk, előjönnek és elkísérnek, nem hagynak nyugton. Kipróbáltam, hogy nagy költő-e ő a Spiró-esszémondattal értelmében, és nem csalódtam. A kilencvenes évek elején elég gyakran, közepén még gyakrabban jártam át Szegedre, az itteni egyetemre, és amikor errefelé jövet a Begán áthaladtam, és azóta is mindig, amikor arra járok, előjöttek/előjönnek a *Bábel* kötet nyitódarabjának, a *Kos jegyében* című versnek az első, „hetyke-költős”, ugyanakkor keserű, a halál előérzetét hordozó szakaszai:

„Tiberis, Pó helyett higgadtan
Lúgozza a Muzslát a Bega.
Én születtem ott – nem
Dante, Poe, Lope de Vega.

Gyermekből a felnőtt kifőtt,
akár faggyúból a szappan.
Lékelt ladikként haladok,
s hullá evez a habban.”

Esti, délutáni sétáimon szokott elkísérni még egy-egy Sziveri-vers, vagy teljesen véletlenül, derült égből villámcsapásként bukkan elő különböző élethelyzetekben. Ilyen például, amit elég gyakran idézek másoknak is, az *Aliq valami* első két szakasza:

„Lassacskán én is kihalok
gúzsba kötnek az évek
körülem mindent elmarok
már csak belül ha élek

fegyelmezetten rohad a levegő
beszorult mint fába a féreg
hová tűnt az égi legelő
szívemet szorítja a kéreg”

És ha nem röstellném ilyenkor, a „hovátűntazégilegelő”-nél bizony-bizony férfiasan elsírnám magamat.

Vagy ott van a másik vers, a *Pasztorál* felütése, épp a múltkor idéztem Lövétei Lázár László barátomnak, kollégámnak, amiben a költő Sziveri, jó pár évvel a szerbiai helyzet előtt – nem kis látnoki képességről téve tanúbizonyságot – meglátja azt a bizonyos „hullát” a szabadkai ködben.

„A Kosztolányi-szobor mögött
vetkőztet az idő egy dögöt
nem csak én látjuk már többen
a hullát a szabadkai ködben”

És aztán hányszor beugrik, különböző, kínos helyzetekben a *Gubanc* első szakasza:

„Reszket a bőröm meg-megremeg
mint túlhajsolt lónak
nevelnék egyre csak belém hogy
a rossz is része a jónak”

És természetesen nem egy-két ilyen vers, versszak, verssor van, kezdve a „mégse higgyétek hogy győztetek / amíg élő költő van köztetek”-től (*A beválasztott*), a „Tested ellen bármi vétket elkövetnék / hogyha lehet menet közben vagy jövet még”-szerű, ma úgy mondanók, hogy macsós, a harcos, hetyke férfigőg erotikus indulatát sugárzó idézeteken át, el egészen az Egressy úton álmatagon köhögő troli képéig, melyben „három vigasztalan proli / én a másom és egy daganat” utazik a delphoi jósda felé, az életből kifelé zötyögő troliban, el egészen a

legutolsó, döbbenetes négy sorosig, a *Zavarig*, ami, ahányszor előbukkan az emlékezetemben, mindannyiszor végigfut a hideg a hátamon, különösen a „Valakit elszóltottak belőlem –” rettenetes utolsó sora után, a végén azzal a gondolatjellel, amelyet felénk a 60 évet betöltött állampolgároknak szoktak húzni a személyijébe, jelezvén ezáltal, hogy nincs szükség most már egy újabb ötéves, tízéves periódusra, mert most már az élet akármikor véget érhet...

Ha visszagondolok most a húsz év előtti magunkra, hogy mi is fogott, mi foghatott meg akkor minket Sziveriben, akkor azt mondhatom összefoglalásként, hogy rokonszenves volt nekünk mint kezdő, induló, szárnypróbálgató, hangpróbálgató költőknek ez a Sziveri-féle nagypofajúság, hetykelegénység, polgárpukkasztó hősiesség, sőt, továbbmegyek és idekölcönzőm Szilágyi István egyik kifejezését, igaz, egy teljesen más kontextusból kiragadva: rokonszenves volt ez a „heroikus leszartság”-élmény, ahogy kiszolgáltatott helyzetéből mégis sikerült energiát teremtenie a költőnek, mint távoli, a Hargita tetejére került rokonának, Tamási Ábelének, aki humorral éli túl az ilyen heroikusan letisztelt helyzeteket, és míg ő szellemes, agyafúrt viccelődéssel, igazi székely, csavaros észjárással, addig Sziveri bohóckodással akadályozza meg az összeroppanást. Rokonszenves volt még a versvilág szintjén érvényesülő szándékos barbársága, szabadszájúsága, az obszcén kifejezések, mint a poézis elemei, az alpári szóhasználat; ez a direkt anti-választékosság is igen vonzó volt akkoriban. Mindennek, tegyem hozzá, manapság épp az ellenkezője lett az.

Elfogult voltam-e akkor vajon?

Igen. De csak annyira, amennyire egy fölfedezését nagy lelkesedéssel másokkal is megosztani akaró dolgozatírónak elfogultnak illik lennie egy általa frissen fölfedezett, addig azon tájakon szinte ismeretlen, remek költővel. Örömmel tapasztalom most, immár hideg fejjel szemlélve ezt a költészetet és magát a Sziveri-jelenséget, hogy nem lóttam mellé. És ha elkezdném megszámlálni a nagy verseit, nem kellene szégyenkezniem egyáltalán miatta.

LÁBADI ZSOMBOR

„Mintha minta lenne”

VISSZAJÁTSZÁS SZIVERI JÁNOS (PO)ETIKÁJÁBAN – IDEOLÓGIKRITIKAI VÁZLAT

Sziveri életművének elhelyezéséhez számos olyan társadalmi-kulturális viszonyítási pont, kontextuális összefüggés áll rendelkezésünkre, amelyek a nyolcvanas évek vajdasági magyar irodalmában alakultak ki egyedülálló érvénnyel. A Sziveri által képviselt művészeti programból rendkívüli módon olyan korabeli identitáskonfiguráció rajzolódik ki, amelynek meglehetősen erős kontúrjai a társadalmi-ideológiai kontextussal zajló konfrontáció során formálódnak. Ez azért figyelemreméltó jelenség az összmagyar irodalom szempontjából is, mert a nyolcvanas években a közép-kelet-európai térségben lezajlott kulturális és hatalmi legitimitációs válság mindenütt tapasztalható jelei ellenére sem volt a protesztművészetnek ekkora erejű megnyilvánulása, amely a hanyatló szimbolikus normarendszert, annak imaginárius összetevőit a társadalmi valóság művészetben is érvényesülő hatásaival együtt hozta felszínre.

Az ideológiai-politikai kontextus erősödő jelenléte Sziveri életművét feltartóztathatatlanul közelítette ahhoz a sajátos ideológiakritikai dimenzióhoz, amely az elnyomás módozatainak számbavétele során a valóság hatalmának kollektív testi összefüggéseit a hatalom szuperegójának zárt világába emelte át. Ez a szemlélet az otthonosság képzeleteinek idilli megnyilvánulásait, a kulturális hatalom eszményi képzetét alaposan aláásva a szabadság kérdését teljesen új megvilágításba helyezte, hiszen a világnak ahhoz az előzetes posztulátumához tartotta magát következetesen, hogy a *valóság elől nincs menekülés*. Ez a vakmerő hozzáállás meglehetősen előzménynélkülinek tűnik a nyolcvanas években formálódó posztmodern művészet nézőpontjából, ám nem téveszthetjük szem elől azt a körülményt sem, hogy a jelenkori művészeti gondolkodásnak létrejött egy olyan *eszképista* hagyománya, amely a szabadság kérdéseit a modern (olykor totalitárius) ideológiákkal szemben fogalmazta meg. Ennek az életműben meglévő hangsúlyos készletnek a jelei mutatkoznak meg abban is, hogy a menekülés esélyeinek értékelése az önéletrajzi kommentárok egyik visszatérő egzisztenciális motívuma. Ez a nyilvánvaló szándék leginkább az *Életregényem szinopszisa* című visszatekintő írásában érhető tetten, ahol Sziveri a személyes élethelyzetből adódó szökés igényének kudarcáról számol be a menekülés kilátástalanságának vallomásszerű beismerésével. Az életművet ebben a szerteágazó kontextusban is érdemes megszólítani, hiszen a formálódó *eseményközpontú* hangvétel szubjektív fedezete akkor válik igazán végérvényessé, amikor a költészet kilép a szövegek öntükröző világából, és a létezés imaginárius dimenzióját korának kizáró struktúráival állítja szembe. Sziveri művészetfilozófiájának éppen a kialakuló ideológimáknak a tünetszerű, szimptomatikus értelmezése képezheti az egyik értelmezési keretét, amelyet különösen a szabadság vágyának hatványozott felértékelése nyomatékosít. Alkotói világa ugyanis majdnem teljesen nélkülözi azokat a hagyományos térségi narratívákat, amelyek a határon túli irodalom egzotikumát, sajátos különállását emelték az irodalmi beszéd

szintjére, sokkal inkább arra a homogén társadalomformáló diskurzusra reflektál, amelynek jellegzetes ismérvei a közös ideológiai előfeltevések meglétével is magyarázhatók az utómodern magyar irodalomban.

Sziveri szempontjából a vajdasági és a magyarországi kulturális kontextus közötti különbség – más író társaival szemben – nem volt olyan meghatározó, hiszen a szokványostól merőben eltérő értelmezése szerint ugyanannak a társadalmi formának a módosulásáról van csupán szó, amely a vajdasági magyar kultúra szabadságfoka szempontjából mindössze fokozati eltérést jelentett. Erre az általa csak relatívnak nevezett különbségre is kitért a nyolcvanas évek végén közölt önéletrajzi vallomásában: „*Bár Illyés nem tartozik a kimondottan kedvenc íróim közé, most mégis őt kell felidézmem... Ő mondta, hogy Budapest minden magyar fővárosa: ilyenformán hazajöttem, nemde. Vajdaságból, egy kisebb irodalmi szemétdombról egy nagyobbra. Nem a bűz nagyobb, hanem a kapirgálási lehetőség.*”¹ A közéleti struktúrák bizarr homológiájának megléte Sziverit a társadalmi érzékenység poétikai artikulálására készítette. A hatalom bürokratikus szerkezetének, rejtett erőszakra épülő mechanizmusainak szemrevételezése a békés tartományi idilltől már a kiindulási ponton elszakadva az „erre mifelénk bármi lehetséges” krízisének felismeréséig juttatta el. A szimbolikus világ testvériségre és egységre utaló illuzórikus gondolatisága ezért mindenekelőtt nem a szabadság nagyobb megélésének a terepévé lett Sziverinél, sokkal inkább a *valóság kényszereinek* megtapasztalása során az alkalmazkodás, végső soron pedig a túlélés egzisztenciális helyzetének felmérésévé változott. Ez a költői praxis eltérő társas érzékenysége miatt kevésbé közelíthető meg a kibontakozó magyar posztmodern művészet társadalmi formációktól idegenkedő főirányával, sokkal inkább egyfajta olyan kulturális, irodalmi pótlékként jelenik meg, amely a szövegközpontúságot nem a kontextus kizárásával éri el. Ez a költői felfogás emiatt inkább hasonlít arra az *emancipációs* irodalmi vonulatra, amelyik magában foglalja a kortárs koloniális irodalomnak azt a meglátását is, amely a globális szemlélettel szemben a szabadság megélésére nem személyes adottságként, hanem olyan alapvető viszonyulásként tekint, melynek alapjai jórészt azzal is elbizonytalaníthatók, ha felszínre kerülnek a szabadság élethelyzetbeli ellentmondásai. Az itt megtapasztalt látens provokatív elem megléte természetesen Sziverinél sem probléma nélküli, hiszen az ellenszegülés formái semmiképpen sem elfogadottak abban a homogenizált világban, amelynek mi is részesei vagyunk, legfőképpen akkor nem, amikor önnön igazolásává és céljává válik; viszont kétségtelenül vannak olyan előremutató vonásai, amelyeknek köszönhetően a művészet a jelenhiányos állapotból valós szubjektumformáló eseménnyé alakulhat, emlékeztetve az egyéni és kollektív kontextus között fennálló produktív feszültségekre.

Az ideológémák többségi és kisebbségi továbbélésének kontextusai Sziveri pályáját több szempontból is meghatározták. Részint azért is, mert az öröklött zárt esztétikum, amit az Új Symposion egy ideig, illetve ő maga is a költészetével kezdetben képviselt a hetvenes években, részben alkalmatlannak bizonyult arra, hogy azokra a kérdésekre adjon választ, amelyek Sziverit a folyóirat szerkesztése idején foglalkoztatták. Ez a költői felfogás már nehezen volt összeegyeztethető azzal az új esztétikai igénnyel, hogy a művészet nemcsak önmagával, hanem a történelmi realitással is érintkezik. Sziveri színre lépésével az elfojtott *valóságsszenve-*

¹ *Rehabilitáltak bennünket (a kérdező: Zalán Tibor)= Sziveri János művei*, szerk. REMÉNYI József Tamás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2011, 411.

dély² tört magának utat. Ez azért is figyelemreméltó művészi alapállás, mivel életművének társadalmivá válásával együtt az ideologikum kíméletlen oldalának megjelenítése is kimeríthetetlen témájává lett. Olyannyira, hogy nyilvánvalóan eltúlzott, hiperbolikus formájában életének egyik sorsfordító pontján Sziveri művészete a világban található borzalmak megjelenítésévé változott.³

Sziveri viszonya a környezetében előforduló *balkáni kultúriszonyathoz* éppen ezért magán viseli az új művészi kiindulópontok kijelölésének gesztusait a barbárság képzetének felkeltésével, valamint az élet minden szintjén működő *terrorral szembeállított élni akarás* ténylegesen cselekvő mozzanatait. Ezek a motívumok alapvetően abban a társadalmi kontextusban értelmezhetők, amelynek stratégiáit, sajátságos kompromisszumait nem volt hajlandó elfogadni, és melyek ellen a maga módján protestált. Ebben a karakteres hozzáállásban nagyon fontosnak látszik az a distinkció, amellyel a barbárságot, a felelős destrukciót elválasztja attól a vandalizmustól, amely a létezőt mintegy a maga létében veszélyezteti: „*A verseim hangja is barbár egyféleképpen, s céloom szerint valami eredendőséget akar szembeállítani a burjánzó mai rokokóval, az ürességet hirdető cikornyával csakúgy, mint a szintén üresen kongó nemzetieskedő patetikával. A terjedő balkanizmus természetesen negatív jelenség. Nálam különválnak a forrásvizek »barbársága« a modern vizeket beszennyező vandalizmusától. Gondolom, nem szorul külön magyarázatra, hogy a kettő közül melyik az, ami elfedi azt, amiért »ittlenni érdemes«*”. A barbárság alakzatának jelentősége azért is sokatmondó, mert olyan formálódó identitást jelez, amely a mesterségesen kijelölt külső-belső művészi, kulturális határokat is le tudja bontani. A megszüntetés és az újrakezdés kérdésének felvetése ezáltal jól kivethetően egy olyan korszakküszöb jelzésévé alakul át, amely képes magába fogadni a művészetnek a központból periferikusnak látszó területeit. Sziverinél ennek a dimenzióváltásnak a szimbolikus jelentősége azzal is összefüggött, ahogy a határon túli irodalom helyzetéről gondolkodott. Rendkívül következetesen felemelte a szavát a kisebbségnek tekintett határon túli magyar irodalmak önkényes felosztása, és ezzel összefüggő zárt *önmagáértvalósága* ellen. Rövid szerkesztői praxisa során éppen ezért jó néhány alkalommal beleütközött a látzatszabadság jelenségébe. Ennek jól látható jelei közé tartozott, hogy a különböző hatalmi elveknek megfelelően számos, hazájában is betiltott magyar író publikálhatott az általa szerkesztett folyóiratban, ugyanakkor olyan egyéb fontos kordokumentumok nem jelenhettek meg, melyeket más jugoszláv lapoknak nem tiltottak meg. Ezek a mesterséges akadályok voltak hatással Sziveri határozott nézetének kialakítására arról, hogy szűnjön meg az irodalom ideológiai felparcellázása, lévén a határon túli magyar irodalom és a magyarországi kultúra összetartoznak, a magyar irodalomnak pedig nincsenek országhatárai.⁴ A határon túli magyar irodalom ezzel Sziveri számára megszűnik egyszerű látványosság, kuriózum lenni, mert elfogadják annak, aminek valóban készült, mindenekelőtt partikuláris nyelvi teljesítménynek, amely egyúttal egy átfogóbb nyelvi-kulturális közösség tradíciójából is részesül.

A korszak homogenizáló ideológiája–elsősorban az elkülönülés révén–Sziveri művészet-filozófiájában a rend mesterséges fenntartására szolgál. A politikára mint az ideológia hatal-

² Alain Badiou francia filozófus fogalma a hetvenes években fokozódó közéleti érdeklődésre a művészetekben.

³ *A forrásvizek barbársága (a kérdező: Keresztury Tibor) = Sziveri János művei*, szerk. REMÉNYI József Tamás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2011, 405.

⁴ *Uo.*, 393.

mi kifejeződésére többször is olyan értelemben utal, ami természeténél fogva művészet- és emberellenes, mert tárgyát mindenekelőtt manipulatív technikákkal közelíti meg.⁵ A művészet *dialektikus* elképzelése szerint társadalmi hatást fejt ki, elsősorban a meglévő hatalmi struktúrákkal szemben, ennél fogva az ideológia kiszolgálójának tekintett *politikum negációjának* tekinthetjük. Sziveri helyzetének zavarba ejtő ellentmondása éppen abban fejeződik ki meglehetősen karakteresen, hogy szándéka ellenére szerkesztői ténykedése során maga is részévé vált az ideológiával átjárt hatalmi szféráknak, jóllehet éppen ő maga óvott a költészet és a politika mindenfajta kölcsönhatásától. A kialakult közéleti kontextusban óhatatlanul is elterjedtté vált a művészet átpolitizálása, ami a kisebbségi lét egyik állandó velejárója lett, jóllehet azzal a nem kívánt következménnyel járt, hogy vele szemben még inkább megerősödtek a kizárás különböző társadalmi mechanizmusai. A hatalmi struktúrán való kívülmaradás azért is elképzelhetetlen volt Sziverinél, mert korának ideológiai jelenlétét abszolút értelemben fogja fel, társadalmi fenyegetést lát benne, amely mintegy ökológiai értelemben is veszélyezteti a világot; ebbe az összefüggésbe helyezhetők a kritikai megjegyzései a környezet hamis kollektív reprodukálásáról. A hatalmi működés szerinte ugyanis már nemcsak a politikum szféráját szennyezi be művileg, de a hétköznapiak korábban ideológiamentesnek tekintett területeire is benyomul.

Sziveri életművének alakulása így nem is nagyon lehetett más, mint a sorozatos válságok dokumentálása, mivel egy olyan szimbolikus-imaginárius hatalmi központtal bonyolódik antagonisztikus viszonyba, amelynek hatása nem marad meg az esztétikum körében, és így a létezés egzisztenciális dimenzióit is kompromittálja, elbizonytalanítja. Sziveri felfogása nagyon hasonlít például a hatalmi kérdések mellett elkötelezett modern gondolkodók megközelítéseire (például Althusserére), akik a jelenség tárgyalása során mind a szellemi, mind a materiális, testi összetevőket is számba vették. A látens terror, a sokrétű agresszió általánossá válása éppen azzal magyarázható, hogy az ideológiai apparátus rendkívül hatékonyan képes egyidejűleg befolyásolni a látszólag egymásnak ellentmondó valóságértelmezéseket. A küldetés kimenetele eleve *determinisztikus*, miután a művészet átesztétizálásával az ideológia olyan szintre lép, ahol az egzisztenciális valóság is színpadi kellékké válik, s így egy olyan közéleti színmű bontakozik ki, melynek során a politikum hatására Sziveri személyes sorsa programszerűen válik drámaivá, teátrálissá. Különös esetjelleggel jelenik meg ez annak az eljárásnak a csúcspontján is, amikor Sziveri maga összegzi a kulturális hatalom ellene felhozott vádpontjait. A fiatal vajdasági magyar írók helyzetéről írt pamfletje meggyőzően bizonyítja, hogy paradox módon a művészi szónak még mindig mekkora jelentősége volt⁶ a nyolcvanas évek közepének jugoszláv hatalmi rendszerében. Ezt a kontextuális jellegzetességet a korszak ideológiájának egyik legjobb ismerője, Slavoj Žižek is pontosan körülírta az ideológiák elméletével foglalkozó munkájában. A szlovén filozófus hangsúlyozza, hogy a késői szocializmus egyik leginkább zavarba ejtő sajátossága éppen abban rejlik, hogy változatlanul rögeszmésen hittek a *szavak erejében*, s ezt az elvi meggyőződésüket nemcsak a gazdaság, hanem a kultúra és a művészet egészére is kiterjesztették.⁷ Ennek a jelenségnek különös vonása, hogy megpróbálja pszuedoracionális ellenőrzés alá vonni a szimbolikus-allegorikus gondolatrendszerket.

⁵ *Uo.*, 406.

⁶ L. Slavoj ŽIŽEK *Mapping ideology* című tanulmánykötetének előszavát: *The spectre of ideology*.

⁷ *Uo.*, 18.

A Sziveri szerkesztőségét ért kritika is egy előre megírt szövegkönyv keretei közé illeszkedik, amelynek fő megállapításai egyszerre konkrétak és eszmei jellegűek, ami pontosan arra irányul, hogy a megtámadott fél ne legyen képes megvédeni magát. A manifesztálódó ideológia konkrét imaginárius keretek közé helyezi magát, s ezzel megakadályozza, hogy spontán reakciók születhessenek vele szemben. A valóság ennek folyamánként a szimbolikus fikció képét ölti magára, s ezt felhasználva szorítja háttérbe az őt veszélyeztető periferikusnak gondolt tartalmakat. A diskurzus egyik kulcsmozzanata a Sziveri által is felismert fantomizálás megléte, amely ezúttal az anarcho-liberalizmus képében jelenik meg, és egy olyan megbízható hívó szónak bizonyul, ami a margóra szorítottak megnevezésére szolgált. Éppen ez a bizonyos *kvázi spiritualitás* az, aminek a jelentőségét nem lehet alábecsülni, hiszen olyan destruktív erő megtestesüléseként kerül előtérbe, amellyel a vele szemben indított bürokratikus eljárás jogosultságát meg lehet indokolni. Az előre megírt szerepeken túl a hatalom nem volt hajlandó más jellegű diskurzus folytatására, hiszen az alkalmat adhatott volna a megvádolt félnek a performatív meggyőzésre, így ez adja a magyarázatot az írás el nem hangzott jellegére is. Az autentikus létezés visszanyerése, amit Sziveri a művészet feltételének tekint, ebben az összefüggésrendszerben arra utal, hogy a hatalmi ideológia természeténél fogva a spontaneitás, a cselekvő szabadság visszaszorítására irányul; mindez azonban egy radikálisan *antagonisztikus* közegbe kerülve óhatatlanul megteremti a szubjektív fedezetét a Sziveri védőbeszédében megszólaló etikai színezetű, *személyes igazságra* igényt tartó erőteljesen protestáló hangnak.

Sziveri a hatalmi ideológiával az igazság létrejöttét helyezi szembe. Mindezen azonban természetesen nem univerzális közösségi törvény, normarendszer kodifikálását kell érteni, hanem a fogalomnak egy olyan jelentését, amely meghaladja a művészetek partikuláris igazságigényét. Az igazság így egyáltalán nem egy előre kijelölt megfelelésen alapuló diskurzust jelöl, hanem a művészet *valóeseményjellegéből* fakadó meghatározottságát. Az egzisztenciális igazságnak többféleképpen is részesei lehetünk, az ironia, a humor és a cinizmus is felszínre hozhatja, de mindez Sziveri számára túlnyomórészt etikai kérdés. A valóság sokféleképpen deformálható művészileg is, ám akkor veszíti érvényét, ha teljesen szembehelyezkedik az igazsággal. Erős elvi elkötelezettségének ekként adott hangot: „*A költészet csak addig hazudhat, amíg nincs az Igazság rovására. Amint ez megtörténik, érvényét veszti számomra a művészet.*”⁸ Az elfogadhatatlan művészi hazugságok ebben a gondolatsorban szimulakrum jelenségekké (látszatvilágokká) alakulnak át, s így nem alkalmasak arra, hogy valós változást hozzanak létre, ami a közösségi etikának is egyik alapfeltétele.

Az *igazság*(osság) képviselőitől vonatkozó világos szerzői szándékot azonban érdemes alávetni a Sziveri életműben körvonalazott létvonatkozásoknak, abban az értelemben is, hogy mit és hogyan képesek megvalósítani az elvi elköteleződésből. Az életműben megjelenített közösségi rituálék, a cselekvés alaphelyzetei, társas mintázatai és a produktív etikai praxis között láthatólag feszültség keletkezik, ami különösen Sziveri pályájának utolsó harmadában éleződik ki, amikor jó néhány esetben inkább a traumatikus jelenségek automatikus újrajátszása folyik, mintsem a valós igazság művészi színrevitelére kerül sor. Elsősorban a *javíthatatlannak gondolt* kollektív rendszer elakadásai, működési zavarai, paranoiái jelennek meg egy szimbolikus értelemben leépült világban. A művészi valóság, amely Sziveri János intenciója szerint az igazság egyik éltető forrása lehetne, olykor gépiesen széttöredezettnek,

⁸ *I.m.*, 405.

máskor pedig imaginárius szempontból is kiismerhetetlennek bizonyul. A szabadság ontologizáló hatását, amelyet művészi hitvallásának centrumába helyez, csupán az elérhetetlen szférák szintjén ábrázolja, a tudattalan mechanizmusainak vágyképeivel, kizárva a lehetőségét, hogy az eszme az igazság produktív közösségalkító gesztusaiban létjogosultságot nyerjen. A morális vonatkozások elhangzott ígéretei a társadalmi valóságban nem látszanak életképesnek, e helyett inkább árnyéklétszerű, szimbolizálhatatlan tartományokban tűnnek fel jelzésszerűen. Ez sokkal inkább a szellemi, lelki dimenziókat fogva tartó kísérteties spiritalitás vagy a vak vágyak kiélésének igényét hordozza, ami, ha etikai meggyőződések kialakítására nem is, arra mindenképpen alkalmas, hogy ráébressze az olvasót az elnyomott kollektív valóság feltartóztathatatlan visszatérésére.

A valós, az imaginárius és a szimbolikus összeütközésének színrevitele

Sziveri dramatikusan műveinek felidézett létvonzataira azért kell nagyobb figyelmet fordítani, mert nem csak jelzésszerűen, hanem szerkezeti sajátosságaiknál fogva determináltabban és koncentráltabban jelzik az ismertett szemléletformákat, egzisztenciális határpontokat. A három előadásra szánt darab egymást kiegészítő kollektív ideológiai összetevőit érdemes a szabadság és az igazság deformált fogalmi alapján úgy is megközelíteni, hogy a lélektani indíttatású, traumatikus komponenseket az ideológiakritikai vetületükkel kötjük össze.

A közös társadalmi háttér gyakran Sziverinél az ideológiai *áldozatkeresésre* szűkül le, a társadalom torz felettes énejeinek szerepe pedig ebben a viszonylatban a szabadság korlátozásának felel meg. Ám miután a hatalmi ideológia olyan mindenütt jelenlévő képződményt, egyfajta lebegő minőséget képvisel, amely számtalan alakban jelenhet meg, nehézzé válik a szövegegyüttes biztonságos egzisztenciális körülhatárolása. Ennek ellenére Sziveri esetében is léteznek olyan ontológiai viszonyítási pontok, amelyek a drámák közötti sorozatosságát, belső összetartozást megeremtik. A lacani elméletben megismert imaginárius, valós és szimbolikus felosztásnak⁹ egyfajta sajátos leképeződése figyelhető meg Sziveri átalakuló dramaturgiájában is, ahol a *Szelídítés* című dráma a primordiális tárgyakkal kialakított *traumatikus szimbiózis* történetét mondja el, miközben az imaginárius valóságot a gyermeki identitás világára vetíti ki. A másik színmű, a *Pókok* olyan allegorikus történetbe ágyazódik, amelyben a valóság egzisztenciálisan bizonytalan síkjait az imaginárius területei helyettesítik, felszabadítva a hétköznapi *traumatizáltság* olyan démoni, vámpirisztikus komponenseit, amelyeket korábban száműztek a szimbolikus valóságból. A harmadik, *A csiga vére* című hangjátékban pedig a hatalmasra növesztett szuperego közösségi méreteiben más, de legalább ugyanannyira obszcén változatát ismerhetjük meg, ahol a szimbolikus valóság értelmetlen és *totalitárius* társadalmi magatartáskódexet alakít ki magának, üres formulákból, tautologikus szabályrendszerrel.

A *Szelídítés* dráma végső soron értelmezhető úgy is, hogy a személyiség beavatási rítusának allegóriáját viszi színre. A színdarabban megelevenedő szimbolikus világ látszólag mindig hétköznapi dolgokhoz kötődik (kalap, hinta tükör), felkínálva a lehetőséget Repülő Emberke identitásának meghatározásához. A felnőtté válás önképeinek felsorakoztatása azonban ezzel ellentétes hatást fejt ki, végül pedig véghezviszi a testhatárok teljes elbizony-

⁹ L. az elmélet vázlatos összefoglalását: Slavoj ŽIŽEK, *The Rhetorics of Power*, Diacritics, 2001/1, 91-104.

talanítását is, amikor a tárgyi világ otthonossága eltűnik a repüléstől való félelem érzésében. A lebegés tapasztalata lehetetlenné teszi mind a szimbolikus helyek elfoglalását, mind egy olyan nyelv kialakítását, amely a világ bizonytalan helyeinek értelmezéséhez vinne közelebb. A drámában lényegi eljárásként működik a kisebb-nagyobb betétdalok, meghatározatlan szövegrészletek gépies felmondása, ami szintén azt a benyomást erősíti, hogy még a primer létezés is megoldhatatlan problémákba ütközik.

A drámának mindössze hat szereplője van. A testileg is jelenvaló személyek száma feleannyi, a többiek mondanivalóját pedig egy-egy távoli, elidegenült hang mediálja. A személyiség heterogenitása abban is megmutatkozik, hogy a hangokat magnószalagról játsszák le a természetes élőbeszéd illúzióját megszakítva. Az elhangzottak performativitását csupán az egyetlen személyre redukált kórus képviseli, amely egyfajta torz élő lelkiismeretként ébresztődalokkal próbálja meg a valóság érzetének imaginárius világba száműzött ritka pillanatait közvetíteni. Megszólalásai a gyerekeknek szánt álomvers groteszk kifordításaként, egzisztenciális ellenpontjaként is olvashatók, így nem a megnyugvás, hanem a közelebről meg nem határozható szorongás atmoszférája veszi körül őket. A monológok egyik legfontosabb témája az éhségérzet. Ez az elemi szükséglet ismétlésszerűen keveredik azokkal a képzetekkel, amelyek által a lényegi dolgok *bekebelezésének* olthatatlan igénye fogalmazódik meg. Repülő Emberke egyik példaszzerű monológjában maguk az égitestek is elfogyaszthatóvá válnak (*bár tudod / mintha hallanád hogyan sertyognak a sülő / csillag-szalonnadarabkák / érzed az ízét és a szagát*). Ennek az elemi tapasztalatnak a csúcspontját az a jelenet képezi, amikor a hóesésben álló kisfiú számára az érzékfeletti perspektíva és a kitapintható, ízlelhető valóság egyvé válik: „*eszed az eget / nyalod a kristályokat és minden olyan tiszta / és magad is olyan tisztának hiszed magadat / és látod olyan magasról hullanak a pelyhek / vége nincs távolságból*). Ez a szokatlannak tűnő emelkedett állapot csupán átmenetinek bizonyul, a dráma dialektikája ezúttal sem jut nyugvópontra, hiszen továbbra sem tudja megszüntetni a lebegés tér- és időbeli horizontjának irányvesztését, s a történet végén, a zuhanás megtapasztalásával együtt a világ szimbolikus társas dimenziója is teljesen eltűnik. A kisember nagyszabású ontológiai tervezete, lényegfeltárása és a dráma bizzar fordulópontja közötti antropológiai szakadék tovább mélyül, olyannyira, hogy a példaszzerűnek nevezhető természeti megismerés igénye (*kíméletlenül eljutni a titkok legmélyéig / megszelídíteni a szervest és a szervetlent / megszelídíteni az ismeretlent / megzabolázni vágyainkat s nem feladni / nem feledni / harcolni kell ez a végzetünk / szelídítsük meg tárgyainkat szelídítsük / meg testünket*.) totális kudarcot vall. A világfeltáró folyamat az emberi test felfalásának kannibalisztikus rítusával ér véget, amelynek egyetlen célja a mindenáron való túlélés biztosítása, ami az ember és a világ megismerésének elemi vágyát sem képes kielégíteni.

Sziveri a *Pókok* című színmű Szabó Lőrincitől vett mottójával (*Mindig egy testbe zárva lenni? Mindig csak én? Sohase más*) már egy olyan közéleti paradigmát hozott be az életműbe, amellyel a szerző a gyermekkori imágók feltárását követően a szubjektivitás újabb szintjére léphetett. A dráma szereplői körének megkettőzése, énjeik osztódása arra utal, hogy a személyiségünknek mindig léteznek olyan régiói, amelyeknek a leírására a hétköznapi szimbolikus ábrázolás nem alkalmas. A torz felettes és tudatalatti ének tömbje (a dráma címe is metaforikusan az állatviláglét egyik változatát jelzi) ezúttal sem a személyiség valamiféle társas-etikai kiterjesztésére irányul, sokkal inkább a hétköznapi szerepek destruktív aláásását valósítja meg. Mindeközben a színpadon megjelenített valóságot olyan lélektani tünetek ter-

helik meg, ami egyre inkább (a deformált társas-szimbolikus mellett) a *szimptomatikus* olvasás igényét hívja elő. Az életet behálózó borzalmas valóság mediális közvetítése is azokra a kétes lélektani pontokra mutat rá, amelyek a hétköznapi létet átbillentik a vele szimbiózist kialakító *kísérteties*be. A mindennapi élet tényeit a drámában a médiumok által közvetített pszeudolét írja felül. Az újságokban megjelenő hírek a tehetetlenség, az álcselekvés mozzanatainak felelnek meg. Az élet közhelyeit hordozó jelenség, a fecsegés a lét vad, zsigeri tartományának irrealitásába csap át. A bűnügyi rovatokba kíváncsozó hírek egyúttal a mindennapi élet szerves részévé válnak, és a főhősök végzetét készítik elő. Édeske, a dráma tragikus szereplője, egyébként utalhat Kosztolányi regényének, az Édes Annának a címszereplőjére, hiszen a mindketten a történet szenvedőalanyai és tragikus bűneinek elkövetői is egy személyben; a cselekménybe szőtt kitérés kísérlettel (családon belüli gyilkossággal) a társadalom álszimbolikus világának határait próbálják meg átlépni. A rémdrámában ugyanakkor a Kosztolányi-regénynél is dominánsabban rajzolódik ki a lélektani háttér, mivel a hősnő tettét nyilvánvalóan a rá törő pszichotikus állapotváltozás befolyásolja, mintegy reakcióként a primér létezés szűk keretei közé szorított ösztönvilágra, ami nyilvánvalóan idegen Édeske számára.

A dráma *Pókok stratégiája* című jelenete jórészt ugyanazt a gondolatíságot hordozza, amely már Sziveri több szövegének állt a homlokterében, a szabadság kiélésének vágyát. Jámbor alteregója a megvilágosodás-szerű pillanataiban univerzálissá teszi, vagyis az élet egészére vonatkoztatja a szabadság tételét: „Az emberek minden törekvése, az életre való minden ösztönzés csakis a szabadság fokozására irányuló iparkodás. A gazdagság és a szegénység, a hírnév és az ismeretlenség, a hatalom és a függőség, az erő és a gyengeség, az egészség és a betegség, a műveltség és a műveletlenség, a munka és a szabadidő, a jóllakottság és az éhség, az erény és a bűn – mindez csupán a szabadság magasabb vagy alacsonyabb foka (...) Az embert, akinek nincs szabadsága, nem lehet elképzelni másnak, csak halottnak.”¹⁰ A dráma önértelmező soraiban a szabadság megteremtése csakis a személyiség alatti területekről érkezik, a torz társadalmi rend elleni lázadáshoz törvényszerűen tartozik hozzá az építkezés és a rombolás erőltetett dialektikája: „Le kell rántani az álarccokat. Felébreszteni a nyugvó állapot. A barbár rombolás-építés-eszmény meglapul a személyiség mélyrétegeiben (...) A barbár rombol, de nem visszaépít. Épít, de rombolva épít, mert visszaút nincs.”¹¹

A tudatalatti világ mechanizmusai korántsem alakatlan formában zúdulnak a köznapi világra, paradox módon maguk is *bizarr kollektív szertartások* alakját öltik. A szimbolikus világ fonákjaként jelentkező rítusok mintázataiban rendre felismerhetőek a nyelv bizonyos retorikus alakzatai, így a világteremtés nem egy teljesen üres, eddig ismeretlen kiindulópontból történik, mint a Repülő Emberke drámájában. A dráma törzsi szertartást idéző jelenetében megtörténik az áldozat kijelölése, miközben az erőteljesen ritmikus szövegben a szavak ellenőrizetlenül örvénylő mozgásai irányítják az eseményt, a kontextustól függetlenül beszéd önmaga ellentétébe fordul szabadságának aláásásával (*Válaszolni erre én tudok: elfutok és felfutok. / Szorongatnak a határok! Amott egy árok, arra várok! / A saját határait. Hol a hazám, hol a házam? / Ablakomhoz megfelelő alkalmat hoz alkatom. / Alkalomhoz ablakot! / Alkatomhoz alakot*). A nyelv aberrált működésének végpontján a szereplők cselekedeteit is csaknem teljes egészében a nyelv tükörszerű ismétlődései szemléltetik, így a dráma befejező

¹⁰ Sziveri János művei, szerk. REMÉNYI József Tamás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2011, 307.

¹¹ Uo.

sora a válaszoló rímmel a szó tragikus cselekvéssé válásának pillanatát hangsúlyozza, morbid végkifejletként (Csontot csonttal, vassal vasat / A KOPONYÁD KETTÉHASAD.)¹²

A *csiga vére* Sziveri kóros hatalmi ideológiával leginkább átszótt darabja. Ez az alapvető irányultsága olyan mély nyomot hagyott rajta, hogy még a valóság legjelentéktelenebbnek vélt helyeire is beszivárognak a totalitárius jelentések (például a csiga szarvának gyanúperbe fogása, mint az ellenségkeresés extremitásának kifejeződése). Az ideologikum a nyelvet sem hagyja érintetlenül, a dráma szereplőinek beszélő nevei (Nagyvalaky, Senkiházi) a felsőbbrendűnek tekintett eszme egyedülvalóságát közvetítik. Az identitás nyomainak felmérése egy közelebről meg nem nevezett kvázi tudományos, bürokratizált eljárás keretében folyik, ahol a létezés bizonyosságának megállapítása helyett csupán a valóságtól elidegenült látszatlet kinyilvánítására van lehetőség: „*Senkiházi: De, uraim, én vagyok! Kétségtelenül vagyok... Azt hiszem, még vagyok... Úgy érzem, még létezem... Bizonyíthatóan létezem... Első Testőr: „Az aztán nem sokat jelent! Szedje össze magát, érezze: mintha minta lenne. Maga által – ha tényleg van – most mintát vettünk az életből, s tároljuk önt későbbi kísérletezés céljából.*” A gépies nyelvi mozgás szinte maradéktalanul a hatalmi jelentések szolgálatába állítható, ami nyíltan megjelenik például a *mintha minta lenne* szókapcsolatban is. A nyelv szubjektumtól megfosztott médiuma az egzisztenciális különbségekre való érzéketlenséget a valóság olyan paranoid ellenőrzésével súlyosbítja, amellyel az elemi tapasztalatokat a kihallgatás, nyomozás, ellenőrzés szintjére redukálja. Ez a totalitárius világ *torz valóságsszenvedélyének* (titkosszolgálatok, kémkedés, rendőri elhárítás) szimptomatikus kifejeződésére utal.¹³

A színmű egészét behálózó metaforahálózat a csigalét konkrét és szimbolikus változatát egyszerre tárja elénk. Az ember alaktalanságának allegorikus jelzésként a korlátlan alakíthatóság jelenségkörének paranoid ellenpontjára utal, amely egy útvesztő abszurd sorsszerű képzetét is magában foglalja („*az élet is csupán egy imbolygó csigaház. Örökös ödöngés egy mérhetetlen csigaházban (...) az ember maga nem más: alaktalan nyúló massa – melynek csak a rákényszerített labirintus ad formát*”)¹⁴ Ez a pesszimista konklúzió teljesen elfedi a darab címének akár interpellatív módon is olvasható üzenetét, amely egy kevésbé kiélezett kontextusban a mássá alakulás ígérését is hordozhatná. Mindez a lezáruló életmű kontextusában azonban azért sem képzelhető el, mert Sziveri kompromisszumok és illúziók nélkül szemlélte a szubjektum szabadságának létfeltételeit, annak mindkét határesetét próbára téve: a szabadság korlátlanságának és totális megvonásának szélsőségét. E meghatározó háttértapasztalatnak egyedülálló dokumentumai az itt értelmezett szövegek is, amelyek olyan életvilágnak a hordozói, melynek egzisztenciális és morális következményeivel Sziveri nemcsak sor szerűen találkozott, hanem vakmerően szembe is nézett.

¹² *Uo.*, 329.

¹³ L. Alain BADIOU értelmezését erről könyvének *A valóság iránti szenvedély és a látszat montázs*a c. fejezetében.

¹⁴ *Sziveri János művei*, 335.

VIRÁG ZOLTÁN

Térmodulációk és anyagmintázatok

ADALÉKOK SZIVERI JÁNOS KÖLTÉSZETÉHEZ

A testek halmazszerű elrendezettségének, spontán mechanikájának és a formavariációs komponensek szerveződésének összjátékára, együttthatására minden bizonnyal festészeti tanulmányaikor, alkalmazott grafikai elgondolásainak megvalósításakor figyelt fel Sziveri János. Művészeti írásában többször értekezett az audiovizuális és a szkripto-vizuális informativitás mibenlétéről. A természetes vagy a mesterséges közegek rendszerelméletei, a mozgásirányok, az energiaeloszlások kezelhetősége és a vonalak kifuttathatóságának perspektívái különösképpen foglalkoztatták már költői indulásakor. A tér építőelemeinek dinamizmusa a mélységi distanciáktól, a különféle objektumok határjelölőitől eloldódni, elvonatkoztatni kész érzékelési módozatokban jelentkezett nála az 1970-es évek második felében.

E viszonykialakítás uralkodó műveletei az egymás mellé rendelés, a szín- és anyagcsoportosítás asszociatív kibomlású táj-preparációiban, illetve a nyelvi jelek materiális kiterjedésének funkcióanalíziseiben öltöttek alakot. *A közegek szabadsága (Jegyzetek a vizuális kultúráról)* című művészetfilozófiai esszéjének egyik legjellegzetesebb eszmei pillére a következő: „A vizuális információk hatalmas tömegben zúdulnak ránk. Minden tárgy valamilyen módon üzenetközvetítő közeg, még akkor is, ha e rejtett információkat nem minden esetben sikerül (megfelelően) dekódolnunk.”¹ Mintha debütáló verseskötete, a *Szabad gyakorlatok* (1977) szemléleti alapvonásai határozódnának meg itt a tárgyakapcsolatok kohéziós kozmológiájára utaló hozzáállással. A nevezett gyűjtemény versvilágának korpuszukuláris poétikájára, szinte a molekuláris struktúrákig, az atomi permutációkig lehatoló alakzattanára azonban kevésbé volt fogékony a korabeli kritika, osztatlan elismerést nem váltott ki a könyv ciklikus elosztású szövegtagolása, mondatindázása. Pedig a tárgyak illuminatív természetéről, geometrikus kompatibilitásáról, továbbá a betöltendő tereknek és a testeknek a kölcsönös feltételezettségéről majdnem ugyanaz mondható el, ami a még általa összeállított, azonban csak a halála után kiadott kötetében, a *Bábelben* (1990) körvonalazódott. „Az érzéki és érzelmi tapasztalatok anyagszerű megjelenítései, az érzetek és sejtések, a tudattörések és gondolati folyamatok plasztikus kivetítései, tájba, tárgyba, jelenségbe, színbe, fénybe projektálásai meszteri komplexitásról tanúskodnak.”²

Abban a nyelvi drámában, amelyben az alany nem találja tárgyát³, egyszerre valóságos és imaginárius színterek láncolódnak egymásba. A külső ingerekhez nemcsak szorosan tapadó,

¹ Sziveri János művei, szerk. REMÉNYI József Tamás, gond. UTASI Erzsébet, Budapest, Gondolat, 2011, 345.

² THOMKA Beáta, *A formafegyelem megszenvedettsége (Sziveri János: Bábel)* = Th. B., *Áttetsző könyvtár*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1993, 123-124.

³ Vö. CSORBA Béla, *Akár ha szélben ezüstöt reszelnél (Sziveri János: Szájbarágás)* =Cs. B., *Ceruza vagy Cenzúra (Publicisztikai írások)*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 1995, 22.

hanem ezekkel szimbiotikus együvé tartozásban is élő⁴ versbeszéd az egyes textusokra, a ciklusos szerkesztésre és magára a kötetkonstrukcióra reflektál folytonosan, hogy a peremszerűség és az integráló középpontosság viszonyait sorra vehesse, szemantikai ekvivalenciákra fényt deríthessen. Befogott univerzumának elemeit külön-külön archiválja a konstellációk és a szinteződések feltérképezésével. A gömbökből, félgömbökből, hengerekből, körszeletekből, kockákból, valamint a horizontálisok és a vertikálisok bezárta szögekből létesített „allego-geometrikus képrendszer”⁵ alakvibrálásai, formakötődései révén egy az elemi részcsekkkel mint kiterjedés nélküli matematikai pontokkal vagy mint tiszta erőcentrumokkal számoló és gazdálkodó atomizmus gondolatkörei sejlenek fel.

Az orfikus misztériumokból, az epikureus bölcslethez és a Titus Lucretius Carus tankölteményének (*De rerum natura*) motivikus halmozódásaiból táplálkozó eruditivitás egyúttal a testek más testek kiváltotta elhajlásának, kitérésének, a *clinamen*nek előtérbe helyezése a fogalmi kifejezhetőség és a retinális töltekezések közötti logikai bukfencek, tartalmi feszültségek, tautológiák és paradoxonok segítségével. A tömörségükben, térfogati ingadozásaikban, burkolati mintázódásaikban megragadott absztrakt formákat, elfajult felületeket morfológiai és társulási korlátozások nélkül szerepeltetik a költemények. A lírai szubjektum mértani aktivizmusának lényege tehát nem a szokásosan ismert geometriák tényleges alkalmazhatóságában, világvonatközösítésében, hamis vagy helyes voltak hosszabb-rövidebb mérlegelés utáni kinyilvánításában összpontosul, hanem a definitív megfeleltetések és a kielégítő teorémák olyan konstrukciójában, amely tisztán analitikus állításokból épített fel. „Kiindulópontja egy neoavantgárd konceptualista hozzáállás, a dologi világ, a tárgyak geometriai leképezése, elemekre bontása, az elemek új módon való összerakása. A nélkülünk is működő világ hiperrealista megfigyelése. Ezt az alapvetően groteszk, elidegenítő technikát jórészt a vizualitás jegyében működteti.”⁶

Sziveri János nyomatékos megnyilatkozással maga irányította rá a figyelmet a költészete és Vasko Popa munkássága közötti termékeny összetartozásra. Ennek a privát leszámoltatásnak az origója kétségtelenül a *Szabad gyakorlatok*, ám a rokoníthatóság vektorai egészen a második posztumusz kötetig, a *Magánterületig*(1990) mutatnak. Az élet vékony kérgén való fönnmaradástól a személyre szabott anyanyelv lexikális pótolhatatlanságáig vivő úton a test navigációs eszközül szolgál, iránytűvé válva hasznosul, a „működésével kapcsolatos képzetek rendszerbe rendeződnek, s így végül mitopoétikai szerepet töltenek be mindkét költői imaginációban”.⁷ A különböző anyagok, anyagmaradványok dekompozíciójának és rekompozíciójának szentelt Vasko Popa-i kötettervek, versciklusok és a Sziveri János hangolta textuális sorozatok harmonikus összecsengéseit a biológiai limitációk, taktikus szenzációk kifejezőkészlete biztosítja. A testről testre fókuszálás, a testből testbe költőzködés folyamatait, az in-

⁴ Vö. ZALÁN Tibor, *Féreg kaparász a lélek falán = Barbár imák költője (Tanulmányok, kritikák, esszék Sziveri Jánosról)*, szerk. REMÉNYI József Tamás, Budapest, Kortárs Kiadó, 2000, 133.

⁵ LÁBADI Zsombor, *A lebegés iróniája (Sziveri-szinopszis)*, Újvidék, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2008, 51.

⁶ CSÁNYI Erzsébet, *Sziveri és Popa (Poétikai párhuzamok Sziveri János és Vasko Popa költészetében) = Cs. E., Lírai szövegmezők (Vajdasági magyar versterek, kulturaközi kontextusok)/Lirski konteksti (Vojvođanski mađarski pesnički prostori, interkulturalna polja)*, Újvidék/Novi Sad, Vajdasági Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia/Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, 2010, 51–52.

⁷ *Uo.*, 55.

gerátvitelek s a vágykielések elharapózásait a leginkább egyes vagy többes szám első személyű megszólalás közvetíti. A felszíni mázak, szövetékek, kinövések, kövületek, üregek, rések, redők szortírozásai, illetve az inak, a csontok és a vér korporális repertoárjai, közelnézeti képkinálatai voltaképpen a művészet dicsfényének fakításával kísérletező emlékezet szertartásait koreografálják meg. A sérültnek, a rútnak, az enyészőnek a jóváhagyásai ezek, azaz a „férctorlódásoknak”, a „semmi-leleteknek”, a „tárgyzúzódásoknak”, a „nyavalyák nyenyerezésének”, a „mindenség ürülő bélcsatornáinak” és a „halál útján közlekedésnek” a tételszerű bio-kivetülései, miként például a *Szabad gyakorlatok* címadó versességében, az 1981-es *Hiddepróba* létinterpretációiban (*Miféle anyagok, Új ismeretlenek*), az 1987-ben megjelentetett *Dia-dalok* esztrádműsoros élcelődéseiben (*Pannon fateknő, Közérdekű ballada a valóságról*), továbbá az első Magyarországon napvilágot látott könyve, az 1988-as *Szájbarágás (A Szervezőtestet ölt, Traktoros vers)* közköltészeti mestermunkáiban kikristályosodott.

Az instrumentális rendeltetésen, az utánzásos egzisztáláson túlra törő életfeltételek és a tárgyszüretelő nyelvi raktározás Vasko Popa-i átsugárzásai a fixitás és a mobilitás kreatív potenciálját felfokozva köszönnek vissza Sziveri János kötetének látványleírásaiban. A román gyökerekkel rendelkező szerbiai alkotó műveinek körforgásszerű ciklus tervezése, anti-poétikája így méltó folytatásra talált a *Kora (Kéreg, 1953)*, a *Nepočin-polje (Nyughatatlan mező, 1956)*, a *Sporedno nebo (Mellékes ég, 1968)* és az *Uspravna zemlja (Magasodó föld, 1972)* abszurd geneziseit, érzeki intenzifikációit, nyelvi zarándokútjait és etimológiai aszkézisét követő továbbvitelekben. Az alakíthatóság és a változtathatatlan spektrumait, a jelentéscserélődések és a kontextusváltások dimenzióit a mikroszkopikus elemek, a banális tárgyak, a semmis dolgok autonómiájának kiterjesztése, funkcionizált identitásuk megbontása léptette színre kettejük költészetében. Ahogy az önálló és bevezetetlen, rabszolgaságnak alá nem vethető⁸ kavics, a kvarc fazont varázsol, figurális határozottságot kerekít a kőnek, a húsból előbújó, a testet hátrahagyó csont pedig perfekt küllemet tudhat sajátjának Vasko Popánál, úgy kölcsönöz magának egyedi karaktervonásokat és ontológiai relevanciát a narancs Sziveri Jánosnál. Ideje és sorsa van, variánsai bukannak fel, minőségeiről Weöres Sándor fordítását⁹ kis módosítással idézve számol be *A narancs történi* monogramos verszárzata a *Szabad gyakorlatok*ban: „A kavics sok apró / narancsra képes, de nem / a játék itt a lényeges / „Körös-körül (a) semmi.” (V. P.)” A „kő csak kő”- olvasható a párbeszédbe vont Vasko Popa-vers, *A kavics szíve (Srce belutka)* Weöres Sándor-i változatának második sorában,¹⁰ melyre *A narancs narancs* címadással reflektál Sziveri János ciklusának ötödik darabja. A csont meg a kavics többértékű manifesztációit, antropomorf és zoomorf kozmoszt a kör általánosított fogalmaként felfogott gömb, a narancs mindensége öleli, sűríti magába.

A közvetlen környezetet majd ennek dekonstrukcióját egyaránt megalkotó formálódás heroizmusából és perfekcionizmusából, valamint a petrifikáció, az anatómiai vázszerkezetté csupaszkodás, a gyümölcsrosttá lényegülés szimbolikájából megszülető narancs-portrék a verstárgy öntörténetét demonstrálják. Ama létközlő erejű törekvést, amelyben a narancs a

⁸ Vö. Miodrag PETROVIĆ, *Univerzum Vaska Pope*, Niš, Prosveta, 1995, 61.

⁹ Vasko POPA, *Ostromlott derű*, ford. WEÖRES Sándor, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1968, 51.

¹⁰ *Uo.*, 50. Az eredeti szövegben egyébként „Kamen ko kamen” szerepel, amit kevésbé találóan („Mint afféle kő”) ültetett át ÁCS Károly a maga verziójában. Lásd Vasko POPA, *Kéreg*, összeáll. PAP József, ford. ÁCS Károly, BRASNYÓ István, DÉSI Ábel, FEHÉR Ferenc, FEHÉR Kálmán, KOVÁCS T. Ilona, PAP József, TOMÁN László, TOROK Csaba, Novi Sad, Forum Könyvkiadó, 1963, 219.

narancsnak, e magában is megálló műalkotásnak, az örök tökéletesnek lehetne a meghatározása. A bemutatkozó kötet szövegeinek jelentős hányadáról valóban elmondható, hogy „egy passzív, mediatív tudatműködés által fölépített, öntörvényű poétikai univerzum játékszabályai szerint íródtak”.¹¹ Mi több, éppen e spekulatív tér pigmentációinak tapasztalása, moduljainak állandó körbepásztázása szolgál biztosítékul az individuális mitologizáció tragikus tükrébe pillantásnak, hiszen szembesít a fragmentumokból komponálódás agóniájával. A növényi, ásványi létviszonylatok, a természetes kiválasztódási folyamatok és egyedfejlődési változatok a hús-vér testek mutációjával, de-evolúciójával futnak párhuzamos íveken. A jelenségcsoportok deskripciójához igénybe vett nyelvi eszközállományt a fogalmak eróziója, a szavak szklerózisa bomlasztja és zilálja szét folyamatosan. A *Szabad gyakorlatok* minden költeménye „egy újabb szögből való nekirugaszkodás, geometriai leképezés, ugyanannak a rejtelynek a megostromlása a világ egy-két elemének bevonásával”.¹²

A mozgás és a mozdulatlanság ellentéteinek, a makroeloszlások és a mikroméreték szenzoriális aspektusainak, az elvont képzettársítások, a szürreális látomások, a törmelékjellegű kiterjedések interakciójának irodalmi előképei, közös forrásai és motívumai Francis Ponge művészetében ismerhetők fel. Szinte mindaz, ami a vízről, a faunáról és a flóráról, az évszakok körforgásáról, a tengerről, a kagylókról, a csigákról, a kavicsról, a csontról és a narancsról elmondatik a *Le parti pris des choses (A dolgok elfogultsága/A dolgok pártján)*, 1942) című prózavers-ciklusában, érvényre jut a biztos világirodalmi tájékozódású Vasko Popa s nyilvánvalóan az ő közvetítésével Sziveri János műveiben is. Francis Ponge az ismerős és megszokott formák, dolgok kiszámíthatatlannak, érthetetlennek látszódásában¹³ fedezte fel az egyetlen közös ősről, a mitikus testről leszakadó szikladarab, a Föld csontozatául rendeltetett kő mértékadó tulajdonságát: „mivel a kő a természetben nem képződik újra, ezért valójában az egyetlen olyan dolog, melyre a folyamatos elmúlás jellemző.”¹⁴ A megnevezhetőség meditációit kínáló processzuális poézisében¹⁵ a kő életének szakaszolódásakor pontosan „a kavics az a kor, amikor személyisége, egyénisége kezd kialakulni, vagyis a beszéd kora”.¹⁶ Vasko Popa kvarckristályának, kavicsának létorientációja ugyanilyen fokozatokban, „világok közötti világként” (*A kavics álma/San belutka*), bontakozik ki, boldog görcsbe merevedve „magát magával” (*A kavics titka/Tajna belutka*) tölti és teljesíti ki, s Albert Camus *Sziszüphoszát* ugyancsak idézve, „önmaga terhét önmagában” (*A kavics kalandja/Pustolovina belutka*) cipeli.

Francis Ponge narancsa a prozopopeikus stratégiákat előhívó anyagkoncentráció származéka, kompakt és szivacsos labdac, amelynek passzivitása nehézségek nélkül aknázható ki objektum/műalkotás/kereskedelmi árucikk voltának teljes körű felhasználásakor vagy

¹¹ LOSONCZ Alpár, *Anti-poétika mint kiút (Sziveri János: Hidegpróba)* = L. A., *Hiányvonalakozások (Társadalomfilozófiai témák)*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1988, 208.

¹² CSÁNYI Erzsébet, *Az elvont világ leföldelése (A költői kód átalakulása Sziveri János költészetében)* = Cs. E., *Lírai szövegmezők (Vajdasági magyar versterek, kultúraközi kontextusok)/Lirski konteksti (Vojvodanski mađarski pesnički prostori, interkulturalna polja)*, Újvidék/Novi Sad, Vajdasági Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia/Vojvodanska akademija nauka i umetnosti, 2010, 31.

¹³ Vö. Bill BROWN, *Thing Theory = Things*, ed. B. B., Chicago and London, The University of Chicago Press, 2004, 6.

¹⁴ Francis PONGE, *A kavics*, ford. SZABÓ László, *Nagyvilág*, 2005/10, 804–805.

¹⁵ Erről Peter SCHWENGER, *Words and the Murder of the Thing = Things*, ed. Bill BROWN, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2004, 142–146.

¹⁶ Francis PONGE, *A kavics*, ford. SZABÓ László, *Nagyvilág*, 2005/10, 805.

felszámolásakor.¹⁷ Külső hámrétegének rücskössége, déligyümölcsös színélénksége, valamint a sarjadást, a nedvszállítást provokáló belső labirintusa, érhálózata és magkolóniája derítenek fényt e parányi golyóbis „egészen kicsiny, de bizonyos létokára”.¹⁸ Sziveri János gerinchúrból, csigolyadarabokból, bordacsonkokból, csontrecékből, ínyvitorlákból, rozsdafürtökből, rovarpáncélzatból, pikkelyekből, homokszemcsékből, üvegszögekéből kicsírázó narancs-architektúrája nagyon közel áll a francia szerzőéhez. Egyszerre tekinthető természet adta képződménynek és a költői káprázatok realizálta objektumnak, ugyanakkor nem feltétlenül a metaforizáció gyümölcse, sokkal inkább „mint abszolút kód jelenik meg”,¹⁹ a kölcsönös függőségek kvintesszenciájaként.

A *Szabad gyakorlatok* lírai magánjelrendszerében feltűnedező szövedékek, dudorok, horpadások, sejtburjánzások, ideg-kötegek patológizáló látványrögzítése, illetőleg a csontmaradványok, mézlerakódások, foltok, tájmetszetek térrelációja és mozgásszabályozása egy ponton túl kivitelezhetetlenné vált. A versbeszélő a fantáziavillanások és az észleleti kisülések időtállóságából kiindulva vágott neki birodalmának körültagogatásához, saját sivatagának komfortját magas rangúra emelve. Viszont sorra képzelete farkasvermeiben kötött ki, mert a látszatperspektívák arányeltolódásai és hangsúlykülönbségei megrázkódtatták mesterkelt univerzumát. Mivel a könyv címadó ciklusának hangütésében már felmerültek és megelőlegeződtek, a következő évtizedben közzé tett kötetek kiegyensúlyozottabbá érlelt modalitásban sokkal élesebben vetődhetek fel a territoriális érintettség, a történelmi hagyománykövetések, az ideológiai trenírozottságok és a nemzedéki csoportérdekek ambivalenciái: „Valamennyien egyazon útvesztőben. Valahányan / ugyanabból a közösségből és ugyanabban a közösségben. / Szerne a lehető legtisztább tájban, / a lehető legtisztábban.” (K. D.: *Egy hang*)

A *Hidegpróba*, a *Dia-dalok*, a *Szájbarágás* majd ezek folytatásaként a *Mi szél hozott?* (1989) a délkelet-európai repressziós forgatókönyvek társadalomra nehezedő sémáit és a közhelyességbe fulladó kollektív hamistudatot veszik célba. Ez a költői kódfinomítás és szó-tárgzadagítás, tehát a *Szabad gyakorlatok* beszűkültnek, korlátozott érvényűnek mutakozó szövegtartományait fenntartó értelemrezdülések, jelentésmozzanatok elcsúsztatásaként, átfordításaként, más terrénre és szociokulturális egységekre vetítéseként értékelhető kedvezően. A csontkopárság, a szikkadás, a málladozás, a testbenső és a kultakaró metamorfózisai vagy alkalmi helycseréi Vasko Popa előzőekben említett kötetait evokálják. Az *Ostromlott derű* (*Opsednuta vedrina*), a *Kavics* (*Belutak*), a *Čele-kula*, az *Add vissza rongyaim* (*Vrati mi moje krpice*), a *Sutjeska szeme* (*Oči Sutjeske*), a *Csont a csontnak* (*Kost kosti*) című ciklusainak tárgykezelése, témakibontása és szókincsrétégződése nemcsak a *Hidegpróba*, a *Dia-dalok* és a *Szájbarágás* ismeretskáláiba szívárgott be termékenyítően, hanem jócskán átplántálódott a *Mi szél hozott?* központosítás nélküli szerkezeteit (pl.: *Alig valami*, *Nem félünk a farkastól*, *A holnap hősei*, *Séta a bronzerdőben*) minuciózusan felépítő, a *Bábel* masszív vers-tömbjeit (pl.: *A Kos jegyében*, *Ah, Daimonion*, *Hová rohadsz?*, *Civitas dei*, *Tisztogatás zsírszódá-*

¹⁷ Vö. Sianne NGAI, The Cuteness of the Avant-Garde, *Critical Inquiry* 31, (Summer, 2005), 832.

¹⁸ Francis PONGE, A narancs, ford. SZABÓ László, *Nagyvilág*, 2005/10, 786.

¹⁹ CSÁNYI Erzsébet, *Az elvont világ leföldelése (A költői kód átalakulása Sziveri János költészetében)* = Cs. E., *Lírai szövegmezők (Vajdasági magyar versterek, kultúraközi kontextusok)/Lirski konteksti (Vojvodanski mađarski pesnički prostori, interkulturalna polja)*, Újvidék/Novi Sad, Vajdasági Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia/Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, 2010, 31.

val, *Lógunk feszes zsinegen, Babel*) egymáshoz igazító és a *Magánterület* kiemelkedő pillanatait (pl.: *Homokábrák, Túlsó part, Foggal, körömmel*) örökül hagyó írásgyakorlatba.

A *Dia-dalok*at bevezető *Próféciák* mindjárt két Vasko Popa-verssel is dialogizál. A Janus Pannonius-i és az Ady Endre-i sorsmintákat, életutakat magáénak valló jóslatmondó testbevonatának aszalódása („Nem 'hízik' rajtam a hús, / dobon szárad a bőröm. / A nyelvet is alig töröm – / s tűröm.”) az *Arany teher (Zlatno breme)* „dobra kifeszített bőrére” utal félreérthetetlenül. A cellaszerű falak közé préselődés létezési kényszerhelyzete („Falhoz, falon, / s faltól falig: a képlet. / Megállok. / Kovakó szívvel ama teleologikus térben.”) pedig a németek fogságát megjáró művész koncentrációs tábori élményeivel analóg. Ő az elemi megnyilvánulásaiban ellehetetlenített élet²⁰ drámájának felelevenítésére a *Zid (Fal)* címmel ismert, *Sećanje za Bečkerečki zatvor 1943 (Emlékezések a bečkereki börtönre 1943)* kiegészítéssel ellátott miniatűrjében kerített sort az 1975-ös kiadású *Kuća nasred drumata (Ház az út közepén)* kötetlapjain: „Oči u oči sa zidom // Nisam ni lep ni ružan/ Lica nemam [...] Ovde sam bez srca // Pred zidom / I ja postajem zid”.²¹

Szíveri János Vasko Popáéval többszörös átfedésben lévő létpanorámájában az önálló kunsztok, magánmutatványok érdekében hadra fogható, a közhasználati szükségletek kielégítésére üzembe helyezhető testek egyszerre fogyóeszközei és vakbuzgó szolgálattevői a beszarik meg a beszaratók keserédes vajdasági neobarokkjának, álszent média populizmusának. Ez a tendencia a *Hidegpróba* keletkezése táján fokozódott fel, sőt a kiadatlan versekben, versváltozatokban ugyancsak nyomon követhető. „Az alany elveszti biztonságát, amit versei kozmikus erőterében vélt meglelni, a metafizikát fölváltja a személyesség otthontalansága, a kétely terhére viselő reflexivitás.”²² A „Rész”- *gondolom* 1979. május-augusztusára dátumozott alternációja éppen ilyesféle szellemben reagál az aktuálpolitikai horizontra: „És nem magunkat megadni, tagadni, / de szétmérni csontjaink gyönyörűsége börtönét: / a Húst, a vélt fontosságú rendszabályozást.”²³ Az újvidéki *Híd* folyóirat 1981-es, márciusi számában publikált *Szigorúan bizalmas* a test képlékenységének kudarcos magasztosságát emelte nevelési, nevelődési modellé: „Ím: lógok a meglét pókháló-fonalán. / Mint tenyérszár, kérges falevelet az erek, / behálózna a kiszabott törvényvéletlenek. S / tes / -tem / elönti a világ.” A történelmi illúzióvesztések és a társadalmi krízisek utóhatásainak (ob)szcenírozódása a stiláris alultöltöttség vagabundus ritmikájában csapódott le a kéziratot füzetben fönnmaradt *Zalán T. futása* frivol soraiban: „Nő a szórzet! Ma: / pinaszombat van. / Majd jön a Rimavásár / papja. / Szalaggal átkötött átkokat / rázogot.”²⁴ Az 1985 márciusában született *Ünnepjavító* hosszabb, két részes változata a művészeti, irodalmi túlélés és a távlatosság fordított logisztikáját szegezte szembe a kisebbségi szenvedéshistóriákkal, mentségkeresésekkel: „miféle nyelvsilóban

²⁰ Vö. Damnjan ANTONIJEVIĆ, *Mit i stvarnost (Poezija Vaska Pope)*, Beograd, Prosveta, 1996, 336-337.

²¹ Vasko POPA, *Sabrane pesme*, Vršac, Društvo Vršac lepa varoš, 1997, 371. Nyersfordításban: „Szemtől szemben a fallal // Se szép se csúnya nem vagyok / Arcom nincsen” [...] „Szív nélkül vagyok itt // A fal előtt / Szintén falaztá válók”

²² LOSONCZ Alpár, *i. m.*, 210.

²³ A szöveget FÜZI László jóvoltából a *Forrás* folyóirat tette nyilvánossá 2002-ben, májusi példányának 32. oldalán.

²⁴ Az 1980-as évtized első harmadában íródhatott strófákat a megnevezett költőbarát, Zalán Tibor kommentárjaival adta közre nemrégiben az *Irodalmi Jelen Online*.

élek / időben hátra / s nézek / a hűtlen hullákra // úton-útfélen / őket szemlélem / fejembe lesnek / csörömpölő hullatestek”,²⁵

A *Dia-dalok* vágyipari narrációkat, médiarituálékát kifigurázó szerzőjét „nem létünk metafizikai s a valóságnak nem a tapinthatatlan vonatkozásai izgatják, hanem a többszörösen érzékelhető, érzékekkel felfogható ingerei”²⁶, amelyekből a *Mi szél hozott?* már a generációs szereposztásokat, az idegenség univerzáléit és az eltávolító megkülönböztetés aktusait firtató öntételezéssel nyújt stílusbemutatót, tart közönségmustrát a balkáni szociovrstli leleplezésével: „s támaszkodhatunk akár arabokra / márianosztrai pályarabokra / szétválaszt miniket a sajtóegység / mint testvériséget az egység – // [...] egy csöpp meggyecsöpp van ingemen / észrevétlenül fáj mindenem / s lehetek akár kutyafejű tatár vagy örmény / úgysem igazol a sajtó(t)örvény” (*Informnáció*). A *Bábelben* és a *Magánterületben* olyan topográfiai díszletezés, etnikai mozaikosság csatlakozik mindehhez, amely a Duna, a Tisza és a Bega közrefogta térszelvényeket, rurális részleteket, lakókörnyezeteket a geospecifikus önazonosság helyszíneiként vonzza egymáshoz. Visszakanyarodva egyúttal ahhoz az arckölcsönző, névkatalogizáló praxishoz, amelyre pannóniai illetőségüként és illetékességüként korábban több ízben módot lehetett találni Janus, Bornemisza Péter, Vörösmarty Mihály, Kosztolányi Dezső, József Attila, Pilinszky János, Grendel Lajos, Zalán Tibor és mások megszólításával.

A vidék felsebzett, átvértett díszletei, „oszlásnak induló kontúrjai” (*Civitas dei*) geobiografikus identitásjegyekké szervesülnek, organikus megfeleltethetőségekké alakulnak át. A „folyton éhező madárijesztő” (*Halak kora*) jelmezébe öltöztetett természeti tér fiziognómiái komplexitása a „lógunk feszes zsinegen/ megannyi hibrid idegen” (*Lógunk feszes zsinegen*) nemzetiségi helyzetértelmezésével megtámogatva árnyalódik sötétlő tónusúvá. A csontozata bőrbevonataként sorvadozó test roskatagságának konklúzióit a maga szervi kríziseivel, egészségügyi karbantarthatatlanságával számot vető, koherens személyiség foglalja össze bizonytalan életkilátásokként: „Duna és medence és csont vagyok / kiszáradt nyelvemen csiptenyi fagyok / elvitte kétharmad gyomromat a Duna / leszek-e egyszer még önmagamnak ura” (*Dunamedencecsont*). E témakör a betegségtudattól még mentesen ismerős a *Szabad gyakorlatokból*, s az (*Évekkel ezelőtt...*) kezdetű részben úgy szerepelt, mint a „szöveg medencecsontja, mészkövélete”. Valószínűleg az egek bordázatának és a „vihar medencecsontjának” Vasko Popa-i metaforikájához fordul vissza, a mulandóság viszontagságok és sorsfordulatok felvillantotta többarcúságának²⁷ szimbólumtárára támaszkodik itt Sziveri János a *Csont a csontnak* ciklus nyitódarabjára, a *Kezdetbenre* (*Na početku*) alludálva. Létkalkulációit, testalkatrészeinek leltározását nevezhetjük a közvetlen benyomásait megfigyelő és aprólékosan lejegyző szubjektum percepciók pannonizmusának, vagy hívhatjuk az individuum organikus felépítése meg a tér biológiája között kialakított oda-vissza csatolás, humánus testté antropomorfizálás interakciós pannonizmusának.²⁸

²⁵ Hálás köszönettel tartozom THOMKA Beátának, aki e neki ajánlott költemény gépiratát rendelkezésemre bocsátotta.

²⁶ THOMKA Beáta, *A dia- s egyéb dalok margójára*, SZIVERI János, *Dia-dalok*, Újvidék, Književna zajednica Novog Sada/Újvidéki Íróközösség, 1987, 91.

²⁷ Vö. Damnjan ANTONIJEVIĆ *i. m.*, 80.

²⁸ Ehhez Sanja JUKIĆ – Goran REM, *Panonizam hrvatskoga pjesništva I.*, Budimpešta/Osijek, Filozofski Fakultet Univerziteta Eötvösa Loránda u Budimpešti/Ogranak DHK slavonskobaranjskosrijemski, Osijek Filozofski fakultet u Osijeku, 2012, 449-450.

A kitéréseknek, elhajlásoknak, a formák félresiklásának és a tárgyak vetemedéseinek atomista indíttatású kozmográfiájában olyan nagyon nem különül el egymástól a *Szabad gyakorlatok* anyagoccanásainak, pozíciós idomulásainak, jelentésbonyolításainak zárt örvénylése és a *Magánterület* múltat jelennel összeszikkasztató végletes geometriája. A létigenlő premisszába kapaszkodás, a táj és a vidék háttértapasztalatait kamatoztató védekezés mintha eleve a kitérés, az álcázás, a rejtekezés szabadulástechnikája lenne Sziveri Jánosnál. „A szubjektum az evilági dráma középpontjában bukkan elő. A biológiai romlandóság, az utópiák bukása, a transzcendens támasz és az emberi világ (amely nem a jó értékein alapul) foszlott illúziói között vergődik, szembesül a maga szétrombolt identitásmítoszaival, a költői nyelv aláásott hatalmával, a származás megidézhető földrajzával, amely a társadalom színpadát alakító összerakhatatlan törmelékként, hatalomként és gonoszként mutatkozik meg.”²⁹ A homogenitást hivatalosan előírányzó tartományi együttélés patthelyzeteiben, torzsalkodásokat szító intézményes kereteiben a kitesztásra, zuhanásra, elmúlásra ítéltség az élet holtbiztos kondicionáltságául rajzolódik ki, s „egyetlen evidenciaként kínálkozik a fölismerés: a geometria eme játékában a mi helyünk a porlandó, szemcsés anyagának felel meg”.³⁰ A mindennemű meghunyászkodásra fittyet hányó magatartást, a regionális kényszerneurózisokat lepergető, a kisebbségi melodramákat nevetségessé tevő sokszólamúságot, testi és nyelvi babilonizációt ezért kizárólag a romba dőlés és a tönkremenetel árnyékában sikerülhetett autentikus intelmekké ötvözni, poétai hitvallássá nemesíteni: „Tékozlom magam élveteg, / de senki lábához nem rogyok. / Születtem a Kos jegyében, / s gyarapodom – bár elfogyok.”

²⁹ Jovan ZIVLAK, *Extázis és reszketés* (Sziveri János költészete), ford. ORCSIK Roland, *Fosszília*, 2006/1, 98.

³⁰ THOMKA Beáta, *Túl ama bizonyos ponton* (Sziveri János: *Magánterület*) = Th. B., *Áttetsző könyvtár*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1993, 141.

SZABÓ GÁBOR

Álompolgárok Tesz-vesz városban

IDEOLÓGIAI RÉTEGEK SZIVERI JÁNOS ÉS PETRI GYÖRGY LÍRÁJÁBAN

*„minket az öröm igazgat és elkerül
a bánat”*

(Sziveri János: Álompolgárok)

Petri György és Sziveri János költészetének, poétikai eszköztáruk módosulásainak érdemi és sokszempontú összevetése nyilvánvalóan meghaladja egy rövid előadás kereteit. A következőkben ezért csupán a két életmű egy olyan metszéspontját fogom érinteni, amelyet első megfogalmazásban az *ideológiai jelenlét* kifejezéssel lehetne összefoglalni – a fogalom mindkét jelentéstartományának értelmében. Egyrészt azt az ideológiai potenciált igyekszem tehát körüljárni, ami a versek különböző poétikai rétegeiben képződik meg, illetőleg ezzel összefüggésben értelmezni a versek betagozódását a keletkezésüket meghatározó ideológiai térbe. Mindehhez viszont alighanem érdemes előjáróban a két pályakezdés bizonyos szemléleti sajátosságait érintő, többé-kevésbé talán közismert párhuzamosságait rögzíteni, amelyek majd a költői gyakorlat erővonalainak későbbi alakulása során egyre inkább az ideologicitás terében találkoznak.

A költőszerep és a költészet megismerő funkciójának eltökélt vizsgálata, ami a nyelvi anyag harcias fegyverhordozóként történő felhasználásával párosult, a versírást már mindkét életmű kezdetén intellektuális programként is láthatóvá tette. A pályakezdő Sziveriről és Petriről írott szövegek szinte mindegyike kiemeli ezt a fajta tudatosságot, a versírás racionálisan uralt műveletként történő kezelését. Szövegeik modalitását legtöbbször az analitikus józanság meglehetősen kiábrándult szólama intonálja, ami a metafizikai egészelvűségetől történő fokozatos távolodást, és ezzel együtt az ismeretelméleti kétely szorongását is verseik világába csempészte. Nem meglepő, hogy a megszólalásnak ez a módja, a módszeres szkepszis retorikája kellőképpen provokatívnak bizonyult egy olyan ideológiai térben, amely az efféle kérdéseket csupán hatalmpolitikai dimenzióban volt képes értelmezni. Sziveri és Petri ezzel is számot vető lírája a magánélet, a politika és a történelem mindennapi, ám érzékeny intenzív megélésének metszéspontjában fókuszálta a költői személyiséget, és alakította a versekben megszólaló hangot, kettős támadást intézve az esztétikum politikája (amennyiben a megnyugtatóan emelkedett költői témák helyett az alávetett szubjektum csip-csup ügyeit poetizálták) és a politikai etikett kodifikált rendje ellen. (Hiszen mégiscsak tiszteletlenség mindenféle tisztázatlan eszmeiségű versekkel megzavarni a kultúra és a társadalom nyugodalmát állóvizét, ugyebár.)

Első köteteiben mindkét költő a terek bonyolult architektúrájának bemérésén keresztül kísérelte meg rögzíteni a lehetséges ismeretelméleti perspektívákat, a geometrikus képalkotás, a látvány mértani szimbólumokban történő hasonló ábrázolása talán csak az ezt repre-

zentáló költői szerepfelfogás tekintetében mutat némiképp eltérő szemléleti irányultságot. Míg ugyanis a *Szabad gyakorlatok* költője számára a „költészet hidat ver a költő és az emberi létezés között”, azaz a léttapasztalat valódi hordozójaként mint abszolútum tételeződik¹, addig Petri már a *Belső beszéd* című versében a lét és a vers metaforájaként egyképp érthető *labirintus* gyalázatos otthonosságáról beszél, ahol a kaotikussá lett térben bármiféle (művészi) egység csupán sóvár vágyként, távollétként lehet már jelen. A *Séta egy ház körül* nagyon hangsúlyosan geometriai képekből szőtt fogalmi hálója pedig – „*geometria*”, „*raszter*”, „*négyzet*”, „*szabály*”, „*elrendeződés*”, „*konstelláció*”, „*tagoltság*” stb. – éppenséggel a kozmikus rendezettség idegensége és bemérhetetlensége irányába futtatja ki a verset, bizonytalanná téve az elveszeten bolyongó „*asztrál test*”, egy másik szöveghelyen: „*negatív test*” rögzíthetőségét a végzetesen kiismerhetetlenné vált matematizált térben. Ugyanakkor a „formálódik a tér” baljós érzeteket keltő megállapítása (*Lucidum intervallum*), ami a megfigyelői pozíciót „*egy keskeny nyílás, egy ablak, egy kifehéredett repedés*” szűkösségére redukálja, s ahol az *egymásra torlódó felületek* (*Szabad gyakorlatok*) és a perspektíva ebből fakadó bizonytalansága, a látvány töredezett esetlegessége nem hagy sok kétséget afelől, hogy a Sziveri-versekben feltáruló, *Szétterített objektum*ként láttatott sivár táj tulajdonképpen az *Összeomlás* című versben Petri által megfogalmazott „*Szétesése az épített világnak*” léttapasztalatával vehető össze. A *Szabad gyakorlatok*ban munkáló vágy, a „*beszüremelő tájat elhelyezni a kijelölt szögben*” ugyanazt az erős ismeretelméleti igényt fogalmazza meg, ami Petri idézett versében „*a holdsütötte geometriát*”, a „*kimondhatatlan elrendeződését*” próbálja „*illetéktelen szemekkel*” értelmezni.

A világ középpont nélküliségének felismerése Sziverinél majd a *Hidegpróba* kötet tér-ábrázolásában kerül egyre inkább előtérbe. „*Valahogy elveszett a rend. / Megszűnt a szabály*” – olvashatjuk a *Kényelmetlen megfigyelések*ben, és ennek tapasztalata a geometrikus képszerkesztéssel és a (társadalmi értelemben is) rögzíthető, matematizálható térformákkal szemben értelemszerűen hívja elő a táj kiüresedésének érzetét a sivatag, a puszta képeinek megjelenítésén keresztül.

A létmetaforaként alkalmazott sivatagi táj kopársága Petri második kötetében is felbukkan többek között a *Felirat* című versben, a költemény zárlatában pedig – „*Jelen van, jelt nem ad*” – ráadásul a jelenlét, a kimondás, a hallgatás, a lét- és jelentéshiány jelenlévő valóságának Sziveri számára is fontos problematikáját fogalmazza meg. Ezzel együtt válik fontos motívummá a por, a morzsalék, vagyis a szétesett világ szemcsényi maradványainak megjelenése a költeményekben, idővel egyébként azok nagyszerkezetét is a töredezettség irányába formálva.

A térképzés és az énképzés párhuzamossága mindkét szerző indulásakor a líra (ön)pozicionálásával és a társadalmi-kulturális térben helyet követelő megszólalásmódjának ismeretelméleti problémájával értelmezhető. Verseik szubjektuma többnyire a nagyobb, tömbszerű terek és formák lebontásától a mikrofelületekkel történő érintkezés felé haladva, az absztraktumok felől az egyedi irányába tartva testiesíti magát. A nagy elbeszélésekből történő kiábrándulás, és ezzel együtt az „én” térgeometriai képekben megvalósuló lebontásának programja azt is előrevetíti, hogy ettől kezdve nem az univerzális rendezettség transzcendens szerkezetének kísértése, hanem a hétköznapi viszonylatok változékony elrendeződései formálják a versek ideológiai vákuumhelyzetében hajléktalanná váló költői alanyt. Sziveri

¹ Losoncz Alpár: Nullazuhatok, in: *Barbár imák költője*, ib. 102

kritikusai egyetérteni látszanak abban, hogy a költő harmadik, *Dia-dalok* című kötetében találja meg igazi formáját, itt válnak explicitté művészetének társadalomkritikai összetevői, itt találja meg az addigi kritikai attitűd és költői magatartás a maga megfelelő nyelvi pozícióját.

Elgondolkodtató, hogy Sziveri esetében éppen úgy a hatalmi játszmák hálójába történő végzetes belegabalyodás következményeként értelmezhető ez a művészi kiteljesedés, ahogy Petri számára is a hatalmi konszenzus felmondása, vagyis az *Örökhétfő* kötet csonkítatlan formában történő szamizdat-megjelentetése adott lehetőséget arra, hogy kompromisszumok nélkül alakíthassa a maga költői univerzumát. Mindkettejükénél ekkor válnak meghatározóvá a versekben azok a poétikai megoldások – a groteszk képalkotás dominanciája, a roncsolt formák alkalmazásának elszaporodása, az alustilizáltság, a heterogén értékvilágok ironikus ütköztetésének jelentéstermelő effektusai –, amelyek nyelvi úton tudatosítják egy személyes és egyszeres ideológiai válsághelyzet tapasztalatát. Az egzisztenciális és ismeretelméleti veszteség tehát poétikai nyereségként hasznosul, mégpedig a nyelvhasználat radikalizálódásának eredményeképp.

Roland Barthes egyik korai írásának ismert deklarációja szerint kimozdítani helyéből a beszédet annyi, mint forradalmat kirobbantani.² Mintegy ennek szellemében, a lírai nyelvhasználat szabályrendjének felforgatásán keresztül kérdőjelezte meg Petri és Sziveri egyúttal a normatív ideológiai rend létjogosultságát, az irodalmat ezáltal (legalábbis az általuk művelt formában) részben nyelvpolitikai tényezőként is aposztrofálva. Ehhez azonban – és ezt szerettem volna kissé futólagosan bemutatni ez idáig – mindkettőjüknek el kellett végeznie előbb a terek bemérését, lebontását, vagyis a homogén ideológiai jelentéstömbök költői felaprózásának feladatát.

Itt érkeztem el végre mondanivalóm tulajdonképpeni tárgyához: ahhoz tudniillik, hogy vajon hogyan kapcsolódik egymáshoz esztétikum és politikum a két szerző műveiben? Okoz-e csúf kiütéseket a Költészet tiszta testén az Ideológia vírusa? Kevésbé metaforikusan, melyek azok a nyelvi-poétikai eszközök, melyek eredményeképpen a versek egyszerre tudnak markánsan jelen lenni a költői és az ideológiai térben – már amennyiben ezek radikális kettéválasztása egyáltalán lehetséges lenne. (Valószínűleg nem lehetséges – legalábbis a két tárgyalta életmű szerint aligha.)

Persze, Petri és Sziveri kapcsolódása politikához és politikai költészethez korántsem mondható azonosnak, többek közt azért sem, mert a vajdasági költő mintha maga is meglehetősen ellentmondásosan viszonyulna ehhez a kérdéshez. Keresztury Tiborral folytatott beszélgetésében egyrészt egymást kizáró fogalmaknak nevezi a politikát és a költészetet, ugyanakkor azt is állítja, hogy a költőnek kutya kötelessége politizálnia a művein belül, és művészi fejlődésével összefüggésben is többször tér ki „társadalmi fogékonyságának” erősödésére.³ Petri esetében viszont a nagy elbeszélésekből történő kiábrándulás, a koherens világnézet lehetőségéről történő lemondás teoretikus sokkja, és az ezt követő filozófiai másnaposság egy olyan ideológiai vákuumhelyzetet teremtett, amely a Kádár-kor füledt politikai légkörében szinte szükségszerűen vonta maga után mind személyes, mind pedig a költői megszólalást illető konzekvenciák meglehetősen tudatos levonását. Petri műveiben mindez egy filozófiailag is jól megerősített elméleti háttérrel támogatásával történik – verseiben nem csupán utalások és idézetek formájában szerepelnek filozófiai betétek, hanem gyakran a

² Roland Barthes: Kritika és igazság, in: uő: *Válogatott írások*, Európa Könyvkiadó é.n. 215.

³ A forrásvizek barbársága, in: *Sziveri János művei*, Gondolat Kiadó, Bp., 2011

művek szerkezetébe íródva is –, míg Sziveri esetében (néhány, a marxi nyelvhasználat alapjaira, vagy Nietzsche történet futólagos utalástól eltekintve) ilyesféle intenzíven vibráló „filozofikus holdudvarról”⁴ nem beszélhetünk. Ezzel együtt azonban a beszéduniverzum hatalmi kisajátítottságával szemben mindkét poétika a nyelvi hadviselés gerillatevékenységét választja eszközü.

Ha egy társadalomban a politikai racionalitás mint nyelvi racionalitás mutatja fel önmagát, akkor a művészet – mondja Marcuse – csak addig beszélheti saját nyelvét, míg képeivel megtagadhatja a fennálló rendet, avagy a kommunikálhatatlanságot kommunikálja.⁵ S mint-hogy a fennálló ideológiai rend igazolásának, fenntartásának egyik kiemelten fontos eszköze éppen a hatalom által működtetett fogalmi rendszer, Petri és Sziveri szövegei politikai cselekvés végrehajtói (is), amidőn költői nyelvükkel ennek az (egydimenziós) beszéduniverzumnak a felrobbantására tesznek kísérletet. Ezen keresztül tulajdonképpen mindkét életmű művészet és ideológiai tér, személyiség és hatalom viszonyának tisztázására, újragondolására tesz kísérletet. Hogy a „*miféle szándék cifráztatja velem a nyelvet, ily konok időben, mikor a szólás is nehéz.*” kérdésében, vagy a „*mondd, miért a vers*” keserű sorában, illetve a „*Miért írok hát, mégis...*” mondattöredékében Sziveri nem csupán a romantikus költő kacér pózában tetszeleg, azt meggyőzően igazolhatja a „*szól a szám, ez az egyetlen hibám*” és a „*jogosan élhetek alhatok ha hallgatók*” sorok erre adott válaszként történő ráolvasása, amelyek az írás tevékenységét egy ellenséges ideológiai téren belüli fenyegetettségként, egyszersmind etikai kötelezettségként is értelmezik.

Petri egyik rövid szösszenete egyébként szintén a „*ne szólj szám, nem fáj fejem*” bölcselmének Sziverihez hasonló újragondolását fogalmazza meg, mondván: „*De akkor meg minek / a fej, a száj?*” (*Mentálhigiénia*) A megfigyelés, személyes kiszolgáltatottság, a le- és kihallgatások létfenyegetése alighanem ezért oly gyakorta előforduló motívum mindkét életműben. Csak néhány kézenfekvő példa előbb Sziveritől: „*a szemcsék is az embert lesik*” (*Színezüst röppentyű X.Y.-nak*), a „*s bár másutt összegyűjtöttek rólam egypár fontosabb adatot*” (*Tornacipóban a Duna utca macskakövein*), vagy a „*s mint fényes késeket rakják aprót a nagyra a föl-jelentéseket*” (*Bábjáték*) sorok egyképp a megfigyelés alanyaként azonosítják a költői személyiséget.

Petri többek közt a *Személyi követő éji dalában*, a *Szerelmes vers* zárósoraiban („*nem érdekel az őrzők 500 Wattos nézése...*”) a *Valahonnét néznek*-ben vagy a *Mondogatnivaló* című kétsorosban beszél erről teljesen expliciten, de nála a hatalom költészetet befolyásoló agresszivitása már első kötetének nyitóversében – az életmű egészére nézvést érvényesen – mint ellenséges, a megszólalást ellehetetlenítő erő jelenik meg. A *Reggel* című versről van szó, ami ugyanúgy az éjszaka és a költészet romantikus egylényegűségéből indul ki, akárcsak Sziveri, aki a *Töredékben* így ír: „*A sötétségről szólj, ami minden költészet leglényege*”. Petrinél kérdés formájában a következőképp hangzik ugyanez: „*Miért az éjszaka szabadítja fel a költészetet?*” Majd a vers a hajnalodás, a fény erőszakos betörésének fenyegető képein keresztül fokozatosan távolodni kényszerül saját lényegszerűségétől. A fenyegető világosságban egyre biztosabban kirajzolódó ideológiai tér monumentális rágószervként („*hullamerev állkapocs*”) egyszerűen felzabálja, széttrancsírozza a költészet tradicionális magvát, és ebben a szorításban a líra kénytelen feladni romantikusabb hadállásait és újrendezni sorait.

⁴ Végel László: Mennyei földönfutó, in: *Barbár imák költője*, ib. 151.

⁵ Herbert Marcuse: *Az egydimenziós ember*, Kossuth Könyvkiadó, 1990. 84, 90.

Talán ezt a felismerést visszhangozza az *Ügyeim* soraiban Sziveri is, amikor így fogalmaz: „Nem vers ez már. Baj van költővel, költészettel egyaránt.” Innen nézvést a *Közérdekű ballada a valóságról* megállapítása, mely szerint a „költészet pedig (...) maga a valóság”, olvasható olyan kijelentésként, amely a művészet státuszát úgy értékeli át, hogy – mintegy felvéve a harcot a líra esszencialitását támadó „fényes” erőkkal – az egydimenziós beszéduniverzum nyelvi és logikai apparátusának igazságkritériumait a maga igazságával egyenrangúnak tekint. Azaz nem fogadja el azokat a közkeletű szóösszetételeket, amelyek, mint pl. a „költői igazság”, „metafizikai igazság” és társaik, azt a képzetet erősítik, hogy a nem-normatív igazságértékek csupán egy jól elkülönített nyelvi területen belül bírhatnak érvényességgel. Az elkülönítés, a zárt jelentéssdimenzió rezervátumába való kényszerítés ugyanis a legjobb módja annak, hogy a hatalom megóvja a „normális” és hivatalos beszéduniverzumot az illetlen és illetéktelen eszmék behatolásától. A kettős igazságnak ez a széles körben népszerű felfogása azt a hamis tudatot szentesíti, amely tagadja, hogy a transzcendens nyelv alkalmazható lenne a mindennapok ideologikus fogalmi világában. Ilyenformán – egy gondolat erejéig visszatérve a tércategóriák, a mértani alakzatok szerepeltetésének közös motívumaira a két költő első köteteiben – költészetükben a hivatalosság által felosztott, kifarcellázott kulturális terek újrendezésében a rész és az egész (normatív igazság és metafizikai érvényesség) egyenrangú lehetőségként értelmeződik.

Petri és Sziveri verseiben a politikum nem csak a politikai utalásokat egyértelműen tartalmazó versekben, hanem a költemények legmélyebb rétegeiben van jelen, művészetük egyik legszembeötlőbb sajátossága talán éppen az, amit Althusser az alkotótevékenység lényegét elkerülhetetlenül meghatározó *ideológiai potenciálnak* nevez. Vagyis hogy „amit (a művészet) láttat, illetőleg ezáltal a »látás« , az »érzékelés« formájában a befogadó számára nyújt, (...) az nem más, mint az ideológia, amelyből született, amelyben megmerítkeznek, amelyről művészetként leválik és amelyre ugyanakkor utal”⁶. A művészi forma Althusser szerint egy belső distancia segítségével természetesen érzékelteti azt az ideológiát, amelybe be van ágyazva, és az esztétikum kritikai funkciójából következőleg olyan tudást nyújt róla, ami eszköz lehet a társadalmi viszonyok ideológiai kötelmeinek emancipálására. Petri és Sziveri versei pedig, úgy tűnik, e tekintetben korántsem ártatlanok, mintha ugyanis tudással bírnának létmódjuk egyszerre esztétikai és ideológiai természetéről, és mintha egyik feladatuknak éppen ennek – azaz kikerülhetetlen ideológiai beágyazottságuk viszonyrendszerének – közvetítését tekintenék. Az ily módon láthatóvá tett ideológiáról szóló kritikával maga a vers is egyfajta ideológiai hatást hoz létre, ami szubverzív, ám ugyanakkor ellentmondásos módon illeszkedik a saját létfeltételeit is meghatározó rendbe. Ellentmondásosan, hiszen a szimbolikus rend olyan elemeként jeleníti meg magát, amely – szándéka ellenére – épp azáltal válik mégis a rendszer részévé, hogy nem fogadja el annak szabályait, azaz a *meg-nem-felelés* attitűdjét, a kívülséget pedig csak a fennállóhoz történő kapcsolódás egy sajátos részvételi lehetőségeként képes felmutatni. Költészetükben a „barbár” és az „idegen” metaforái látványosan jelzik a kívülség szubjektumának körvonalait, mellékjelentéseiken keresztül azt is sugallva, hogy sem a barbár, sem az idegen nem – vagy csak dadogva – beszél a birodalmi nyelvet. (Ennek ideológiai és versnyelvi implikációit együttesen értve.) Ugyanakkor mindkét metafora, illetőleg a hozzájuk kapcsolódó kulturális személyiség szerep gond

⁶ Louis Althusser: A Letter on Art in: *Lenin, and Philosophy and Other Essays*, NY, Monthly Review Press, 1971, 223

nélkül tagolódik az uralt beszéduniverzum szerkezetébe, amennyiben „költészetnek” vagy „mitológiának” bélyegezve jóváhagyott módon nyerheti el helyét a Rend valamely irracionálisnak vagy komolytalannak bélyegzett, félreeső zugában.

Már első kötetében, a lehetséges szerepek bemérésének időszakában a következőképp fogalmaz ezzel kapcsolatban egy – a hegeli Ész cselét is idéző – Petri-sor: „*Csinálhatsz amit akarsz, akarásod is ők csinálták*”. Az idősebb költő némiképp reflexívebb költészete láthatóan tisztában van e romantikus kívülség-pozíció pragmatikus fenntarthatatlanságával, így a rendszerből történő kilépés lehetetlenségének keserű beismerése nem csupán verseinek tematikus rétegében jelenik meg, hanem poétikai programjában is tetten érhető akkor, amikor műveiben egyre többször valamiféle (gumbrechtli értelemben vett) „*jelentés nélküli jelenlét*” megteremtésére törekedett – nem csupán a tűnékeny versbeli alany megformálását illetően, hanem a jelentés kioltásának, a műalkotás szemantikai felületének neutralizálásán keresztül is. Sziveri esetében ilyesmiről nemigen beszélhetünk, a verseiben megnyilvánuló kritikai létforma – imént idézett elemzője szavait ismét kölcsönvéve – „sokszor a küldetéstudat szomszédságában tárja fel magát”.⁷ Az (el)hallgatás, a csend, a semmi kommunikációja így nem elsősorban versei szerkezetébe fészkel be magát, mint nagyon sok Petri-költemény esetében, hanem beszédes (olykor: bőbeszédű) énkoreográfiákon keresztül artikulálódik. (Hirtelen ellenpéldaként az *1978. augusztus 18.* című szövegét említhetjük, ami egy vers meg nem íródásáról szóló nyolcsoros költemény. Ez a megoldás – az önmaga megszólalását visszavonó, a vers *helyetti* költemény – Petri életművében különben meglehetősen tipikusnak tekinthető.)

Ugyanakkor a jelentés eloldásának, a racionalizálható (tehát kisajátítható) szemantikum eltüntetésének, pontosabban, annak egy másfajta logikai térbe történő utalásának jellegzetesen sziveris technikájaként lehet említeni azokat a fónikus asszociáció-folyamokat, amelyek a hangzás, a belső rímek, szótó-összecsengések stb. akusztikai örvényébe helyezi nyelvének jelentésségét. A szóhatárok mozgatása, a köznapi kifejezések rekontextualizálása, a szintaktikai törések alkalmazása szintén ehhez hasonlóan szegül ellen a racionalizált beszéduniverzum ideológiai kisajátítási kísérleteinek, ilyenformán aztán következetes ellenbeszédként is reprezentálódott egy átpolitizált, homogén nyelvi-ideológiai térben. Mindkét költő nyelvén elszaporodik az a nonszenszhez kapcsolható, Lewis Carroll által megteremtett szójátékforma, amelyet az oxfordi matematikus portmanteau-szavaknak nevezett. Ezek lényegét Tükörország filológusa és szemantikusa, Humpty-Dumpty magyarázza el a *Jabberwocky* című abszurd poéma kapcsán: olyan összetételekről van szó, amelyek több önálló szóalak, vagy morféma összeolvasztásából keletkeznek. Ilyen Petrinél pl. a „*túlerőleves*” (*Cetlik, avagy búcsú...*), a „*rémönuralom*” (*Széljegyzet egy vitához*), az „*önkéntesrendőrállam*” (*Március 15-ikére*) vagy egy későbbi kötetből mondjuk a „*kalucsnyikov*” (*Őszi nagytakarítás*). Petri lírai önértelmezésének érdekes adaléka ezzel kapcsolatban, hogy az *Örökhétfő* majdani legális kiadásából éppen azok a kancsal rímekben tobzódó, groteszk, nonszensz nyelvi megoldásokat tartalmazó versek kerülnek kihagyásra, amelyek Sziveri költészetének egyre meghatározóbb jellegzetességeivé válnak. Csupán illusztrációképp idézek néhányat a szinte végtelen kínlatból: „*alapműanyag*” (*Testcsel*) „*did-aktasírok*” (*Idill-dalok, férfihangra*), „*(agyon)szűrőpróbája*” (*Közérdekű ballada a valóságról*), „*lőherezacskó*” (*Punktum*), vagy verscímbe emelve az *Árucserébogár*. A nyelv logikájának ilyen megtörése az uralmi logika felforgatásának eszköze, hi-

⁷ Losoncz Alpár: ib. 106.

szen az új szemantikai terek, érzékelési módok, szokatlan jelentések termelésén keresztül a hatalom nyelvi fundamentumát kérdőjelezi meg. Mindemellett a különböző nyelvi rétegek keveredése relativizálja és kijátssza egymás ellen a hozzájuk tapadó értékhangsúlyokat, megkeveri a tónusok és szólások tiszta egyértelműségét. A heterogenitás felvállalása a Törvény tisztaságával szembeni tudatos stratégia, melynek nyomán vidáman omlanak egybe az egymástól egyébként éles határvonalal elválasztott „szennyezett” és „tisztá” nyelvi, poétikai tartományok.

A nonszensz költészetet idéző groteszk nyelv felforgató szellemisége a versek szemléleti és tematikai rétegeiben is tetten érhető, mégpedig egyfajta karneváli optika érvényre juttatásán át. Amikor Bahtyin arról ír, hogy a karnevál „a hierarchikus viszonyok, kiváltságok, normák és tilalmak átmeneti felfüggesztésének ünnepe”, ami „szemben áll minden örökkévalóval, befejezettel és véglegessel”⁸, akkor mintha a Sziveri és Petri költészetében fejtejtőre állított hierarchia, az alantas, a komolytalan, az alulstilizált poétikai hatalomátvételtől tudósítana. Az értékviszonyok ellentétbe fordítása, a fent és a lent felcserélésének gesztusa Sziverinél egyértelműen a karneváli provokáció szűrőjén át válik láthatóvá a *Prófécia*-ban: „S mint ki fejében hordja végbelét, / döfödi az Ég a Föld ölét”. Az ész és az ösztön, a rend és a zűrzavar, a tiszta és a szennyezett hivatalos alá-fölérendeltségének megcserélése és egymásba olvasztása az érvényes hatalmi kódok megtagadása, ami, ha úgy tetszik, az ideológiai törvények támadási felületé nyilvánításának jele. Ahogyan a karnevál során is az elnyomott, a megvetett rész, az altest (és ennek metaforikáján keresztül az elnyomásra, hallgatásra ítélt tartományok) jutnak főszerephez, úgy a két életmű is az altesti funkciók bőséges képi megjelenítésén át juttatja érvényre a Renddel való szembeszegülését. Az „ujjal orrlyukba mászni”, az „ülepét vakarni” (*Hidegpróba*), illetőleg a „vakartam a seggem”, „hadd távozzon a szellem”, „ne kelljen az elcsöppenő orromra ügyelnem” (*Három sárkány ódler*) közös motívikája minden esetben a karnevál, mint a társadalmi inverzió helye, amely – Eagleton Bahtyint értelmező szavaival egybehangzóan – „olyan cselekvések, képzetek és szerepek forrása, amely a társadalmi formációk domináns kultúráját átmenetileg retextualizálja, feltárva ezzel e formáció fikatív alapjait.”⁹ (Nem haszontalan egy mondat erejéig itt visszautalni a kívülről a rendszerből történő kilépés már érintett paradoxitására. Hiszen a karnevál maga is engedélyezett esemény volt, „megtűrt repedés a hegemonia testén”¹⁰, mely fölött a hatalom azért hunyt szemet, hogy szabályozott mederbe terelhesse saját megkérdőjelezésének rítusait.) A testi funkciók, a bélgáz, a perisztaltika, a testnedvek képei ekképp kritikai fogalmakká válva – „popfázis a gyomorszáj”, írja a *Terpesz*-ben Sziveri – nem csupán a Rend, hanem a műalkotás önértelmezésére is alkalmasnak bizonyulnak. Petri a *Széljegyzet egy vitához*, Sziveri pedig a *Hidegpróba* című versében azonosítja az alkotást és a szellentést, sőt a *Pannon fateknőben* Sziveri a „mindenség kozmikus bélcsatornáit” ürülésével állítja párhuzamba a személyközi „üzenet”, azaz a kommunikáció működését is. (Ami amúgy az imént említett Petri-vers egy másik sorával korrelál, amely szerint: „aljas düheink, nemes huzavonáink – mint a fíng: gyötrelmesek és nevetségesek”.)

⁸ Bahtyin, M.M. : *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, Európa Könyvkiadó, Bp. 1982, 6. és 15.

⁹ Eagleton, Terry: *Walter Benjamin: Towards a Revolutionary Criticism*, London, Verso. 1981, 149.

¹⁰ Eagleton Ib.148.

A váteszi hanggal szemben a privát beszéd, a magasztossággal szemben a közönségesség, a csiszolt formával szemben a törés kerül előtérbe, a szépséget felülírja a rút esztétikája, a világnézeti örökérvényűségeket az ideiglenesség, a metafizikát a fizika, a komolyságot a nevetés, a lelket pedig a test. A „groteszk test” pedig, amely – az „idegen” és a „barbár” már említett motívumával összefüggésbe hozhatóan – mindkét életműben a betegség, a romlás képein át jelenik meg, nem csupán egy lehetséges eleme, hanem reprezentánsa is a karneváli tudat meghatározó szemléletének: egyszerre hordozója és közvetítője annak a világnézeti struktúrának, amelyet a versek az ideologikus „én” lebontásával párhuzamosan közvetítenek. A test betegségében a társadalmi viszonyok közt zajló csere és átkódolás eredményeképp válik láthatóvá a Törvény rendjét behálózó anomáliák és törések hálózata, vagyis a Hatalom alapzatainak fikatív mivolta, ingatag esetlegessége.

Fontos megjegyezni, hogy Sziveri költészete e tekintetben az underground dalköltészettel, a nyolcvanas évek legfontosabb együtteseinek szövegvilágával teremt kapcsolatot. Csak röviden tudom most érinteni ezt a kérdést, jóllehet talán érdemes lenne egyszer hosszabban is foglalkozni ezzel. A dalforma Sziveri és Petri költészetében betöltött dominanciája már alapvetően a zene világa felé közelíti műveiket. Igaz, Petri esetében ez a forma inkább külsődleges, minthogy verscímekben, műfaji önmeghatározásokban érhető leginkább tetten, bár ott igen bőségesen. Sziverinél viszont nem csupán a címek és alcímek sora jelzi a tudatosan felvállalt rokonságot a dal akusztikai megszólalásával, hanem nyelvének kifejezett zeneisége, ritmusa, a szavak logikai súlypontjának kimozdítása, nyelvhasználatának *hangzóssága* is egyértelműsíti ezt a kapcsolatot. (Nem beszélve Sziveri kántáló-éneklő felolvasásainak zeneiséget imitáló tónusáról.) Ugyancsak figyelemreméltó aztán, ahogy egyik-másik Sziveri-vers nyelvi vagy képi megoldásai fedésbe hozhatók a nyolcvanas évek underground együtteseinek nyelvezetével, pl. a „*vén véna*” kifejezés nem csak Sziveri *A MEG-szálló* című verséből, de egy Neurotic számból is ismerős lehet, a *Hogy- és hollétem felől* zárósora, a „*Magam metaforája vagyok*” egy Traband-dalhoz utal, a *Röpke nyáreleji fagyok* egyik képe, a „*mindenem van – mégisincs semmi*” pedig egy Kontroll-szöveget idéz.

Amit azonban a további összecsengések sorolása (és ezek értelmezése) helyett az ideologicitás problémaköréhez kapcsolódóan most kiemelnék, az a beteg test motívumának közös képi világa Sziveri, Petri és az underground együttesek szövegeiben. A betegként jellemzett identitás nem csupán annak a kórokozónak tartott belső ellenségnek képesítése, akitől meg kell tisztítani az „egészséges” társadalmat, nem csak a deviancia allegóriája, hanem olyan átfogó társadalom-modell is, melynek alapesete a személyiség és a világ skizoid megkettőzése, mondjuk a legális-illegális, hivatalos-ellenzéki törésvonalai mentén. Az *Álompolgárok* utolsó sorában Sziveri szinte a teljes underground szövegvilágra sűrített érvényességgel a következőképp fogalmazza meg ezt az identitás-pozíciót: „*mi vagyunk a hasadás – a tudaton!*” Az idegenség, barbárság, a különbözőség, a betegség képzetköre tehát mindkét költő életművében olyan összefüggő motívumhálót alkot, amely etikai minőségként az egzisztenciális szabadság kérdéskörének az underground zenék hasonló képi megoldásokkal kifejezett eszmeiségének igen közeli rokona. A ritualizált, autoriter nyelvvel szembeni esztétikai ellenállás így a diszciplináris határok logikáját is figyelmen kívül hagyva nem egyszerűen a nyelv és zene médiumai közt teremt kapcsolatot, hanem a magas és populáris, kulturális és szubkulturális, sőt „tűrt” és „tiltott” dimenzióit is egygyé olvasztja.

A hangzóság felé történő elmozdulás mindkét költői életműben szinte magától értetődő természetességgel párosul a párbeszéd megteremtésének közösségteremtő igényével. Mind Petri, mind Sziveri verseinek meglehetősen hangsúlyos rétege a megszólítások, a dialógusba hívás, a beszédhelyzet megteremtésének vágya, azaz a kommunikációs tér zártságának szét-feszítése. Ez esetben Sziveri költészete nyújt némileg külsődlegesebb példákat, hiszen miközben a versek ajánlásaiban megszólítottak sokasága lehetséges dialóguspartnerként válik a költemények címzettjévé, ugyanakkor a költemények megformáltsága inkább egy monologikus beszédhelyzetet jelenít meg. A szerző „üzenetet” továbbít ugyan a „címzettnek”, ám annak reakcióit, a személyiségéből fakadó mássághoz való hermeneutikai viszonyt nem komponálja bele a versek megszólalásába. Petri viszont gyakorta eljátszik a dialógusforma imitálásával (Egy férj a kánpadon, Nagy Bálintnak), és a Másikon keresztül megvalósítani kívánt éreztetés szinte lacani megoldáskísérleteivel (*Kapcsolatunk kezd meghitté válni, Az ilyen fontos beszélgetések*). A dialogicitás a hétköznapi diskurzusok szintjén is szinte állandó eleme verseinek, a véleménycsere, a jelentések közös formálásának imitálása a személyes kapcsolatok működését a pragmatikus beszédhelyzetek során kitermelt jelentések hordozóiként teszi tárgyává. Ám a versek rezignált tanúsága szerint mind a dialógustörekvés, mind pedig a közösségteremtés interszjektív kísérlete kudarcra ítéltetett, amiképpen talán a Sziveri-versek egyirányú üzenete is e hiány jeleként érthető, és mindkét életműben az önmagába záruló, autokratikus beszéduniverzum rendíthetetlen erejét érzékeltetheti.

A hatalmi logika ritualizált nyelve, ahogy erről már szó esett, az ideológiai rend igazságának hordozója, közvetítője és „bizonyítéka”. Végezetül ezért egy olyan Sziveri-versről ejtek pár szót, amely saját nyelvi fegyvereivel intéz támadást a hatalom nyelvi kliséi ellen, így leplezve le azok semmitmondóan hazug ürességét. *Álompolgárok* című versében – egyébiránt többek között a *Vízigót vasárnapok* és *Song* című Petri-szövegekhez hasonlatosan – Sziveri egyszerre láttatja e hatalmi berendezkedés bornírt, elkeserítően nevetséges mechanizmusát, és figurázza ki az ezt megfogalmazó nyelvhasználatot illetőleg az ebben otthonra lelő szolgálai tudat önérzetes ostobaságát. A versszöveg képei, állításai, megfogalmazásai az uralmi nyelv tautológiákban mozgó, önmagukat igazoló logikai szerkezetét imitálják. A többszám első személyű megszólalásban mintha egy erős és homogén orwelli kollektívum egységes szövege hangozna fel, ami a végsőkig fokozza a boldog alávetettség tudatábrázolásának egyszerre ironikus és elszomorító jelenlétét. A nyelvi és fogalmi klisék sorjázásával az *Álompolgárok* a tekintélyelvű rendszerek nyelvi agresszióját illusztrálja, melynek során „az emberek elkezdik a totalitarizmus nyelvét beszélni, s e folyamat során fokozatosan olyan dolgokat is magától értetődőnek tekintenek, amelyeket egy évvel korábban még nem fogadtak volna el, olyan dolgokat, amelyek jóváhagyása merőben ellentétes a jellemükkel.”¹¹ Az interiorizált hatalom nyelve („a lelkünkben is folyik az építkezés”) nem bizonyít, nem magyaráz, hanem kinyilatkoztat, ahol pedig definiál, ott megfellebbezhetetlenül rögzíti a helyest és helytelent, egyik értekeléssel igazolva a másikat.

„Amit mi tapasztalunk az az igazi / tapasztalat / amit mi látunk az a hiteles / látvány / amit nekünk parancsolnak az az / igazi parancs” - olvashatjuk a versben, majd mindennek legitimációjaképp ismerjük meg az intézményrendszer megkérdőjelezhetetlen rendjéről szóló hitvallást: „nekünk anyánk a közigazgatás / és társadalmi tulajdon az apánk”. A distancia, az

¹¹ Fehér Ferenc – Heller Ágnes: Emlékezet és felelősség, in: *Kelet-Európa „dicsőséges forradalmi”*, T-Twins, Budapest, 1992, 165-167.

individuális különbözőség, az önálló fogalmi gondolkodás felszámolása a totális állam érdekeinek megfelelően olyan *álompolgárokat* nevel ki, amely pusztán „reakciótömeg, amely mindenkor megsemmisíthető, és azonosan viselkedő más reakciótömegekkel helyettesíthető.”¹² Ez az önmagába záródó, saját eredetét önmagában meglelő, tehát múlt nélküli univerzum az emlékezés helyett a maga jövőképéből teremti meg a történelmi időt: a „*múltunk a közeljövő*” sor pontosan jelzi az autoriter hatalmi formációk közös sajátosságát, amely a tradíció letiltásával, megrostálásával, vagy ellenőrzésével saját berendezkedését mint friss kezdetet próbálja hitelesíteni, és a múlttal szemben csupán a maga üdvtörténeti jövőképében igyekszik reprezentálni az időbeliséget. A vers egyébként mintha Bernáth Aurél *Munkásállam* című faliképének hú, ám egyúttal kritikai jellegű nyelvi reprezentációja lenne: mindkettő a Kádár-korszak antropológiájának tökéletes, ám nyilvánvalóan eltérő szándékú értelmezése. Ha a kelet-európai koncept ábrázolásai közül keresnénk a Sziveri-vers rokonságát, bőséggel lelhetünk olyan alkotásokat, amelyek szintén a pontos imitáció kontextusmódosító erejét kihasználva teszik nyilvánvalóvá egyén és hatalom konfliktusát, erőszak és kiszolgáltatottság, egyáltalán, az ideológiai praxis leplezni kívánt jelenlétét. Erdély Miklós pl. a hetvenes évek elején két fényképet – felesége képét és Kádár János portréját – a következő szöveggel publikált a *Werk* című folyóiratban: „*Két személy, aki döntő hatással volt a sorsomra.*” Pinczehelyi Sándor önportréján a művész egy sarlót és egy kalapácsot olyan szögben tart maga elé, hogy azok mintegy keretbe foglalják arcát, Galántai György és felesége pedig a *Hommage to Vera Muhina* címen tartott performance során a Hősök terén a szovjet művész jólismert, *Munkás és kolhozparasztnő* című szobrának pózába dermedt. Ezek az egyértelműen politikai jellegű neoavantgárd gesztusok reprezentálódnak az *Álompolgárok* nyelvi formájában, visszajára fordítva és lerombolva a hatalom nyelvének idézetszerűen bemutatott „igazságait” Persze a zárlat, a már említett „*mi vagyunk a hasadás – a tudaton!*” sor szójátékában felfedi saját cinkelt lapjait, visszamenőlegesen is a skizofrénia orvosi hatáskörébe utalva a versben bemutatott tudatállapotot.

Az *Egy szerződés hátoldalára* című művében Petri pontosan ezt a kollektív tudathasadás által működtetett, nyüzsgő, *álompolgári* teret metaforizálja a Tesz-vesz város képében, és – a Sziveri-mű kritikai implikációihoz hasonlóan – az innen lehetséges menekülés esélyeit latolgatja. „*Hogyan manőverezhetném / ki magamat a tesz-vesz város / oly peremére, ahol / nekem lakcímem, nekik / jogcímük nincs bármit is / várni – akarni tőlem // ahol nem kell, hogy legyek / tevés-vevésük része, se feltétele.*” A két vers együtt olvasása egyszerre jelzi azt a többé-kevésbé közös alapot, amely verseikben az autonóm személyiség és a hatalom kisajátítási kísérletei közti konfliktusban ragadható meg, és amely aztán a személyiség Sziverinél intenzívebb, Petrinél egyre inkább a „*jelennemlé*” (*El nem küldött levél*) megmutatkozásain keresztül nyer sok esetben mégis hasonló poétikai megfogalmazást.

Amikor Sartre az írás szabadsága és az állampolgári szabadság elválaszthatatlanságáról beszél, és azt állítja, hogy sem rabszolgaként, sem pedig rabszolgáknak nem lehet írni, s így a művész egyedüli témája csakis a szabadság lehet¹³, akkor Sziveri és Petri lírájának azt a közös gyakorlatát fogalmazza meg, melynek során verseik önérzetesen felmondják a kelet-európaiság ideológiai és nyelvi konszenzusának hatalmi kódjait.

12 Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*, Európa K., Budapest, 1992, 530.

13 Jean Paul Sartre: *Mi az irodalom?* Gondolat Kiadó, 1969, 76 – 77.

BERÉNYI EMŐKE

„Nem Páris, sem Bakony”

ESSZÉ A BARBÁRSÁGRÓL

„Tájélményem kizárólag a Bánság: szikes, agyagos sík, a Bega folyó, és gyermekkorom gyöngyszeme – Lukácsfalva, Vajdaság legnagyobb halastavával s nagyapám gyönyörű gyümölcsösével. Ha időnként visszamegyek oda, alig is találok már valamit az egykori szépből, nem maradt egyéb, csak a szikes, agyagos sík, és néhány emléktöredék a fejemben” – áll Sziveri János curriculum vitaejében¹. Térbe ágyazott gondolkodásának gyújtópontjára ugyan a pár hónappal a halála előtt rögzített önéletrajzában és lírai opusának utolsó, posztumusz kiadott darabjaiban található konkrét utalás, szövegeinek intonációja mégis feljogosíthatja az értelmezőt arra, hogy a bennük strukturálódó tájat – Maurice Merleau-Pontyval együtt² – ne közegeként fogja fel, amelyben elrendeződnek a dolgok, hanem médiumként lássa, amely által elrendeződnek a dolgok. A reprezentáció formái ebben az esetben is interpretációkat generálnak, sőt hatalmi mintázatokat erősítenek meg, így a Sziveri-életmű sajátos proxémiai dimenzióinak, az emlékek lokalizálásának, s ily módon fixálásának, az általa megidézett kulturális reflexióknak, valamint az asszociációs folyamatok által létrehozott konfigurációknak köszönhetően egy, a korszak domináns narratívái ellenében konstruálódó oeuvre bontakozik ki a befogadó előtt. A Sziveri-költészet orientációjának alapja azonban nem egy létező fizikai entitás, egy valós természetföldrajzi tényező, hanem egy, a diakronitás történeti illúziójában megképződő imaginárius territórium, ahol „szemétdomb a hegy” (*Pókálom*, 204.); ahol „senki sem olvas / (mindenki ír és beszél)” (*A pétervárad-i hídnál alkonyodik*, 89.); ahol „senkik és valakik jönnek mennek / takar mindent a félhomály / ilyen ez a Couleur lokál” (*A Couleur lokálban*, 98.). Ennek az areának a nevéül a szerző a Pannóniát választotta, mert az olyan történelmi és irodalmi allúziókat ébreszt, vagy ha úgy tetszik, olyan tradíciókat provokál, amelyek tovább erősítik a határörvidék spiritualizáltságának³ érzetét. Ebből a perspektívából nézve minden költeménye hozzájárulás a „múlt alakít, ás”-hoz.

Már a korai versekből is kivonatolható a tér meghódításának vágya, a táj maga alá gyűrésének igénye: „– A beszüremelő tájat elhelyezni a kijelölt szögben. / (Ficánkol, rezdül, zörren, csavarodik. / Mintha elvékonyodna, elvastagodna. / Végül: alázatosan visszagyűrődik. / Mindezt párszor megismétli.) / Majd hátrálni újra, agyunkba. Kiszárad, bekövesedik” (26.) – olvasható az 1977-es *Szabad gyakorlatok* című ciklusában. Noha az első kötet egyes kitéte-

¹ Sziveri János: A rövid élet titka – Életregényem szinopszisa. In: Reményi József Tamás (szerk.): *Sziveri János művei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 416.

² Maurice Merleau-Ponty idézi Faragó Kornélia: A tér geofilozófiai interpretációja. In: Uő.: *Térirányok, távolságok – Térdinamizmus a regényben*, Forum Könyvkiadó, 2001, 7–8.

³ I. Thomka Beáta: A határörvidék spiritualizálása – Előszó helyett. In: Uő.: *Déli témák*, zEtna, 2009, 7–13.

lei – mint például: „Örökre kettémetszeni / a normát” (27.) – tekinthetők programatikusan nifeszturnak, a Konsztantinosz Kavafisz *A barbárokra várva* című költeményéből kölcsönzött mottó ígérete a *Hidegpróba* megjelenéséig beteljesíthetetlen maradt. Az *In continuo* sorai-
ban tűnik fel először explicite a barbárság motívuma: „mintha a költő korának barbárja lenne” (48.) – hangzik a kinyilatkoztatás, amely a későbbi textusok távlatában akár ars poetica-jellegű felkiáltásként is hathatna. A feltételeességet jelölő „mintha” viszont elbizonytalanít a kijelentés véglegességét illetően, s egyértelművé teszi, hogy a költői szerep legfontosabb velejárója, esszenciája a szerző számára a kritikai szemlélet, a saját tézisek állandó felülbírálatára való képesség⁴. Erről beszél Losonc Alpár, amikor az *illegális primitivizmust*⁵ említi, mely egyfelől felépíti a világgállapottal szembeni negatív értékítélet logikáját, másfelől pedig a szubjektivitás relációi révén egzisztenciális elvvé magasztosítja a költői magatartást. De erre hivatkozik Lábad Zsombor is, amikor a *szellemi nomádság*⁶ kifejezéssel él Sziveri mozgó nézőpontú lírája kapcsán. Mindkét fogalomhoz szükségeltetik az a fajta idegenségtapasztalat, amellyel az *Ételfzesítő szonettben* találkozhatunk: „Kezdek lassan önmagamtól félni, / Mintha mégsem így szeretnék élni. (...) Ajánlom e / gondolatsort melegen, vagy hidegen: / így lettem saját hazámban idegen.” (126.)

Ennek az idegenségnek vannak nyelvi vetületei is: „Barbár férfi vagyok s durva fülednek e nyelv”; „Barbár táj barbár szóra kaptja a szám” – idézi Sziveri két paratextusában is Janus Pannoniust. A szociolingvisztikai meghatározással élve hétvégi nyelvet beszélő, mintegy „nyelvsilóban” (*Ünnepjavító*) létező lírai én nyelve barbarofonikus⁷ akusztikájú, s mint ilyen, valószínűleg az egyetlen hiteles megnyilatkozási mód: „A nyelvet is alig töröm – / s tűröm. / Lelkem az egekben totyog. / S félek, ha hallom, hogy / élek.” (*Prófécia*) A másik nagy nyelv-törőnek, Domonkos Istvánnak ajánlott 1981-es *Anti-poétika* már határozottan a barbár költő verse, a kötöttségeitől megszabadult intellektus beszédkísérletének eredménye: „ujjal orrlyukba mászni – mi felemelő művelet – / ülepet vakarni, s közben szidni-szapulni / a bölcseket. Szenteltessék meg e szélső- / séges összeröffenés, iránymutató bűvölet.” (71.) Kritikai alapállásához a betyár vagy a partizán alakja áll közel, személyes barbársága viszont nem a sokat szapult Bal-káné, „a modern korok mindent beszennyező vandalizmusáé”, hanem a forrásvizeké. Ahogyan az egyik interjújában is hangsúlyozza: „Az a barbárság, amiről én beszélek; nemcsak a táj barbársága, hanem az én barbárságom is. (...) A verseim hangja is barbár egyféléképpen, s céloim szerint valami eredendőséget akar szembeállítani a burjánzó mai rokokóval, az ürességet hirdető cikornyával csakúgy, mint a szintén üresen kongó nemzetieskedő patetikával.”⁸ Ilyen szempontból, a „meddő ornamentikával” való szembenállást figyelembe véve helytállónak tűnik Végel László megállapítása, mely szerint „Sziveri versei az egyetlen alapvető létélményt fejezték ki: a modernitásból való véres és durva kifordulást, ki-

⁴ vö.: Danyi Magdolna: Sziveri János költészetéről. In: Reményi József Tamás (szerk.): *Barbár imák költője*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2009, 85–91.

⁵ Losonc Alpár: Nullazuhatagok. In: i.m. 101–114.

⁶ I. Lábad Zsombor: *A lebegés iróniája – Sziveri-szinposzis*, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2008, 39.

⁷ I. Virág Zoltán: A test alkímiája. In: Uő.: *A szomszédság kapui*, zEtna–Basiliscus, 2010, 189–211.

⁸ Keresztury Tibor: A forrásvizek barbársága, In: Reményi József Tamás (szerk.): *Sziveri János művei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 406.

hullást, kitántorgást.”⁹ A *Pókok* című rémdráma hetedik jelenetében Jámbor alteregójától kapunk ehhez adalékot: „A barbár rombol, de nem visszaépít. Épít, rombolva épít, mert visszaút nincs.” (307.) Ezért is döbbenhettek meg egyes kritikusai – különösen a *Prófécia(k) Ver(s)ziók* antológiában való megjelenése idején, a „Nem Páris, sem Bakony / csak vér és takony” bálványdöntő Ady-reminiszcenciái után –, hogy Sziveri versnyelve botránnyosan elkülönöződik az újhordas hagyomány tárgyiasságától, „fehér kesztyűs” lírájától, és felégeti maga mögött a hidakat: menthetetlenül tart a posztmodern felé. Janus Pannoniust tehát nem csupán a korai előd, az ugyanarról a területről származó humanista költőzseni mítosza miatt hozza föl anynyiszor, hanem a nomene miatt is szóba kerül. Maszkos önreprezentáció tanúi lehetünk tehát: hiszen általa megidéződik a kétarcú római istenség, a kezdet és a vég ura, aki – mint a kapu őrzője – egyik felével folytonosan perlekedik a háta mögött maradt hagyománnyal, másik felével pedig az ismeretlen felé igyekszik.

A radikális másságra törekvés szándékában tetten érhető az az új symposionista attitűd, amely – ha rövid időre is, de – felülírta, önnön inverzvévé változtatta a magyar centrum-periféria-viszonylatot. A folyóirat első, második és harmadik nemzedékének költészeti paradigmái jórészt egyazon irányba mutattak: az autobiografikusság, a privátvilág triviális élethelyzetei, az élőbeszédyszerűség, az apoetikus, alulstilizált beszédmód, a visszaprimitívizálódás, a vagylagos nyelvi regiszterek, a többértelműsítő konklúziók retorikája, a tipologikus-transzhisztorikus költői pozíciók felülírása, a hatalmi jelzésekkel szembeni szubverzív, oppozíciós viszony által megalapozott verselés felé. Az összefolyások ellenére rengeteg leágazása lehet ennek az áramlatnak, ennek szemléltetésére a Sziveri-líra mellé állítom Jung Károly 1991-ben kiadott, de csaknem tizenöt esztendő verstermését összefoglaló, egyes darabjaiban Sziverit invokáló *Barbaricum*¹⁰ című kötetét, amelyben a költő hasonló, a Ripa Pannonica köré csoportosítható toposzokkal dolgozik, mint a *Dia-dalok* szerzője.

Bár a poétikai fogások rokoníthatók, a megszólalók hangütése teljesen eltérő: míg Sziverinél „az ironia: módszer, a groteszk: állapot”, addig Jung elégikus sorsverseket közöl¹¹. Míg az előbbi magát barbárrá avató vágánként artikulálódik, addig az utóbbi a latinizált óslakosok kései utódjának, a római légiósok szimpatizánsának vallja magát, aki ugyan néha kémjelentéseket küldöz a határ túloldalára, a csodás virágokat már csak az emlékezetében őrzi, hiszen a limesszel szemben, a Duna túlsó felén „(ahol felérnek / a jajok az égig) a barbár áll lesben” (9.). „Történi realitások, politikai skandallumok, forradalmak és ellenforradalmak, feláldozott és beáldozott életek, győztesként tetszelgő vesztesek, meglapuló gyilkosok, néma áldozatok menetelnek zárt sorokban Jung Károly képzeletében” – írja róla Bányai János, s valóban: a kötet egyik kulcsversében, a *Hová lehet a költő Kelet-Európában?* című apokaliptikus vízióban a szerző megpróbál párbeszédbe lépni az azóta eltelt több mint húsz évben a róla szóló narratívák által teljességgel az áldozat pózába belemerevített Sziveri Jánossal, akinek a halálát hívja elő a februári égboltra való versbeli utalással: „Már hiába zúg a latin ének, / Hiába siratlak el, te szegény Janus-János, / A kóruson át is beszüremlenek a sortűzek! / Te jó isten! Hordják a rőzsét, szítanak tüzet / Róma kiképzett ügynökei, s az már világos, / Hogy itt nem lesz világos, hiába is égnek // A máglyák, lobognak iszonyatosan, a tömeg meg /

⁹ Végel László: Mennyei földönfutó. In: Reményi József Tamás (szerk.): *Barbár imák költője*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2009, 151.

¹⁰ Jung Károly: *Barbaricum*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1991.

¹¹ I. Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007, 218.

Taknyába zuhanva magolja majd a léirtakat; / János, téged most zászlóra írnak, s bírnak / Majd mai és legújabb senkik, s a sírnak, / Mi számodra kiválasztatott, nyugalma megszakad, / Hiába a fogcsikorgatás. De a föld majd megremeg, // Mert robognak a súlyos vaskolosszusok, hörög / Nyomukban a szülőföld hullája, s füstjét okádja / A józan ész hamvasztóipara. Lám csak, Domi / Itt felejtett szócserepei villannak, a honi / hiábavalóság hasztalan hulladékai; szavam vádja, / S még inkább önvádja, szövi hálóját. (...) Ez a köztes vergődés, az idő, mely megszakadt. / Nézd, a csillagok! Hogy ragyognak a februári égen! / Ott van a Kaszás-csillag, kaszája suhint, a másik / Meg éppen kihunyt, a Dunába hullott. Csak hazáig / Nem vezet el már egyik sem. A költők már régen / Összecsomagoltak. Ki elment. Ki végül itt maradt.” (25–26.) Nem kisebb a tétje ennek a versnek, mint az áldozatok és bűnösök, barbárok és légiósok közötti távolságok felszámolása, esetleges helycseréjük ösztönzése, Pannónia és a Barbaricum kiegyenlítése. Így válik rapid ellenkölteménnyé, gyorsválasszá a Sziveri *Bábel*ében megtalálható *Agnus dei* című szöveg kihívására: „Kisajátítottak mindenestől / és combunkból reszelték jókorát / ráfanyalodtak a zsigerekre / velőnket szívták nádton át (...) Csak belőlünk zabáltak egykoron / de undorral visszaköptek / bámulnak reánk most értetlenül / akik utánunk jöttek” (185–186.). Ugyanakkor azonban nemcsak a vád, hanem az önvád hangjai is felismerhetők a *Barbaricum*-ban: „Farkasokká lettünk immár, / Egymás odúját, ha van még ilyen, / Messze elkerüljük. / Hol van már az a bő csobogás! / Hol az a kút, az a forrás, / Ahol vizet ihattunk, / Mohón, hogy a patak / Ingünkben csobog tovább, / Le szánk két szögletén, / Borotva nem járta arcunkon, / Szakállunk mentén. / Azóta minden áldott reggel / Ott vár a penge, a borotvakrém; / Engedelmesen megborotválkozunk.” (*Helyzetjelentés A. D. 1979*, 11.) Nehéz ezt nem generációs versként olvasni, és még nehezebb nem rá vonatkoztatni Judita Šalgo szavait: „A modern költészet belső drámája ezen a vidéken mindig belső gerillaharcral kezdődik, a vendégmunkások kormányeltörésével folytatódik, hogy azután önkéntes vagy nem önkéntes (ön)száműzetéssel végződjön.”¹² Sziveri Pannóniából Pannóniába száműzte magát, térmodulációinak módosulásai ezért inkább a külsőtől a belsőig, a *szervezettől* a *szervezetig* vezetnek. Jung Károly *Barbaricum*-beli szövegei ennek az attitűdnek az inverzét képezik meg: a Másokkal szembeni vádiratok.

¹² Judita Šalgót idézi Thomka Beáta: Symposion-kollázs. In: Uő.: *Déli témák*, zEtna, 2009, 122.

CSEHY ZOLTÁN

Buzi az uszodában

HOMOFÓBIA MINT POLITIKAI ALLEGÓRIA? – EGY SZIVERI-SZONETT AMBIVALENCIÁI

A homofóbia lehet az eszményi férfiasság elvesztésétől vagy a maskulin önérzet csorbulásától való kóros félelem, de lehet különféle eszmekörök ideológiai szorításában kimunkált, a maga korlátai közt argumentáló (kényszer)retorika is.¹ A férfiasság demonstrációja, az erő evidenciája mindent elvet, ami nőies, holott a homoszexuális szubkultúra vagy réteg döntő hányada paradox módon épphogy a túlfokozott maskulinitás híve, és mind a művészetben, mind a maga szociokulturális terében szinte fetiszizálja azt. A homofóbia ebben az értelemben a legradikálisabb nő(iesség)gyűlölet, a polimorf létesztétikák, a biszexuális potenciállal operáló (retorikai vagy létmódbeli) rendszerek ellensége.

A homofóbia arroganciája és ijesztő agresszivitása mellett beszélhetünk a homofóbia retorikai közhelyrendszeréről is, mely minden látszat ellenére hozható olyan poétikus helyzetbe, amikor épp általa lepleződik le maga a hivatalos rend, s annak anomáliái. A humor szélsőséges válfajával is rokonítható jelenség során az „obszcenitás fogalom- és jelenségek (...) alternatív világmagyarázó elvvé” válik.² Különösen igaz ez, ha az úgynevezett vitruviusi ember ideáljából indulunk ki: az antik férfiábrázolás ideálkonstrukciója a férfitest dimenzióit és ideális arányait gyakorlatilag rávetítette magára a társadalmi rendszerre, és szakralizálta azt.³ A férfitest bármilyen meggyalázása, sérülése azóta is szakrális inzultusként hathat. Az állam ideális teste metaforikusan szintén férfitest, ezért kézenfekvő e metaforarendszerre alapozni a politikai költészet esetleges kritikai poétikáját is.

Sziveri költői életművében sajátos helyet foglal el a *Buzi az uszodában* című költemény, mely – ahogy Lábadi Zsombor Sziveri költészetéről általános érvénnyel jegyzi meg – „a paródia korlátozott kódjait társadalmi szintre is kiterjeszti”:⁴

¹ A kérdés történetéhez lásd pl.: Paolo PEDOTE, *Storia dell' omofobia*, prefazione Gian Antonio STELLA, Bologna, Odoja, 2011.

² KLANICZAY Gábor, *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*, Budapest, Noran, 2004, 208.

³ Peter WEIERMAIR, *A homoszexuális tekintet. A férfi akt mint a homoszexuális vágy tárgya = A meztelen férfi. Tanulmányok*, Nürnberg, Verlag für moderne Kunst, 2013, 47–48. A teljes tanulmány: 47–53.

⁴ LÁBADI Zsombor, *Test és szellem nyugtalansága. Sziveri János költészete és társkontextusai*, Puskin utca 2007/2–3, 32–37. Az idézet helye: 34. Vesd össze még: „A paródia Sziveri költészetében nemcsak szövegspecifikus érvényű, hanem a történelmi érzék fenntartásának az egyik legalapvetőbb létetemenyese; dogmatikusságellenes, arra is használható, hogy a társadalmi ideológia kollektivizálására épülő szubjektum képének cáfolatát nyújtsa.” Lásd: LÁBADI Zsombor, *A lebegés iróniája. Sziveri-szinopszis*, Újvidék, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2008. Az idézet helye: 90.

Buzi az uszodában

„Az ember végül homokos”
(J. A.)

Tapogatózik a puszta bajban,
megmártja testét búzló napolajban.
Tanulmányoz szörnyű nagy nyelveket,
egszersmind – fölnyergeli az elveket.

A terpeszkedéshez nem kell más ok.
Kavafisz szerint *ők* egészen mások.
Szemszögemből lehetne csósz vagy gépész,
bármilyen amit elviselhet ép ész.

Huncutul válogat a víz alatt,
kitapintja a lebegő lábakat –
csusszan a tenyér, mintha véletlenül...

Eszme képében szelíden reánk ül.
Szilárd e szándék, akár az *állam*.
Netán ha elkap – leesik az állam.⁵

Förkőli Gábor kitűnő Sziveri-tanulmányában részletesen érzékelteti azt a folyamatot, ahogy Sziveri költészete a „tisztán metafizikai terepről” elmozdul a történetibe, a társadalmi-politikai dimenzió felé: „...érezhetően kellemesebb bizsergést okoz a *Buzi az uszodában* című, korrajznak vagy röpké helyzetjelentésnek is beillő remeklést olvasni a *Dia-dalokból*, mint a *Szabad gyakorlatok* bűvös narancs-verseit, amelyek közül talán tizenkettő egy tucat a neo-avantgárd líra terméséhez mérve.”⁶ Förkőli világosan jelzi, hogy a *Buzi az uszodában* allegorikus karakterű korrajz, azaz politikai vers. Ezt Szörényi László már 1988-ban így látta: „A Bojtár-féle lavór démonikus és röhejes voltát, a kelet-közép, illetve közép-kelet-európai létállamilag garantált bornírtóságát és romlottságát leggroteszkebb módon a *Buzi az uszodában* című vers ragadja meg.”⁷

A *Dia-dalok* című kötet (1987) fordulópontnak számít Sziveri költői nyelvének alakulástörténetében, és műfaji, diskurzusbeli váltás is, nem véletlenül nevezi a kötet verseit Zalán Tibor politikai pamfleteknek.⁸ A pamfletnél is tovább megy, amikor a kötetet így jellemzi: „Napról kész tiltakozásjegyzék, elhatároló nyilatkozat, hadüzenet”. Szinte tragikomikus és naiv heroizmusba merevíti bele Sziverit: „mosolyogva áll a húsdaráló éhes pofája előtt, és mál-

⁵ SZIVERI János *művei*, Budapest, Gondolat, 2011, 98–99.

⁶ FÖRKÖLI Gábor, *Kell-e nekünk Sziveri János?*, Puskin utca 2007/2–3, 22–27.

⁷ SZÖRÉNYI László, *Bevezető Sziveri János írószövetségbeli bemutatkozásához*, *Életünk* 26 (1988/11), 993–996. Az idézet helye: 995–996. Megjegyzés: Bojtár Endre lavórmetaforája Kelet-Közép-Európa, illetve a Kárpát-medence bizarr szimbólumaként értendő.

⁸ ZALÁN Tibor, *Sziveri János: Dia-dalok*, *Kortárs* 32 (1988/9), 162–165.

tatlankodik, és vár a sorsára.” És mindezt csattogó, flitteres módon, tudatosan a protest-song primitív rímelését oppozícióként és mankóként kihasználva teszi.

A versben tehát bizonyos társadalmi-politikai mechanizmusok költői lebuizásáról van szó, s ez a tendencia a vers végének a buzi-eszme azonosíthatóságára következtetni engedő szakasza révén teljeseedik ki. A buzi ugyanakkor a létkörnyezetet, országot, államot megtestesítő allegóriává válik. Hol van ez már a tápláló (hol fiai miatt aggodalmasan szomorkodó, hol fiai erényeinek örvendő) anya klasszikus figurájától? Vagy a szabadság fedetlen keblű, érzékire stilizált, forradalmi prostituált-allegóriától? De ez a férfikarakter-kinagyítás még azok közt a negatív államallegóriák közt is megdöbbentően groteszk módon egyedi, melyeket Prágai András alkotott meg kora politikai viszonyaira vonatkoztatva!

A vers szonettformában íródott, s ez azonnal parodisztikus architektuális utalásként olvasódik, hiszen a homoszexuális költészet egyik vezető versformájáról van szó (Shakespeare, Michelangelo, Lorca, Faludy). A csilingelő, csenő-bongó, dekorativitását a végtelig kiterjesztő szövegformálás abszolutizálása pedig Wilde szecessziós dekorativitását idézi. A szöveg testén mindössze egyetlen név jelenik meg, nevezetesen Kavafiszé, akivel Sziveri megteremti, definiálja és elkülöníti a másságot. A deviáns megteremtésével meg nem elégedő költői nyelvhasználat azonnal ellenstruktúrákban gondolkodik: az ők és a mi struktúráinak kimunkálása nem elégszik meg a különös, a komikus vagy netán a más pusztá létre igézésével, hanem egyre agresszívabb szembeállítást eredményez. Ez az agresszió univerzálissá válik, olyan működési elvvé, mely az állam jelképévé magasul. Az antikvitásban a férfiakkal passzív szexuális viszonyba keveredett Timarkhoszt még azért ítélték el, mert az állami hivatalnok testének meggyalázása, birtokbavétele egyúttal az állam testének meggyalázását jelentette.⁹ Sziverinél viszont egy diktatórikus állam perverziója válik becserkésző agresszivitássá a gépezettől idegenkedő tiszta testekkel, egyéniségekkel szemben. A versben felgerjesztett homofóbiát a paródia fogja vissza és limitálja valamelyest: ez a limitálás azonban kétségbeejtő reménytelenségbe torkollik, kiszolgáltatottságba, mely a normától való markáns különbözőségeket emeli normatív gyakorlattá. A buzi szó használata parodisztikus sértés: a heteronormatív agresszió tipikus jele. A mottó egy híres-hírheft csonka intertextus, mely kibillen eredeti jelentéséből, és szubkulturális dimenziókkal látja el a szöveget, sőt, maga a költemény lényegében ennek a csonkolt sornak a tételle emelése, és e tétel bizarr kifejtése lesz. A buzi, aki hatalmas nyelveket tanulmányoz, és terjeszkedik, vélhetőleg a szovjet modellen alapuló diktatórikus rezsím megtestesítője, mely csapdát állít a gyanútlan fiatal értelmiséginek. Az állam önrím kettős jelentése szintén alátámasztja azt a feltevést, hogy Sziveri artisztikussága a minél homogénebb rímek azonossága (más ok, mások stb.) révén is kiemeli a szöveg homoszexuális testként vagy vágyként való megjelenítődését. A szövegtest fokozatosan válik perverz testté, melynek önazonossága normatív erőre emelkedik. A dekorativitás és a homogenitás együttes jelenléte agresszivitásba torkollik, és ellenséggé viselkedik. A látszat homofóbia valójában a metaforikus, fokozatosan becserkésző társadalmi agresszió parodisztikus képe lesz. A kavafiszi különlegesség, másság a szövegben megképződő szemlélő én szemében épphogy érzékelhetetlennek tűnik, de a performanciában megnyilvánuló közömbös entitás (gépész, csósz) létrehozza a maga másságát. A tapogatózik, tanulmányoz, terpeszkedik három t-je egy becserkészési mechanizmust jelenít meg, mely korántsem a cruising egy-

⁹ Kenneth James DOVER, *Görög homoszexualitás*, ford. DUPCSIK Csaba, Budapest, Osiris, 2001, 33–138.

értelmű esete, hanem a látszatvéletlenülre alapozott tudatosság (itt is „irányzatos” véletlenről van szó, mint *A Couleur lokál* című versben): nem egy hasonszőrű társ becserkészése a cél, hanem egy politikailag „heteróé”. A megrontás ugyan retorikailag „szelíd”, valójában kimódolt agresszív tudatosság jellemzi („szilárd e szándék”). Az oktáva három t-je szinonimikusan megismétlődik a szextettben: válogat – kitapint – reánk ül. A buzi így lesz eszmeallegória, s a költemény a nagy politikai allegóriák travesztája és paródiája. A verset szétfeszíti a felgyülemlett és a játékosan kiélt erotika, melynek fokozó, részleges („csusszan a tenyér”) és potenciális („netán ha elkap”) kiteljesedése is van. Vajon minden eszme előbb-utóbb elbuzuláshoz vezet? És miben rejlik az alattomoság vonzereje? Itt célszerű Marno János kitűnő Sziveri-esszéjét megidézni: „Sziveri (és nemzedéke) viszont örökölt egy restaurált, tökéletes-korrupit kultúrgazdaságot, amely ideig-óráig tárt karokkal fogadta az »újabb érzékeny« ifjakat (a műpártolás gyógyír a rossz lelkiismeretre).”¹⁰ Sziveri nemzedéke látszatra megkapta a lubickolás lehetőségét, de annak önfeledtségét beárnyékolja a hatalom alattomos perverzitása. Az önreflexió így csúszik át az allegóriába, s az allegóriát így játssza ki a lehetséges, de nem megkövetelt tragikomikus visszatérés a biográf éhez.

A más ok – mások rímpár kiemelése is jelzi a kialakított másság-dramaturgia egyik lényegét: a parányi elmozdulást a cél irányába és az összeolvadásban bekövetkező bizonyosságot.

Az oktáva és a szextett tükörpozícióba kerül: a medence vizében tükröződő kissé lebegő, eltorzult árnyék képzeteit keltik.

A szemszög versszakról versszakra szabályosan váltakozik: előbb őt látjuk, majd az ők megkonstruálása következik, végül az én nézőpontja, s ugyanez ismétlődik meg a szextettben: előbb az ő mesterkedései villannak meg, majd a mi konstituálódik meg az oktáva őkjeinek ellenpontjaként, végül az éhez való visszatérés következik. Nyelvanatómiailag érdemes megfigyelni, hogy az oktáva mennyire hangsúlyozza az elv szót: (nyelveket, elveket, elviselhet). A profetikus karakterű szöveg-kinyilatkoztatás és a radikálisan profán vagy egyenesen obszcén-vulgáris nyelvhasználat együttes jelenléte¹¹ egy olyan vegyes szókonglomerátummá avatja a Sziveri-verset, mely intarziásságával tüntet. Részben igaza van Tolnai Ottónak, aki szerint Sziveri nyelve „terrénuma az emelt beszéd, a pátosz volt”¹², de ehhez szükséges hozzátenni azt is, hogy e terrénnum nem is annyira terrénnum volt, mint inkább viszonyítási alap, a kikezdés origója, ahonnan lebontható valami, aminek felépítménye recseg-ropog. A vers felfokozott artistikuma is a pátosz allergikus kikezdéséről tesz tanúbizonyságot. Sziverinek épphogy pátoszallergiája van, miközben az ellenpátosz is pátosz. Szkárosi ezt a jelenséget egyfajta „korszerű klasszicizmusként” értelmezi.¹³ Ez a sokkal tetszetősebb megfogalmazás is kikezdhető, hiszen Sziveri klasszicizmusa a hagyomány deklasszálódása révén őrzi meg a hagyományt. Elég a csonka József Attila-mottóra gondolni: ráadásul épp József Attila pátosza és új klasszicizmusa az, amellyel talán Sziveri a legtöbbet polemizál.¹⁴ A *Remény-*

¹⁰ MARNO János, „Felmérni egymást magán-ügyekben” (*Sziveri János újabb könyveiről*), *Alföld* 40 (1989/11), 78–81. Az idézet helye: 81.

¹¹ A két szélsőség viszonyáról lásd: KERESZTURY Tibor, *Trolin Delphoi felé*, *Alföld* 43 (1992/4), 77–76.

¹² TOLNAI Ottó, *Sziverinek szentelt fekete füzet*, *Forrás* 22 (1990/12), 22–24.

¹³ SZKÁROSI Endre, *Tervszerű nyelvészet*, *Mozgó Világ*, 1982/11, 106–107.

¹⁴ József Attilához való viszonyáról lásd pl. Zalán Tibor írása mellett: THOMKA Beáta, *A formafegyelem szenvedélyessége*, *Kortárs* 35 (1991/4), 157–163.

telenül című vers parodisztikus, csonkoló, mégis pontos idézete megidézi az ősforrást magát, de a groteszk partikularitás zárójelbe teszi azt az attitűdöt, mely a József Attila-szövegben megképződik:

Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

A „semmi ágán ül szivem” így kerül árhuzamba pl. az „eszme képében szelíden reánk ül” sorral. Ez az egymásra íródás a reménytelenség széttartó alakzatait hozza létre: részint a tragikus pátosz felől, részint annak lebonthatóságával szembeállítva. Ha alkalmazzuk a csonkolási technikát, Sziveri verséből is kihasználhatók szervidegen, de mégis „pontos” idézetek, melyek épp a szintaxis összefüggésrendszereit lehetetlenítik el, pl.: „A terpeszkedéshez nem kell”. Egész pontosan itt hímnem kell.

Sziveri költeménye a homofóbiát annyiban érvényesíti, amennyiben a paródia, a groteszk szempontjából számíthat a heteronormatív elvárási horizontra. A buzi szó kocsmái familiárisága a heteronormatív diskurzusban természetes maszkulin ellenhatást vált ki. Ezt az ellenhatást a paródia és a groteszk politikai allegória hivatott megszelídíteni. Érdemes összeolvasni a költeményt Toldalagi Pál *Uszodában* című versével, melynek tétje éppenséggel a homoerotikus vágy hatalma, szorongása és megsemmisülése a többségi konvenció kiszolgáltatottságában.¹⁵

A fenn idézett deviáns vagy torz József Attila-citátum Petri Györgynél is megjelenik az *Álljon meg a menet!* című költemény zárlatában:¹⁶

„Az ember végül homokos”
– – sorvégen, rímkényszerben, de nem okvetlenül.
Én például buta
fejemmel nem biccentek. Ezeknek?
Igaz, nem is remélek, fejszesuhanás,
ebben egyezünk.
„a hozzáértő dolgozó
nép okos gyülekezetében
hányini...” Mir gesagt.
Néha én is
hol így, hol úgy
vagyok ezzel:
Vetni. Meg. Száz. Bajunk.

Petri humoros kommentárja a sort a költészetesztetikai kihívás felől mutatja fel: a rímkényszer, a sorvég alapvetően költészettechnikai helyzet, de önkéntelenül is ráakódik a lét-

¹⁵ A vers elemzéséhez lásd: CSEHY Zoltán, *A másképp szerkesztett hangszer. Maszkulinitás és nemi érzékenység Toldalagi Pál verseiben*, Vigilia 2013/2, 118–126.

¹⁶ PETRI György *összegyűjtött munkái I. Versek*, Budapest, Magvető, 2003, 318–319.

szorongatottság felőli allegorikus értelmezéslehetőség is. Az elhomokosodó ember tehát itt is beleolvasható a homofób perverzió hatalmi allegóriájába: csakhogyan itt Sziverivel ellentétben a „perverz” pozíciót nem az állam tölti be, hanem az általa kialakított ártatlannak induló kényszer, a megalázottság végterméke válik perverzé.

A homoszexualitás mint politikai perverzió, mint a társadalmi torz berendezkedés allegóriája már felbukkant Ungvárnémeti Tóth László Napóleon-ellenes versében is (ahol Napóleon fellépését Ganümedesz elrablásához hasonlítja, mely megtöri a heteronormatív vágykonstelláció harmóniáját), de a kortárs popkultúra is kiaknázza a benne rejlő lehetőségeket (vö. pl. Sickratman *Buzi-e vagy?* című dalszövegével). Ez utóbbi szöveg hasonló stratégiákat követ, mint Sziveri verse: a közhelyvélekedésre, a public opinion kocsmái dimenzióira építve hozza létre a maga radikális nyelvi szövetét. A homofóbia nevetségessége itt azonban evidensen látszik: a perverzítés bármilyen észlelete önmagunk által kialakított konstrukcióként jelenik meg, s azonnal bele is fullad önnön nevetségességébe. A radikális kérdező radikális grammatikai hibája és nyelvi anomáliái a szociokulturális disszonancia agresszív maszkulinitását pelengérezzi ki. A grammatikailag hibás vagy rendezetlen beszéd kéri számon magát a szexuális rendet:

„Pöttyös az inged? Buzi-e vagy?
 Fested a hajad? Buzi-e vagy?
 Piros a cipőd? Buzi-e vagy?
 Mit eszel, minyont? Buzi-e vagy?
 Fület szísz, bazeg? Buzi-e vagy?
 Kefiret iszol? Buzi-e vagy?
 Ilyen törpe szar a kutyád? Buzi-e vagy?
 Szemüveges vagy? Buzi-e vagy?
 Nem eszel húst? Buzi-e vagy?
 Te hegedülsz, bazeg? Buzi-e vagy?”

A mantraszerű retorikai konstellációba rendezett homofóbia fokozatosan egyre abszurdabb tételekbe bonyolódva leplezi le önmaga szólamszerűségét:

„Te tudsz angolul? Buzi-e vagy?
 Szóbaállsz a buzikkal? Buzi-e vagy?
 Néger a csajod? Buzi-e vagy?
 Cseh teát iszol? Buzi-e vagy?
 Mivel jársz, bicajjal? Buzi-e vagy?
 Nincs mobilod? Buzi-e vagy?
 Te nem nézel tévét? Buzi-e vagy?”

Ebben a felállásban a nyelv gépezetté válása lesz lényeges, mígnem Sziveri az allegória keretein belül konstruálja meg a maga világát. Míg Sziveri a buzivicceken edződött férfitársadalom kikacsintós technikáját alkalmazza, Sickratman magát az öntudatos maszkulinitást szólaltatja meg.

Lengyel Tamás viszont pszeudobölcseleti viszonyok közé utalja a buzizást: ahogy a hímnemű idő hátulról magáévá teszi a gyanakodó férfit, fokozatosan válik homoszexuálisból szájalmas, agresszív „vén buzivá”.¹⁷ Maga az idő interpretáció kérdésévé válik, perverz mi-volta mégsem kétséges: „lehet az idő homoszexuális? / nem kizárólag azért / mert olyan óra is van ami / úgy mutatja / (és akkor exhibicionista)”. Lengyel szövege az idő által megerősített létezés allegóriájává válik, és a nemi viszonyok bebetonozottságának közhelye kétszer is felbukkan: „egy fiú sohase lány”. Az idő nemhez kötése szexuális szorongássá alakítja a létszorongatottságot: és mindez egy olyan allegorikus konglomerátumba rendeződő megszólalás keretei közt válik szinte tapinthatóvá, melynek minden egyes eleme a széttartás ellenére vagy a logikai ellenőrzésből kiszabadulva is képes egységbe rendeződni. A varjú halála Poe híres hollójának rokonaként értelmeződik, a tér és az idő összefüggéseinek taglalása pedig a létbölcseleti poézis klasszikusainak kipellengérezését szolgálja: „és mivel tudományos tény / hogy az én seggem / betölti a teret / tehát az idő az én / hátsómmal is összefügg / ami azért már felettebb gyanús”. Az anális aktus ironikus-játékos megjelenítése a közhelyek anatómiájának irányába is megnyílik: „de vajon tényleg a seggemre fáj / az idő vasfoga / kellemetlen elképzelné”.

¹⁷ LENGYEL Tamás, *idővarjú*, Bárka 10. (2002/4), 11–12.

FARAGÓ KORNÉLIA

Tágló formák, megbontott struktúrák, hasadás-metáforák

A VERSBESZÉD ÚTJA A RADIKÁLIS ELLENÁLLÁSIG

Danyi Magdolna emlékének

(Szétnyíló szeletek, hézag-jelentések)

Újraolvasva a köteteket kérdésként adódhat, hogy milyen tériességeket létesít az a markáns elképzelés, amelyet Sziveri János már indulásakor körvonalaz? Hogyan, milyen formai jegyekben mutatkoznak a „létezés (az »ittlét«) mindennapi, tehát folyamatos, alig értelmezhető, közvetlenül alig megnevezhető »minőségváltásai«¹? És valóban hiányzik-e a Szabad gyakorlatokból az „élménység személyessége és szemléletessége.”² Vagy csupán az történik, hogy az alakító körülményekhez, a fennállóhoz való hozzátartozás alapvető struktúrái helyett a hozzá nem tartozást demonstrálja a beszéd („ – Én már más világból vagyok. / Már más világba való vagyok.” – *Emberi hang*) és a leendés hihetetlen változatossága ezeknek a más világoknak a lehetséges alakzatait formázza. Amely alakzatokat az „e világi” olvasatok nem tudják személyes jelentéseként felismerni. A fennállóhoz viszonyuló, diszkrét én kimondása, az elkülönülő világú beszélő ebbe az irányba tereli az értelmezést. A személyes közvetetten, ebben a másság-előállításban válik meglehetősen elbizonytalanító hatású költészeti tapasztalattá, osztódásokat, dichotóm felosztásokat, szétválasztottságokat, kettémeteszettségeket generáló gondolkodássá.

Sziveri János valóban „módszeresen tudja átáramoltatni magán és szövegein a gondolati diszszonanciákat, egymás mellé helyezni, egymáshoz ütköztetni, egymással szembesíteni a léttapasztalatok rész-értelemait, viszonylatokat létesíteni közöttük, a viszonylagosság (a bizonytalanság) tartalmi dialektikáját idézve meg”.³ Miközben ezek a versek ütköznek és szembesülnek, ütköztetnek és szembesítenek, kiiktatják a személyesnek azt a formáját, amelynek létmódja a közvetlen önmegmutatás. Az *Emberi hang* című vers én-je „az ittlét-tagadás tetőfokán” a rajta kívülinek a tapasztalatát nyitja meg, azt a tapasztalatot, amelyből majd a kötet további szövegei felépítik a lehetségesbe törekvő formák valószínűtlenül változékony világát. És ennek a világnak a kiépítésében együttműködnek a kötet leggyengébb darabjai is. Bár helyenként úgy tűnhet, hogy meg-nem-tervezetten kerülnek be ezek a „riadásra” váró hajlatok, burjánzások, rétegződések és torlódások a versekbe.

¹ Danyi Magdolna: A módszeresség dicsérete – kérdőjelekkel. Sziveri János Szabadgyakorlatok. = D. M. *Értelmezések*. Újvidék–Szabadka, 2010. 73.

² I. m. 73.

³ I. m. 74

A korai versbeszéd e lehetséges világok mozgásainak a végbemenése, olyan alakulás sokasága, amelyeknek nincs befejeződésük, nincsenek megállapodásaik, amelyek állandó ismétlődésekben megújulva törekszenek az „ittlét-tagadás” szerkezeteibe. Sok a kialakultságokat, bevezetőket nem tűrő gondolkodási vonal, az alakzatok létidejük egy bizonyos pontján apró darabokra törnek vagy kifordulnak önmagukból („Ha lép, / növekszik és kifordul önmagából” – *A narancs és a gyengeelméjű gyerekek rajzai*). Ha mégis lenne befejeződés, az egybeesik a kiindulással, és megint csak a lehetőségek szemantikáját erősíti.

Az alakulásoknak teret nyitó verseknek nincs céljuk, ahol befejeződnének. A lezárulás üres helyén új perspektívák, illetve végtelenség-jelentések állnak. Ha visszatekintünk a kezdeti korszakra, a narancs változatos metaforikus azonosíthatóságai közül már a „szó végtelensége” felmutat valamit abból a korlátlan felé orientálódó attitűdből, amelyet később majd az értelmek lezárhatatlanságát hordozó bevezető gondolata erősít fel: „Minden az / újramagyarázás lehetőségeivel fejeződik be” (*A narancs sorsa*). Az eredeti formától elkülönülő, önálló logika szerint funkcióba lépő „új darab” determinatív mivoltáról is beszélnek a sorok: „Az új, / teljes darab / mintha mindent meghatározna” (*A narancs rendszerezése*). Másutt az is érzékelhető, hogy a teljes akkor a legteljesebb, ha hiányos, hiszen a hiányt is magában foglalja.

E költészet kezdetein éppen a másban való gyökerezés, a fennállóhoz való hozzá nem tartozás szerkezetei és a leendés mozgásai teszik lehetővé az ironia horizontjában való lebegését a beszédnek. A törések és szóródások, a robbanások, a szilánkosodások meglehetősen kreatív történései újra és újra felbontják a jelentés már majdnem átláthatónak tűnő viszonyait, s közben különös hasonlatokkal meg szinesztétikus hatású társításokkal dinamizálják a versbeszédet. Az értelmezhetőség szintjein megjelenő születések, újat hozó keletkezések, és bizonyítható átváltozások meglehetősen sokfélék. Feltétlenül ebben a kontextusban értelmezném a narancs metaforikus megközelítésében mutatkozó „várandós pontok”-at is *A narancs és a verstelenség* című versben. A várandósság a lehetőségesség sajátosan emberi vonatkozásai előtt nyitja meg a tárgyi formák világát. Ide, ebbe az értelmezésrendbe kapcsolnék minden kiforduló alakzatot és minden felhasadó, élesen megnyíló felületet is. Mert az külön kérdés, hogy milyen jelentéskonstrukciókkal vesz részt a kifordítottság hermeneutikája, a felületi megnyílások változatossága, a felhasítottágok képzetköre a versgondolkodás feltárási és transzformációs aspektusainak a kiépítésében. A hézag-jelentések, a „nyers rések” és a repedés-történések befogadó jellegű formákat is előállítanak: a *Szabad gyakorlatok* a létlengések érzékelhetőségét is egy ilyen nyílásban helyezi el: „A lét ingája feszül így a repedésben.”

(„És egyéb tájdarabok”)

Az olvasásnak mindenekelőtt ahhoz kell közel kerülnie, hogy a megnyílások, a felhasadások, a különféle betüremkedések, az „ijesztően mély” horpadások, a „sötétség-dudor”-ok milyen kiindulópontból köthetők össze a megértéssel, s hogy milyen feladatuk, milyen közös céljuk van a másság-képzés folyamatában. Egy ideig bizonyosnak tűnik, hogy a horpadások, a vájatok, az átfűrődások és beszakítódások a mélyítő, a behatoló, a kintről befelé ható képzetlehetőségeit kutatják, és hogy a szét- és feltördeltségek, az egyenetlen törések és felezési gesztusok élményi-tárgyi meghatározója nem az emberi jel. De amikor már éppen megszilárdulna az az olvasási benyomás, hogy itt az emberin kívüli jelek uralják az értelemképződést,

„lassan átragadnak a rezgések és rándulások” az emberi testre, és felvillan a többes alannal kifejezett személyesség a „magunkbahorpadunk” szemantikájában, vagy az antropomorf tartalmakat hordozó „fájó horpadás” észleleti „bemélyülésében”. A hasadék ebben a versbeszédben mindenképpen egy lehetséges, egy új jelentésteliség tériessége, és a különböző mélységű üregek, a beláthatatlan vajatok is ebben a vonatkozási körben működnek. A hasadó felületek mögötti torlódási pontok valamiféle várakozásnak adnak értelmet. Kérdésként legfeljebb az merül fel, hogy ugyan milyen érzelmi állapotra mutathatnak a durvább szétnyílások, a szétzúzódások, az erőteljes szakadozás-látványok és hasadás-élmények, miközben a közvetlen érzésmegjelölések szinte teljesen hiányoznak a versekből. A nyílások birtokba vétele („Vésőként megperdülni vonásain, vagy / elfoglalni nyílásait, mint az ék” – *Szabad gyakorlatok*), a nyílásokba való belehelyeződés („Elhelyezkedni a vajatokban” – *Szabad gyakorlatok*), a rések kitöltődése a kontextualizálás izgalmait, a forma- és anyagtársítások képzetkörének lírai lehetőségeit kísérlik meg kibontani. A nyílások kitöltődésének, kitömésének problémája a további kötetekben is felmerül, több vonatkozásában is módosulva, és az új perspektívák kibomlásának akadályoztatását, a lehetőségek elfojtását lesz majd hivatott színre vinni.

A változó tárgyiasságok világában fontos jelentés-viszonylatokat kreálnak a személyes időben lejátszódó, a beszélő énjébe integrálódó hasadás-élmények. A hasadásnak az explicit módon kifejezett énre való kiterjedése már a *Szabad gyakorlatokban* lejátszódik, („tekintetem széthasad”), miközben a szubjektum itt a környezeti alakzati formák egyikeként aposztrofálja önmagát.

Az új mintázati minőségek előállításának lehetőségeként merülnek fel a különböző társítási megoldások, az egybelátások, a fölhígtások, a megsértett felületek forradásai, a különféle hegek, megközelítően olyan értelemhorizontokat állítva elő, amilyeneket a felületi érintkezések, az anyagi kölcsönhatások, az egymásbafűződés, a súrlódások, az összetapadások, és a nagy hevületű összeizzások is.

Külön kell szólni az alakváltásokról, illetve az elalaktalanodásokról, a felolvadásokról, a kiömlésekről és szétfolyásokról, de a csomósodásokról és a felduzzadásokról is. Az abszorbeáló képességű tárgyiasságok, a felszívással/felszívódással kialakuló formák is ide tartoznak. Az anyagfelvétel („Ha teleszívja magát, testének felére / növekszik majd egyesül – *A narancs megvilágítása*) és anyagleadás, a kiszikkadás minőségei. Az idegen anyag felvételével történő változások, a duzzanatos formák, a síkból kibuggyanó felületek, a nyúlványok, a kifelé türemkedő, és az eleve kiálló részek növekményei. Némely szöveghelyek ezekből sorozatosságokat és áttevődéseket generálnak: „Megduzzad és szétrepeszt a pohár / üvegbőrét” (*A narancs aszkézise*). S vajon milyen létérzetet transzponál versorrá a többes alanyra kiterjesztett dagadás a *Szerelvények* című versben: „Csak dagadunk a fémszürke televényben”?

Példaként feltétlenül szeretném még megemlíteni az én-be felszívódó talaj meggátolhatatlanul növekvő jelentéseit (Valami fölszívódott belém a talajból, és mind, mind magasabbra / duzzad. Hiába a gátak, a gondolatok. Tovább dagad, /gyarapodik, mintha tudnám, ismerném eredetét, / mintha látnám.” – *Szabó Lőrinc számbavétele*), amelyek elvileg nagyon messzire vezethetnék az értelmezést a geokulturális meghatározottság és a reflexív szféra feszültségeinek irányában, egészen az ellenállási törekvések hiábavalóságának belátásáig. A tudati térformákon, a lucidum intervallum terein túl („Formálódik a tér.” – *Lucidum intervallum*) méretesebb térkonceptiókra utaló jelentések is működnek, és a „térbeszórva” összetételébe a térbevetettség külsődlegessége is beleolvasható. A tér-képzet és a test-képzet össze-

kapcsolása egy eldöntetlen mentális állapot vonatkozásában jön létre, figyelemreméltó az a költészeti pillanat, amikor a „Boldog vagy boldogtalan kezek formálta tér”-ről beszél a vers.

Sziveri János úgy munkálja ki az első kötetek alap gondolatát, hogy eközben az említett formálási módozatok együttesen fordulnak elő, kombinálódnak egymással, és az egymás viszonyában való mozgások egészen sajátos jelentéseket állítanak elő az eltérések megragadását illetően. Akármilyen különös is, ezek azok az alakváltozások, amelyek majd elvezetnek az ellenvetés, az ellenállás gondolatköréig. A *Szabad gyakorlatok* idején az ellenállás mozzanata az én számára csupán egy tárgyias látványosság: „Érzékeny, varangyerezetű, / áttetsző, de kemény edény. / Minden rejtett rajta. // Kétrét görnyeszt / hosszas tűnődés után. / Nézem, ahogyan ellenáll.” Ha arra gondolunk, hogy innen kell majd eljutnia a versbeszédnek a radikális ellenállás kiformalásáig, az erőszakos cselekvésre való felszólításig, beláthatatlanul hosszúnak tetszik az út, amelyet majd mégis olyan gyorsan bejár ez a költészet.

A személyes elementum eleinte csupán egy közösségi beszédprojektum elemeként sejlik fel. A *Szabad gyakorlatok*ban a versbeszéd az általános alanyon keresztül közelít az énhez: „nehezen találunk egymásra, / fáradságos és veritékes munka árán” (*Itt találkozunk*), „Valamennyien egyazon útvonalon. Valahányan / ugyanabból a közösségből és ugyanabban a közösségben / Szerte a lehető legtisztább tájban, / a lehető legtisztábban” (*És végül, már idejutottunk*). Ebből az eleve adott közösségből akkor válik ki a szubjektum, amikor a múltba fordulás révén az idő beépül az személyes létbe („Megfordulok: elmélkedem, emlékezem.” – *Hasan Mercan után*). Az emlékezés-dimenziók feltűnésével az eddig teljesen kizárulóló múlt tesz szert lírai jelentőségre, és a „jelenbe rejtett, bár időben mind távolabbi” jelentések is feltűnnek a beszédben. Az új értelemtartomány megnyitása egyidejű az érzelmfogalmak beépülésével, a félelem feltűnésével, a szorongás-jelentés megjelenésével. Innentől már nemcsak a formák kikezdését kell figyelemmel követni, hanem azt is, ahogyan formák kikezdése, feltépe, felhasítása nyomán megjelenik, a kivérzéssel jelzett szervező gondolata.

(„Meghatározott irányba készülődünk”)

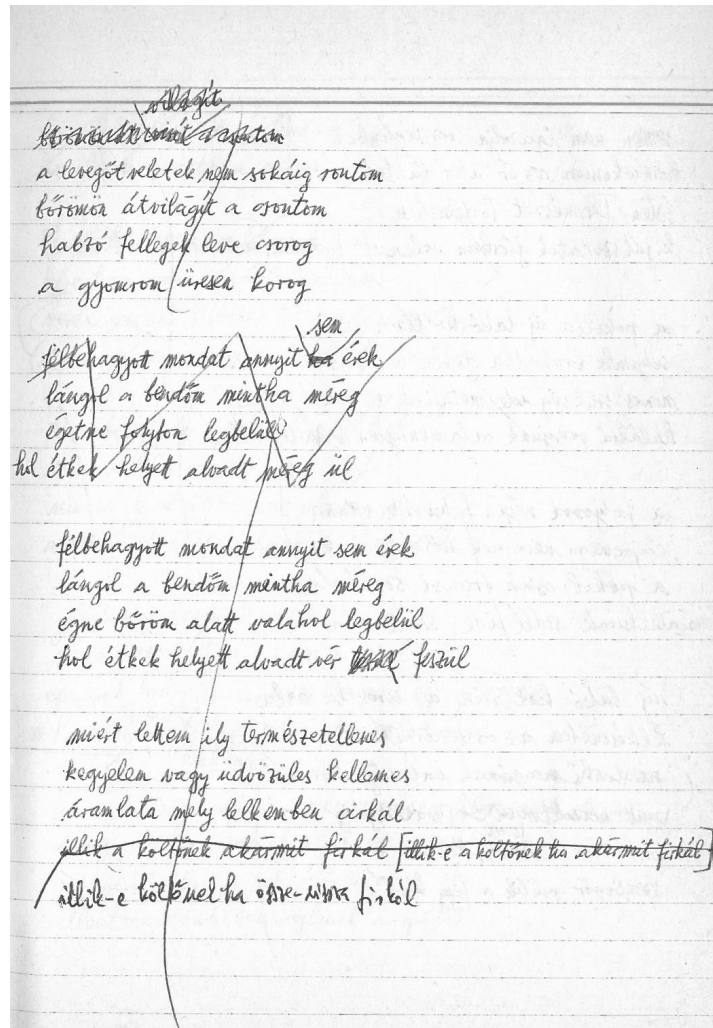
Sziveri János az üregesség, a hasadékoság és töredékesség átmentésével alakítja ki az első két verseskönyv közötti érintkezési pontokat is, de a *Dia-dalok* sem mentes a semmivel töltött üregesség vonatkozásaitól. A kötetek egymás ellendarabjai és egyszersmind egymás szerves folytatásai. A *Hidegpróba* című kötetben a megnyílásra való várakozás és a kitöltődés már kifejtett módon ötvöződik: „Várok hajszálnyi réseket, lesben állva, / mint az ég a szétnyíló kerékagy fölött.” A beszéd alanya itt a résbe illeszkedő ékkel mutat hasonlóságot, de lényeges szempont az összevetésben a réseknak és nyílásoknak az énbe-helyződése is („Mihez kezdjek most már. Mivel töltsem ki / táguló üregeim” – *Végtelen torzó*), és a mind nyílabb és erőteljesebb törekvés az időbeli, térbeli tágulás-képzetek kiformalására, a mindenség-barlangok, a mindent elnyelő ürességek megnyitására, a lélek feneketlenségeinek regisztrálására. Az önmaga metaforájaként értett én naggyá növesztésével („Naggyá nőttem, az égites-tekig, – *Fagypontra alatt*) az időben is évszázados jövőt magának tudó én létrehozásával, a „Kiteljesedek” (*Töredék*) kimondásában megmutatózó énnel már egy akcióképesebb alany létesül. És a nyílások kitöltődése itt már önköltésé válik. Az én felé való erőteljes elmozdulással („Az én kertem az én virágom” – *In continuo*), a *Reménysejtekben* az én akár hibás, fölösleges vagy szükségtelen explikálásával („Én ülök. / (Én) körül zöld kék barna szürke. / (Én) bennem szürke.”) a másért, a másokért, a másikért való vétkezéssel, a más bűneiért való

vezekléssel, új ismeretlenek, új formaképző lehetőségek merülnek fel, de itt is a felfeslés jelentéseitől övezve: „Felfeslik az ósdi felület, / fölsejlik a nyers. / Más tartalom duzzasztja immár a formát” (*Új ismeretlenek*). A *Hidegpróba* című kötet már az önmagára lelő, a groteszk módon önmagává alakuló én verseit gyűjti egybe. A korábban többszörös közvetítettséggel működő jelenlét-fogalom átértelmezésével. Az anyag és az én metaforikus azonosságát elfogadó küzdelem ez a formával, a vers alanyi centrumára való nyílt rákérdezéssel: „Magam-e, vagy mások, / esetleg a nagy általános-e a hőse a versnek?” (*Miféle anyagok*).

A keletkezés ritmusával szemben azonban több szöveghelyen is a megszűnés ritmusa uralja a gondolkodást. És a befelé irányuló mozgások helyett a kifelé-terjeszkedés a külső erők önkényéhez való viszonyulás kérdése is: „Külső önkénynek hódoljunk-e be?” A historikus tudatú én helykeresése („találjunk helyet, ami megfelel, / hogy ráöltögezzük a történelemre a magunk / történés-foltjait.”), a „történelem-prés” fogalmának beíródása, és annak a megfogalmazódása, hogy a belterjes öntudat-hasadások helyett „A »kül«-ben kell immár folytatódnunk” (*A történelem bizonyos pontjai. A "kezdetek"*) elválaszthatatlanul összetartozik a szűkülő abroncsok, és a kényszerű záruk élményével. A félelem ismétléssel való hangsúlyozódása az új kifejezési effektusok szintjén is jelen van, de nő a döbbenet és a reménytelenség befolyása is. „Készenlétben a félelem”, és mintha a konok időket vetítené elő a beszéd, „mikor a szólás is nehéz”. Egyre jellemzőbb a létviszonyokat a Másikra is kiterjesztő szemlélet, az én és a te egybevonása: „Én is. Te is.” (Zárójelben: a *Hidegpróba* és a *Dia-dalok* verseiben a Te női alakzatai is jelentős teret foglalnak el a beszédben). A másikra kiterjedő szemléletiség birtokában pedig már könnyebben eljuthat a versbeszéd az akaratközösség feltételeinek a felismeréséig, a terek tervszerű kitöltéséig, az ellenállás kidolgozásáig: „Én, te és ami bennünk szolgalmód lerakódott / elférjünk önmagunk terv / szerinti terében-, / ettől függ: leszünk-e akarat-szövedékek.” A *Hidegpróba* című kötetben már vannak olyan sorok (*Salto mortale*), amelyek úgy tudják magukról, hogy „időnek, térnek ellenében íródnak”.

A kötet záróversének (*Hidegpróba*) nyíl-képzete az ellenvetés életlogikájával azonosul és a létrejövő alakzat egyértelműen a feltáró metaforák körébe sorolható. A másság-termelő formajátékok helyett itt már a „való” játékaik teszik fel a kérdést: hogyan lehetne az ellenállás metaforájává avatni a költészetet? Az ellenvetést életlogikaként beállító gondolkodást a test bemért ellenállása erősíti, amelyet a mindennapi kényszer meg a másként akarás egymásnak feszülése vált ki. A (szívszorító) rések ekkorra már nem a valamire való rányílás ígéretességét, hanem a kilátások szűkösségét jelzik. A kinyílásokban való változások helyett az állandóság és a bezáródás jellemzi a gondolkodást, az elmélyülések pedig a (be)nyalás vonatkozásában ironizálnak a korábbi mélységi, behatolási jelentésekkel. A „(be)tört én-elem” a törés minden változatát megéli („összetörtek szememben a képek” – *Was ist das. Tömegdal*), míg aztán a szociális helyzet („ameddig a szemem ellát / sorakoznak a kifizetetlen számlák” – *Rímlátomás*) tükrében megjelenő ököl fenyeget az arc darabokra törésével. Ezek a törésjelenségek a többes alanyra is áttérjednek: „És miért, hogy törnek egyre bennünk a világ hitvány dolgai” (*Pannon fateknő*). Az *Álompolgárok* már egyértelműen a „mi” többesének erejével hat: „amit mi tapasztalunk az az igazi tapasztalat.” E tapasztalat részeként működnek az elrejtés és elfojtás kategóriáival megragadható aspektusok, az aláásás, a kiszorítás, a visszatartás jelentései, de a hallgatási kényszer („jogosan élhetek alhatok / ha hallgatok”) és a hallgatás megelégedése („hallgattunk már épp eleget”) is. A hasadás-képzetek pályafutása akkor teljesedik be, amikor a többes alany nem csak teret ad a hasadásnak, hanem maga válik

azzá, és a tényleges közösséggé válás egy metaforikus intenciójú hasadásban demonstrálódik „mert mi mi vagyunk / mert mi vagyunk a hasadás – a tudaton”. A lét közösségi szintű hasadás-jellegét érzékeltető, groteszk identifikáció nélkülözhetetlen ahhoz, hogy *A limesek felé* című versben hitelesen hasson a radikális ellenállás retorikája: „Legyünk romlottak. Kiállhatatlanok, dolgozzunk / mindenki ellen. Nyírjuk ki ellenségeinket, / vagy legalábbis rugdossuk jól seggbe őket”.

LADÁNYI ISTVÁN

„én (én, mint Én)”

SZABADULÁSGYAKORLATOK A „KÖLTŐI ÉN”-BE ZÁRTSÁGTÓL

„Mesterségem megutáltam...”

Füst Milán: *Búcsú mesterségemtől* / Sziveri János: *Végtelen torzó*

Indulásának dokumentumanyagát nézegetve feltűnő, mennyire nem egy művészeti ághoz kapcsolódtak az ifjú Sziveri János alkotói késztetései. Mintha művészetektől függetlenül, azoknak a maguk anyagához, természetéhez kötődő alkotói eljárásaitól függetlenül szeretett volna érvényre juttatni valamit, valakit – ami, aki irányt, formát, alkotói nyelvet keresett a képzőművészetben, a költészetben, a képzőművészetre való reflexióban, az előadó-művészetben. Önreflexív alkotói közléseiben ezek kapcsán folyamatosan ott van a megfelelő, még adekvátabb megnyilatkozási mód keresése, illetve annak regisztrálása, hogy az, ami létrejön, kevesebb, hiányosabb, csonkább, elégtelenebb, mint az alkotásra indító késztetés. Mintha egy ilyen típusú elégedetlenséggel függene össze verseinek az előadása is: nem mindegy számára, hogyan hangzik el a vers, a felolvasásból előadás, életre keltés, voltaképpen a vers autentikus formája jött létre, az az előadás, a közönséghez szóló közvetlen beszéd maga a vers. Úgy tűnik, Sziveri számára az elhangzott változattal ért véget az alkotási folyamat. Talán akkor sem tévedek nagyot, ha hozzáteszem, hogy az utólagos befogadói reflexióval sem törődött sokat. Mintha a pillanatnyi élménnyel azonosuló befogadót tartotta volna eszményinek.

Erős indulatok, nem tökéletes megvalósulások

Sziveri korai költészetében, az önreflexív megnyilatkozásoktól függetlenül is, folyamatosan jelen van az el nem ért, nem kiteljesített lehetőségek, a nem tökéletes próbálkozások, a nem teljes megvalósulások gondolata. Ez nem egy konkrét, beteljesítendő minta vonatkozásában jelenik meg, hanem eleve adott emberi-alkotói sajátosságként. Mind a *Szabad gyakorlatok*, mind a *Hidegpróba* a befejezetlenséget, a kísérletet hangsúlyozzák, olyan cselekvést, gyakorlatot, amelyről elmondható: „Nem azért így, mintha másként lehetetlen volna”¹; „Ki tudja, ez már hanyadik nekifutás”²; „A folyton / ismétlődő kifejezések vagy azt mintázzák meg, amit / megmintázhatnak, vagy valami egészen mást. / Esetleg azt sem. Szabályosan úgy, ahogy írom. / Pedig ezeket minden további nélkül megfordítva is el / lehetne mondani: a jelenlét magva. Elfonnyadnak a vénák / és artériák ekkora nullazuhatagában”³. A kérdéskör olyan

¹ *Prológus*, in *Sziveri János művei*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2010, 36. Sziveri János verseit a továbbiakban is erre a kötetre hivatkozva közlöm.

² *Megfeszített küzdelem*, SZJM 39.

³ *Szabad gyakorlatok*, SZJM 24.

paradox gondolatszerkezetben is megfogalmazódik, mint *Az örök tökéletes* című ciklus, illetve vers enigmatikus zárósoraival: „Akkor legteljesebb, ha hiányos / és örök.”⁴

A költészetről való gondolkodásában is működik ez a gondolatalakzat, még ha nem is a modernizmus tökéletességességével, de egészen általános értelemben egy lehetséges jobb változat létrehozásának akaratával, a tökéletesebbre törő kísérletezés éthoszával, benne a próba, a gyakorlat motívumával. A *Szabad gyakorlatok*, illetve a *Hidegpróba* kötet című versek is leginkább ilyen autopoétikus megnyilatkozásokként olvashatók. Eszerint a felfogás szerint van valami a konkrét alkotás előtt, amit érvényre kellene juttatni. Ez az érvényre juttatás azonban szükségszerűen problematikus. A vers nem az indulatot, hanem a verset juttatja érvényre. Az elkészült alkotás paradox módon hiányt létesít. Az alkotás mint építés értelmében a vers gyarapodás lenne, és a mennyiségi logika szerint a végére teljesebb értelműnek kellene lennie, mint amilyen a kezdetén volt. Sziveri az első két kötetében, különböző módokon ugyan, de olyan versbeszédet működtet, amelyek használója nem ringatja magát a gyarapodó, felépülő és kiteljesedő jelentés reményébe. Ehelyett olyan alkotásfelfogást érvényesít, amelyben a kijelentések gyarapodása folyamatosan elvesz a beszéd előtt teljesnek látszóból, a jelentés szóródik, a kijelentések sora a bővülés révén egyre inkább esetleges sorrá válik. A beszélő én folyamatos küzdelmet folytat a nyelv által irányított értelmezési kényszerek ellen, és erre kondicionálja olvasóját is. Ez ellen működteti az első kötetben a „narancs” gépezetét, játékba hozva a gömb tökéletességének jelentését, de a létesülő szövegben ennek és bármilyen narancsszerű jelentésnek az érvényre jutását folyamatosan akadályozva. A nyelv (jelentő) természete ellenében próbálja alkotásra használni a nyelvet, és próbálkozik egy nyelvi-gondolati létesülés előtti létező érvényre juttatásával. Tisztában van azzal, hogy a költői nyelv használata által létesített én a költői nyelv által meghatározott. Olyan, amilyenné az őt létrehozó nyelv teszi. A verset író én – az alkotói készletet versre váltó én – eközben nem ismer rá magára, nem ismer rá a készletre a létesülő versben. A kijelentések gyarapítása nem valamiféle korrekciót, tökéletesebb jelentés érvényre juttatását célozza, hanem a nyelv automatizmusai által kínált jelentések érvényre jutásának a megakadályozását. Az első kötet gyakorlatai a nyelv, benne a költői nyelv ellenében tett erőfeszítések, a költői nyelv jelentéslétesítési automatizmusainak a kisiklásával: „Az udvaron papok kartontraktorokat / tologatnak a kútba, // félkörben lángoló / óranarancsok.”⁵

Ennek egyik jól látható eszköze a *Szabad gyakorlatok*ban a versbeszéd egyetlen szubjektumhoz kapcsolhatóságának ellehetetlenítése. Az egész kötetre jellemző a grammatikai első személy ritka jelenléte, a személytelen közlésekből történő versépítkezés. Az úgynevezett lírai én alig vagy egyáltalán nem azonosítható szubjektumként. Különösen igaz ez a *Narancs* című versciklusra, ahol teljesen hiányoznak a személyes névmások, és a grammatikai első személy is csak elvétve jelenik meg. Ahol jelen van, a közlések ott sem teszik lehetővé egy értelmezési centrumot jelentő szubjektum létesítését. Megakadályozza ezt a további első személyű közlések elmaradása, vagyis a szubjektumlétesítéshez alkalmas kontextus hiánya, de a kijelentések önmagukba záruló lehetséges jelentései is: „megkövül csillagképünk narancs-sárga nyugalma”⁶, „fölpattan apám narancsfeje”⁷, „Egyikünk körme a gyümölcsökből várat

⁴ *Az örök tökéletes*, SZJM 19.

⁵ *A narancs rendszerezése*, SZJM 18.

⁶ *A narancs sorsa*, SZJM 9.

⁷ *A narancs narancs*, SZJM 10.

épít körénk”; „A bordák // egészen a falakig emelkednek / és körünk alá fúrják ínyvitorláikat”⁸. Ebben az összefüggésben nyerhet értelmet *A narancs és a verstelenség* első két sora: „A szó végtelen. / A szó önmagáért végtelen narancs.”⁹

Mintha ezzel lenne ironikus dialógusban a kötetindító *Emberi hang* című vers: „Érzékenységem: a lebegés iróniája”, jelenti ki a vers beszélője, illetve a megképződő szubjektummal kapcsolatos kételyek rendelkeznek az ilyen sorokhoz is: „hallom-e (értem-e) / az első hangoikat, hozzájuk tapadó magamat”.¹⁰

A Sziveri-olvasatok folyamatosan és alapvetően értőn, bár óvatos kételyekkel regisztrálják ezeket a sajátosságokat, jelezve például az első kötet kapcsán, hogy ez a költészet „tagadja a művészet mimetikus funkcióját”, „a létérzékelés közvetlen megnevezésére tör”, észrevételezi „a versbeszéd szemantikai meghatározatlanságát és meghatározhatatlanságát”¹¹. Danyi Magdolna értő kritikája ugyanakkor hiányolja a léttapasztalatok konkrétságát, az élményszerűség személyességét.

Losonczi Alpár főképp a kései Sziveri-költészet időszerűtlen vonatkozásait érinti 1999-es tanulmányában, láthatóan erényt és veszélyt is látva ebben az időszerűtlenségben: „Időszerűtlen, mégis gyönyörű és felemelő volt költészetbe vetett maradéktalan hite, amelyet ő a szó szoros értelmében életaktussá transzformált. Erről a hitről nem mondott le még akkor sem, amikor azt kellett látnia, hogy a költő hangja gyenge: mert nem volt hajlandó lemondani erről a hitről. Ilyenkor csak a mi méltatlanságunkról beszélt, arról a tehetetlenségünkéről, hogy felnőjünk a költészethez. Időszerűtlen volt az a csodálatos színészi játék, amelyet költői estjein produkált.” Sziverinek a költészet iránti maradéktalan elkötelezettsége ugyanakkor a korábbi kötetekre is jellemző. Losonczi Alpár az első kötet kapcsán a lírai alannyal kapcsolatos kérdések hiányát is ezzel hozza összefüggésbe: „Ezek a versek a módszeresség, a poétikai határozottság ethoszát, a metafizikus spekulativitást, a metafizikus létdimenziók érzékeltetését, sőt éppenséggel »az élménytelenség«-et képviselték, amelyek ténylegesen kizárják a költészet, a lírai alany mibenlétére vonatkozó önreflexív rákérdezés különböző formáit. A költő szinte biztos önmagában és költészetében – a lírai én léthelyzete még önmagában véve is magától értetődő, magyarázatra nem szorul.”¹²

Kései monográfiája, Lábadi Zsombor összegzően „a hiányállapotok negatív tapasztalatát”, illetve „a nyelvi birtokolhatatlanság, elidegenítettség tartalmait”, „a jelentésadás eltűnésének megannyi üres helyé”-t, a „szubjektum nélküli, zárt világ”-ot említi az első kötet kapcsán. Regisztrálja a konceptualizmus képzőművészeti eljárásának párhuzamát, illetve Vasko Popa vagy Oravecz Imre neoavantgárd alkotásmódjának nyomait, eredményesen próbálkozva eképp a kötetnek a vajdasági magyar irodalmi hagyományon kívüli beágyazhatóságával.¹³

⁸ *A narancs megvilágítása*, SZJM 15.

⁹ SZJM 11.

¹⁰ *Emberi hang*, SZJM 7.

¹¹ Danyi Magdolna, A módszeresség dicsérete – kérdőjelekkel, in *Uó, Értelmezések*, Forum – Szabadegyetem, Újvidék – Szabadka, 2010, 74.

¹² Losonczi Alpár, Nullazuhatagok, in *Ex Symposion* 28–29. (1999), 48.

¹³ Lábadi Zsombor, A kitöltés poétikája, in *A lebegés iróniája*, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2008, 51–56.

Az Én visszatérése

A második kötet, a *Hidegpróba* kiindulópontja az első kötetben működtetett paradoxon tehetlenségének a feltárása. A nyelv által történő értelemlelésítés folyamatos kisiklásának „értelme” problematikussá válik a költői én számára. Egyre inkább megnyitja a lehetőséget az értelemlelésülés előtt. Ez az értelem azonban továbbra is a versbeszéddel kapcsolatos elégedetlenség értelme. A *Hidegpróba*ban egyre erősebben érvényre jut egy grammatikai első személyben, közvetlenül szóhoz juttatott értelemadó központi szubjektum, a versek lírai énje. Ez a lírai én elégedetlen versbéli azonosságával, mintha egy versen kívüli szubjektummal (a szerzővel?) való azonosságra tartana igényt: „Ennyit én (én, mint Én) is elmondhatok”¹⁴; „Végül is ki gátolhat meg abban, azt írjam le, amit éppen szándékozok. Így szó szerint”¹⁵. Az utóbbi idézet forrása, a *Megfeszített küzdelem* című prózavers egymagában alkotja a *Valami más* című ciklust. A cikluscím is a behelyettesítés aktusát nevezi meg, a *Megfeszített küzdelem* verscím pedig a szövegben kifejtett, az anyaggal kapcsolatos végtelenített küzdelemként kap értelmet. Az Ovidius-mottóval („chaos, így hívták: csak nyers kusza halmaz;”) indított *Átváltásokban* megfogalmazódik egy nyers – és hangsúlyosan nyersnek szánt – önazonosítási szándék: „– Átváltoztam, mint soha még. / Egyszerűen: az lettem, ami voltam. / Önmagammá alakultam.” Annak a felismerése ez, hogy a korábbi identifikációs távolodások, azonosságszóródások, folyamatos identitásváltások végső soron *hasonlóvá* tették a megszólalót: „Most / már vagyok, mert tudom: / lenni, nem hasonlítani akarok.”¹⁶A versben megszólaló szubjektum jelzi, hogy nem akar tovább dolgozni a korábbi diszperzív énalakzat folyamatos fenntartásán. Pedig ennek technikáját kiválóan elsajátította, eredményesen működteti, a figyelemre nem érdemes értetlenkedők mellett tiszteletre méltó elfogadói vannak ennek a költészetnek. A *Hidegpróba* mégis a mélységes elégedetlenség kötete, ha a színre vitt indulat nem is annyira nyilvánvaló, mint a későbbi kötetek lázadó, tiltakozó költői énje, énjei esetében, a kétségbeesés sokkal inkább elemi, és a költői beszéd elnémulásának értelmét képezi meg. Számos vers esetében a versvég a végleges elhallgatás előrevetítése vagy akár végleges elnémulás utolsó hangjaként értelmezhető (*Tél, Jel, Végtelen torzó, Hidegpróba*). A költői beszédhez való polemikus viszony fogalmazódik meg a *Nyolc sor* két változatának dialógusában. A kötet harmadik ciklusában megjelenő első versváltozat a minden ésszerűség s a test kényelme ellenében a „mégis haladni” (romantikusan) fölemelő feladatát fogalmazza meg az ember (és a költő) számára: „Könnyebb a dombról lefelé. / És a dombon virág sincs, sem / édes gyökér a kiéhezettnek. / A völgyben megpihensz. / Sátrad mellett forrás bugyog, / kénes páráját elnyomják / a reggeli ködök. Mégis, csak / fel a dombra, ha fáradtan is.”¹⁷Ezzel szemben a kötet nyolcadik, *Anti-poetica* című ciklusában megjelent második változat csak amannak első, lemondó sorát tartalmazza: „Könnyebb a dombról lefelé.”¹⁸ Az első nyolc sor jól láthatóan csak a második változat ellenpontjának elhangzása érdekében került a kötetbe.

„A mesterségem megutáltam”, idézi Füst Milánt a *Végtelen torzó* című versben. Majd így folytatja: „Gyengén üzemel / e gépezet. Reszkető grafit borítja be / agyam televény hamuját.

¹⁴ *Hidegpróba*, SZJM 73.

¹⁵ *Megfeszített küzdelem*, SZJM 40.

¹⁶ *Átváltások*, SZJM 43–44.

¹⁷ *Nyolc sor*, SZJM 47.

¹⁸ *Nyolc sor*, SZJM 67.

Nincs ki utamon / kövessen, vasbeton vétkeim vállára emelje.” A versben föltett, válaszra nem váró kérdések a költészettel, a költői tevékenységgel kapcsolatos kétségeket, kétségbeesést fogalmazzák meg. Jellemző módon a grammatikailag kérdésként megfogalmazott mondatokat nem kérdőjel, hanem pont zárja. A kérdések önmagukba záruló lamentációk: „Mihez kezdjek most már. Mivel töltsen ki / táguló üregeim. Mivel öntözzem / cselszövő növényzetem. Ennyivé / vált volna épp hogy megsejtett tudományom.”¹⁹ A költői tevékenység nyomán hiányok jönnek létre („táguló üregek”), a gondos műveléssel uralt kert helyett önállósuló cselszövő lesz a növényzet, a mesterségbéli tudás pedig a használója ellen fordul. Az *Ügyeim* című vers paradox módon önmaga versszerűségét és a vers létjogosultságát tagadja: „Nem vers ez már. Baj van költővel, / költészettel egyaránt.”²⁰

A válság, a keresések, a különféle irányokba való próbálkozások kötete a *Hidegpróba*. A keresések itt leginkább egyféle „új egyszerűség”, illetve „barbárság” irányába mutatnak. Ilyen irányú próbálkozás a *Nyolc sor* a fentiekben idézett új pátosza, de az *In continuo* Janus Pannonius-idézete is („Barbár férfi vagyok s durva fülednek e nyelv”). Ugyanebben a versben az Albert Camus-idézzel létrehozza az „elvonat világ” és az „igazság” szembeállítását.²¹ Folyamatos a költészet „revíziója”, „felülvizsgálata”.²² Különös jelentőségre tesz szert egy éppen harmincöt évvel ezelőtti napot a címébe állító vers, amelyben úgyszólván azt a pillanatot szövegszerűsíti, amelyben felmondja a költészettel kötött szövetséget: „Eszem ágában sincs most verset írni. / Hiányzik hozzá a kedv. Meg hát, / a költészetet sem szeretem ma / olyannyira. – Feldarabolom / a tojást, kenyeret szelek, sajtot. / Kezdődhet a reggeli, vacsora. Eszem / ágában sincs ma verset írni, / nem szeretem már költészetem.”²³ „És megoldásként odahúzódik lábaimhoz a bűnös valóság”, hangzik a *Költészet* című vers szentenciája, és tulajdonképpen a *Hidegpróba* után az elhallgatás lenne a következő költői tett, esetleg egy radikálisan „valóságelvű”, a hétköznapi életgyakorlatokat szövegesíteni próbáló költészet.

Domonkos István egy évtizeddel korábbi kérdése továbbra is érvényben van tehát Szivereinél: „A meggy szónak miért nincs feltja / fehér ingemen”²⁴. A *Hidegpróba* című költemény Domonkos Istvánnak ajánlott *Anti-poétikája* más értelemben vett antipoétika immár, mint az első köteté volt. Az első kötetben még folyamatosan létesül a szabadulásgyakorlatok értelme, létesül, aztán megszűnik, aztán újra létesül a diszperzív, folyton szabaduló, önmagát újabbnál újabb alakban megfogalmazó én. A második kötet ezt a költői tevékenységet terméketlen kudarcnak, zsákutcának láttatja. A *Hidegpróba* éles szembeállításokkal él: a „nemes barmocskák” a „virágzó bűnrész-mezőn”, „cicomázás”, „cirkuszi dísz” egyfelől, az „ellenvetés” és az „életlogika” másfelől. Ez előrevetíti a harmadik kötettől, a *Dia-daloktól* uralkodóvá váló versbeszéd transzparens, szókimondó szójátékait, ahol a transzparencia, az irónia a költői beszéd módjával kapcsolatos állásfoglalás is. A *Hidegpróba* megjelenésekor még kevésbé észlelhető, a *Dia-dalok* fényében viszont látható, hogy a teljes elhallgatás, illetve egy dísztelen, „költőietlen”, a napi életgyakorlatokat szövegesítő költői beszéd egymást kizáró ellentétének

¹⁹ *Végtelen torzó*, SZJM 57.

²⁰ *Ügyeim*, SZJM 51.

²¹ *In continuo*, SZJM 48.

²² *Kilenc sorom*, SZJM 49.

²³ *1978. augusztus 18.*, SZJM 49.

²⁴ Domonkos István, *Kuplé*, lásd pl.: http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page_surfer&csa=load_article&rw_code=valogatott-versei_188

van nála alternatívája: ez egy transzparens költői képekkel, szójátékokkal, egyszerű rímpárokkal dolgozó, erősen retorizált, archaizáló beszédmód, amellyel elutasítja mind a klasszikus modernség, mind az avantgárd új költői beszédmódok iránti igényét, és a vágáns költészet kiürültnek tekintett hagyományaihoz nyúl vissza.²⁵

Az életrajzi olvasat kikerülhetetlensége?

A kudarcérzéshez mintha hozzá tartozna ennek a korábbi poétikának a gyors elfogadása, érvényre jutása az irodalmi nyilvánosság terében. A *Szabad gyakorlatok* szabadulóművésze könnyedén megtalálja helyét az irodalmi gépezetben. A neoavantgárd jegyében működtetett poétika kudarca, hogy az irodalom mint rendszer a szó által véghezvinni kívánt cselekvést szóként elfogadja és jutalmazza, felismerve annak művészi értékeit. Az alkotó azzal szembe-sül, hogy amit kívülről vélt bontani, amit le kívánt rombolni, azt belülről építi. A *Hidegpróba* ennek tudatosítása, amelyben a beszélő én, épp a leleplező beszéd által, megkísérli aktuálisan, pillanatnyilag, versről versre kimenteni a költői beszéddel létesülő költői énből a nyelvvel való létesítés előtti indulatban megismert és azonosnak talált ént.

Sziveri rémülten ismeri fel, hogy a szabad beszéd lehetőségeként, a beszéd felszabadításaként felfogott költői küzdelme szinte súrlódásmentesen az irodalmi gépezet részévé, érdekelt irányítójává tette. A nyolcvanas évek elejének e felismerést követő szabadulásgyakorlati, a kor versfelfogása szerint bántóan, durván egyszerű artistikumokkal, a vágáns költészet hangnemével, beszédmódjával a körbe záró, foglyul ejtő elvárások, költői identitások elleni küzdelemként olvashatók. Marno János még 1989-ben, Sziveri életében megállapítja, hogy Sziverinek és nemzedékének a maguk korrumpált helyzetével kellett szembenéznie: „Sziveri és nemzedéke viszont örökölt egy restaurált, tökéletes-korrump kultúrgazdaságot, amely ideig-óráig tárt karokkal fogadta az »újabb érzékeny« ifjakat (a művészetpártolás gyógyír a rossz lelkiismeretre). [...] Sziveri (és nemzedéke), ennyiből, gondolom, kiderülhetett, többszörösen rászédett, becsapott írónemzedék – hamis szerepeket kapott, amit sem igazán elfogadni, sem – most már – mindenestül levetkőzni sem könnyű.”²⁶ Márpedig Sziveri a költői (művészi) szerepet nagyon komolyan vette, a költői, művészi létet a szabadság kategóriájával hozva összefüggésbe. Ez a küzdelem nyomon követhető az első két kötetben is.

Nemcsak hiteles, hanem pontosnak is látszik Tolnai Ottó visszaemlékezése Sziverinek saját narancsmotívumához való viszonyára. A visszaemlékezés szerint Tolnai támogatta ennek a motívumnak a használatát, összefüggésbe hozva ezt a mediterrán-egzotikus dimenzióval, Mostarral, sőt a repülővel. Sziveri ellenállt a motivikus összefüggésekkel való építkezésnek, „annyit engedett, hogy a narancsot címbe emeltük”. Tolnai úgy emlékszik vissza, hogy Sziveri később rossz verseknek tekintette ezeket az első szövegeit, a halála előtt még az egész első kötetet újra szerette volna írni.²⁷

²⁵ Lásd erről: Reményi József Tamás tanulmányát: „Isten báránya nyárson”, in szerk. Reményi József Tamás, *Barbár imák költője*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2000, 120–131.

²⁶ Marno János, Felmérni egymást magánügyekben, in szerk. Reményi József Tamás, *Barbár imák költője*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2000. 32–37, az idézet helye: 36.

²⁷ Tolnai Ottó, *Költő disznósírból. Egy rádióinterjú regénye. Kérdező: Parti Nagy Lajos*, Kalligram, Pozsony, 2004, 303–304.

Már Sziveri életében is, illetve a halálát követő két évtizedben időről időre megfogalmazódnak hiányérzetek a harmadik kötetétől bekövetkezett nyelvváltás kapcsán. Máthé Andrea a romantikus váteszi szerepet, illetve ennek anakronizmusát teszi szóvá. Förköli Gábor a Sziveri mai befogadhatóságával, olvashatóságával kapcsolatos problémákat abban látja, hogy „[É]léletművének elfogadható megközelítését, körülírását többek között az teszi nehezkessé, hogy Sziveri félig-meddig a modernitás fogalomkészletével és lírai eszköztárával igyekszik kritikusan számot vetni azzal a költőszereppel, amelynek ontológiai, episztemológiai vonatkozásait maga a modernitás írja elő; s e közben olyan líra jön létre, amely más, a modernség illúzióival rég leszámolt szövegkorpuszokhoz képest kiforratlannak tűnhet.”²⁸ Nemes Z. Márió a „szent idő” igézetében gondolkodás”-t rója fel a Sziveri-kultusz művelőinek, vagyis Sziveri költészete kedvelőinek, továbbá azért látja nehezen olvashatónak Sziveri (és Petri) költészetének „egy részét”, „mert olyan poétikai-nyelvi súlyokat mozgatnak, melyek nehézkedése egy számomra (át)láthatatlan erőtérből származik”²⁹. Tulajdonképpen Marno János kételyeinek újrafogalmazásai, illetve megerősítései ezek a reakciók. Marno többet, önsúlyt, benső értéket kívánna ettől a költészettől: „Ornamentális és belső helyek között így könnyen ide-oda csúszkál a figyelme, »machéja« megsziklik, kicsorbul a »közjó« tükörpofáin. De megint csak megfontolandó: az a morális-szociális impulzivitás, ami ennek a lírának talán a leginkább sajátja, elbírhathatna-e – egy helyben – még nagyobb önsúlyokat.”³⁰ A „morális-szociális impulzivitás” ugyanis épp ezt az áttetszőséget, vulgáris nyelvi-költői „igénytelenséget” kívánja. Mihelyt eleget tenne azoknak az elvárásoknak, amelyek a Sziveri-féle beszédmóddal és költői szereppel kapcsolatban szóba kerülnek, vagyis folytatná az első két kötet költői nyelvének építkezését, Sziveri azonnal elfogadottá – vagyis korrupttá, „bűnrészessé” – válna. Márpedig ez, korábbi tapasztalatainak fényében elfogadhatatlan számára. Úgy tűnik, mintha megkereste-megalkotta volna azt a költői beszédmódot, amellyel tartósan kívül tarthatja magát a szakmai elfogadottságon. Olyan beszédmód ez, amely transzparens jelentéskalkulálásával és költői eszköztárával kihúzza a talajt az elemzői-értelmezői megközelítések alól. Amely nem kíván meggyőzni, megnyerni, bevonni kívülállót. Magát a pillanatnyi indulatot kívánja létrehozni, és ezt ismétlik meg újra és újra a felolvasások. A vers a kijelentés reflektálatlan pillanatának készül, és elutasítja a számba vevő, analizáló reflexiót. A tulajdonképpeni ironia sem a sajátja – az, amelyik beemeli és bent rezegetteti az értelmezési tartományában az ironizáltat is. Ironia helyett inkább az egyirányú gúny az eszköze.

Sziveri nagyra értékelte Villont és Faludy György Villon-fordításait. Villon-hivatkozásai, parafrázisai, formakészlete látványosan jelen vannak a harmadik kötetből. Amikor a második és a harmadik kötet közti váltásra keresünk magyarázatot, azzal kell szembenéznünk, hogy ez a költői-nyelvi magatartás nem vizsgálható csak önmagában, a versek és a kötetek belső összefüggéseiben, anélkül, hogy figyelembe vennénk a költői megszólalás diszkurzív körülményeit. A nyelvi létesítés előtti én egyre nagyobbra nő, a költői megszólalás csak alávetni tudja magát ennek az éneknek. Sziveri egészen nyersen kijátssza a „költészet-valsóság” szembeállítást, úgy ítélve meg, hogy az 1980 körüli évek vajdasági magyar irodalmi terében ez költői válasz a poétikai elvárásokra. Persze ez a szembeállítás is ellentmondásos, hiszen a maga

²⁸ Förköli Gábor, Kell-e nekünk Sziveri János?, in *Puskin utca*, 2007/2–3, 22–28, az idézet helye: 25.

²⁹ Nemes Z. Márió, Szokatlan rendszer. Sziveri János formalinban, in *Parnasszus*, 2009/tavaszi. Lásd még: <http://marionett.wordpress.com/2010/04/28/szokatlan-rendszer/>

³⁰ Marno, i. m., 33.

egyszerűségével, valóságelvűségével tüntető költői beszéd is egészen nyilvánvalóan artisztikus. „Kínálom magam, érdes szenet: / csiszolatlanul is ragyog!”³¹, jelenti ki *A Kos jegyében* című vers beszélőszubjektuma, és a metafora a maga áttetsző egyszerűségével, a szemiotikai kihívás teljes hiányával gesztusértékű, alátámasztja a felvállalt „barbárságot”. Sziveri olyan beszédmódokat, olyan hagyományt keresett, amelynek esztétikája transzparens, eszköztára minimális, elévült, durván egyszerű. A beszédmód választásának gesztusa is jelentést kívánt közvetíteni, az esztétizálás, az új költői beszédmódok keresésének elutasítását, tulajdonképpen mindannak az elutasítását, amit a „hivatalos”, a szerkesztőségeket és az akadémiai szférát uraló művelt, igényes irodalmi ízlés, a „megutált mesterség” jónak, értékesnek, elfogadottnak tart. Az irodalomnak mint a szakmai közösség által működtetett hatalmi rendszernek az elutasítását kell látnunk Sziveri költői döntései mögött, amelyeknek az előjelei már a második kötetben megmutatkoznak, a harmadik kötetből pedig meghatározózzák ennek a költészetnek a kereteit. A szembenállás költői formáit kereste, és ezt találta meg a vágáns költészetben. A vágáns költészet az egyetemről (és ezáltal a későbbi hatalomból) kiszorult, némi műveltséget szerzett, annak külsődleges jegyeit, kifejezőkészségét használó, de ezeket kifigurázó, életmódjával is tüntetően beilleszkedni nem tudó réteg költészete volt. A 20. század végi kulturális gyakorlatok közül leginkább a popkultúra, a későbbi rap vagy akár a 21. századi slamköltészet intézményesülés előtti gyakorlataival rokonítható ez a költészet. Itt érdemes újra figyelembe venni Sziverinek az élő előadásra, az azonosságot feltételező közönségre való igényét. Ehhez az azonossághoz és beszédmódhoz kell a tágabb közönségnek, a hatalomnak és a hatalom tisztelőinek a szemben álló attitűdje, hogy létrejöhessen annak világos jelzése, hogy ki ellen fogalmazza meg indulatait a közösségből kiemelkedő megszólaló, mi az, amit elutasít. Az erős, durva, barbár gesztusok költészete az elutasítás formáinak a keresése az irodalmi közízléssel, kánonnal, az irodalom mint rendszer működtetőivel szemben.

Lehetnek fenntartásaink, kétségeink a költő Sziveri efféle döntéseivel kapcsolatban, akár csak averzióink a recepció kultikus alakzatai iránt, de adott esetben egy költő hosszan tartó hallgatásának vagy teljes elnémulásának a jelentésére is kell, hogy legyen figyelmünk, még ha elsajátítandó hagyományként nem is igen lehet vele mit kezdeni. Amikor Sziveri Domonkos Istvánnak ajánlotta a *Hidegpróba* című, *Anti-poétika* alcímű versét, akkor Domonkos már csak hosszan kitartott hallgatásával volt jelen a vajdasági magyar költészetben. Nem hiszem, hogy Domonkos verseinek olvasásakor, még ha nem is tudjuk tetten érni és verbalizálni, ki tudnánk iktatni olvasásélményünkéből az életmű hosszú csöndjeit. A Sziveri kései költészetével kapcsolatosan időről időre fölhangzó viták azt jelzik, hogy gesztusainak intenzitása, a poétikájával kapcsolatos döntéseinek markáns volta, még ha egyszerűségében megmagyarázhatatlan, elfogadhatatlan vagy irritáló is a későbbi olvasó számára, továbbra is nyugtalanítja utókorát.

³¹ *A Kos jegyében*, SZJM 179.

CSÁNYI ERZSÉBET

Mozgásélmény és travesztálás Sziveri János verseiben

A mozgás élménye olyan filozófiai kategória, amely a történelmi korszakokban társadalomkritikai érveléssel jelenik meg a hiteles életmodellek, életstílusok, életformák kialakításában, felvállalásában és érvényesítésében. A lét és idő lényegi kapcsolata alacsonyabb szinten a mozgás és sebesség kérdéseként tételeződik, a lét a mozgásban testesül meg, az idő múlása pedig a mozgás gyorsaságaként problematizálódik.

A századok folyamán fokozatosan felgyorsul az emberi élet, a 20. századra a sebesség élménye meghatározóvá válik, olyan érzelminőségé, amely az egész évszázadot lenyűgözte, kihívás elé állította, válaszra kényszerítette. Az idő felértékelődése, folyásának felgyorsulása a térbeni elmozdulás módozataira is kihatott. Így a 20. század első felében az autós útonlét, a száguldás jelenti a legadekvátabb életformát. A beatnik számára az autó helyettesíti a házat, az út a hazát, a barátok a családot. A történelem egy újabb „kizökkent ideje” nyomán kialakul a szökés mint életforma. A művészet a beat-irodalomban reflektál legélesebben erre a változásra, megszületnek az útregények és az elnyújtott üvöltésre komponált poémák.

Vizsgálódásom célja e keretben maradványként ránkérdezni és rámutatni Sziveri János költészetének alapvető koordinátáira, művészeti irányelveire. Hatnak-e rá a beat-irodalom mítoszai, a tömegkultúra divathullámai? Verseiben megjelenik-e a mozgás és a sebesség? Világképébe beépülnek-e a kor mozgással kapcsolatos toposzai?

Sziveri már első kötetének címében a mozgást emeli ki mint létmegközelítési alapformát. A *Szabad gyakorlatok* kiindulópontja azonban nem a mozgás, hanem a dermedt állapotban való várakozás, a világ csak lassan töltődik fel élettel. A mozgás csak történés, zajlás, vegetálás szintjén jelenik meg a formáját kereső, ember nélküli világban. A versteremtette tér antropomorfizálódik, a testiség dominál, „kivérzik a növényzet”¹. Olvadás, tágulás, lazulás, lélegzés, izzás, szájkasodás – a „lét ingájának”² játéka közepette ott a háttérből figyelő szubjektum. „A mozdulatok kialakulóban”³. A statikus megfigyelési pozícióból regisztrált állapotrajzok olyan mozgásvilágot idéznek, amelyre a lassú változás jellemző. Maga a külső megfigyelő pedig „örökös fékezésben”⁴ van.

Ha a mozgás szerepét, eszmei töltetét vesszük szemügyre, megállapítható, hogy Sziveri János indulásában nem tükröződik a beatre jellemző gondolkör (lázáadás, kivonulás, divatos száguldás). Világtapasztalata bonyolult, ezért elvont fikciót teremt, melyben a mozgásformák nemcsak óvatosságról, de fegyelemről is tanúskodnak. Itt a megfeszített fegyelem, fegyelem

¹ Sziveri János: *Szabad gyakorlatok*. Forum, 1977. 43.

² Uo. 49.

³ Uo. 51.

⁴ Uo. 57.

és tanulás érdekében történik minden mozdulat. Nem szökésről, eloldódásról van szó, hanem felvállalásról, edzésről, szellemi gyakorlatokról.

Az 1970-es, 80-as években a vajdasági művészeti életben megkerülhetetlen volt a nyugati hatásokkal, a beat irodalommal és a konceptualista művészettel való találkozás. A nemzedékek tagjai közül sokan megírták saját farmernadrágos prózaműveiket, elsajátították a hosszú szabadversek modorát a szerb és a vajdasági magyar irodalomban is.

Sziveri János és Fenyvesi Ottó kortársakként és barátokként is ebben a művészeti közegben alakították ki poétikai szemléletüket. Alkotáslélektanilag azonban egymás ellentétei, az őket ért azonos hatásokra egészen eltérően reagálnak.

Fenyvesi lírai énje perszonalizált, Sziverié viszont kezdetben a végsőkig deperszonalizált, s később is megőrzi a konstruált beszédszituációk kereteit.

Fenyvesi Ottó beat-dalai a közvetlen megszólalás eruptív erejére építkeznek. Sziveri viszont az abszurd és hermetikus objektív líra elméleti, spekulatív szituációit hozza létre. A műalkotás konceptualizálása, teoretizáltsága önreflexiót, önértelmezést, önmitizálást jelent. Sziveri mindezt az értelem, a „hidegpróba” kihűlt gesztusaival teszi, Fenyvesi viszont a poszt-indusztriális kultúra direktségét alkalmazva dolgoz ki szubjektív költői eszközöket.

Fenyvesi extrovertált, aktivista művész, a popkultúra ikonjaival manipulál, Sziverire az introvertált beállítottság jellemző.

Ha a mozgás jelenségére fókuszálunk, akkor is kirajzolódik ez a lényeges szemléletbeli különbség: a beatzene és –kultúra robajos látványosságai, a tömeggyártás tempós darálója, harsány gesztusgyára, a posztmodern korízléseket recikláló kultúrtechnológiája helyett Sziveri befelé figyel, megpróbál érintetlen maradni, a sejtekben zajló folyamatokat kívánja tetten érni, sajátmaga által kreált szerepeket ölt magára. „A dolgokban rejlő belső mozgások eseményességére csodálkozik rá” – írja Kabdebó Lóránt.⁵

Kezdetben az élet mozgó anyaga fölött őrködő lírai tudat van jelen, majd a fáradhatatlan „tornász”, aki újabbnál-újabb testhelyzetek, -gyakorlatok segítségével próbálja legyűrni az akadályokat.

Sziveri mozgó emberalakja nem a lobogó hajú hippie, aki kihajol a céltalanul száguldó kocsiból. Őnála a mozgó ember erőt, munkát és ügyességet bevetve, izzadva, szívósan küzdve gyakorlatozik, hogy megtalálja a helyes mozdulatot, a helyes szöveget, hogy behatoljon az élet-folyamatok masszájába.

Mi sem áll távolabb tőle, mint az eufórikus beatnik életérzés. Látványos gesztusok, száguldás helyett Vasko Popa hermetikus objektív költészete vonzza.

A farmernadrágos prózaművek hőseinek kusza, gubancolódó, tetszőleges útvonalai helyett itt geometriai fegyelem, rend uralkodik egy komplex rendszerben, melynek megismerésére megfeszített szellemi munka irányul.

Sziveri tehát egészen más alapokra épít már első köteteinek létgyakorlataiban is, de a későbbi poétikai váltás után is elsősorban introvertált, katonásan szűkszavú, racionális lény marad, aki végül a szólások talányos és tömör versbeszédét alakítja ki költészetében.

A beatnik célja az eloldódás, a világ hátán való sodortatás, minden erőfeszítés levetkőzése és tagadása, az ő költői alakmása pedig ennek fordítottja: rátapad a jelenségekre, elemzi azokat, mélyre hatol, értelmezni akar, elvonatkoztat, hogy eljuthasson az önértelmezésig.

⁵ <http://mkdsz.hu/content/view/26069,letoltve/2012.marcius.4>.

Egyik oldalon ott van a hanyag tartás, a kihívó lezserség, a tétlenség, a másik oldalon a fegyelmezett igyekezet.

Sziveri János korai költészetében az ember nélküli világban a mozgás élményét a „nézőpontok kubista perspektíva-többszörözése”⁶, a fáradhatatlan, minduntalan nekigyürköző erőfeszítés, valamint a vegetáció zajlása biztosítja. A jelentésadás és jelentésmegvonás, a jelentéshalmaz, jelentésbővítés, a jelentésképzés paradoxális visszavonása, megtorpantása, felfüggesztése, újraindítása, a szemantikai összefüggések picit mindig elmozdított ismétlése, tördelése gyakran képregényszerű szemantikai mezőt hoz létre. E költészeti modell a száraz, szigorú, örökösen pontosító, tudós értekezést imitálva alakítja ki spekulatív beszédmódját. A versvilág dinamikáját, mozgalmasságát, a mozgásélmény varázsát Sziveri tehát a látószögmozgatás és a szemantikai műveletek segítségével teremti meg.

A kétféle habitus ellentétes irányultságát jelzi az is, hogy míg a beat költő érzelmi bőség-től szenved, túlcorduló emóciói ömlenyével borítja le a szeme előtt elfutó tájat, addig Sziveri költői szubjektuma kilúgozódik a versekből, aszkétikus önmegtartóztatással törekszik az objektív, hiteles láttatásra.

A beatnik beleveti magát a káoszba, eggyé válik vele, Sziveri megszüntetni és átlátni kívánja a káoszt. A beatnik énközpontú világban él, önmagát és érzelmeit helyezi a kozmosz közepébe, míg Sziveri kívülről szemlélődik. Messziről indul, lassan közelít, hosszas vizsgálódás után helyez embert a tájba, engedi megszólalni az emberi hangot.

A elmozdítás, aránybontás műveletei is a mozgáshatást fokozzák. A láttatás zsugorít, ill. felnagyít, s ezzel egyben travesztálja a látványt.

Második kötete kapcsán a recepció sajátosan megemelt hanghordozást emleget, a szerepjátás-travesztálás nyilvánvalóbbá lesz. A heroikus alapállást antiheroikus tárgyi lírai versbeszéd fojtja le, teszi kibeszélhetővé.

Ebben a szerepjátékban a mozgás élményét a költő a narrátori hangok nyüzsgő sokaságával jelzi, grafológiai is nyomatékosítja idézőjelekkel, gondolatjelekkel. A Sziveri-vers dinamikus szövegdomborzatot ölt magára. Szinte hangzavar keletkezik. Másik, mozgás-hatást okozó jelenség a birkózó mozdulatok megidézése, a képregényszerűség és a filmszerű láttatás.

Ugyanakkor témakészletében is elüt ez a világ a farmernadrágos irodalom toposzaitól. A költői alakoskodás barbár, archaikus-egzotikus, nomád, profán léthelyzeteket fest, neoprimítív poétikát eredményez – távolra kerülve a posztmodern fogyasztói társadalom, a tömegkultúra imidzsétől.

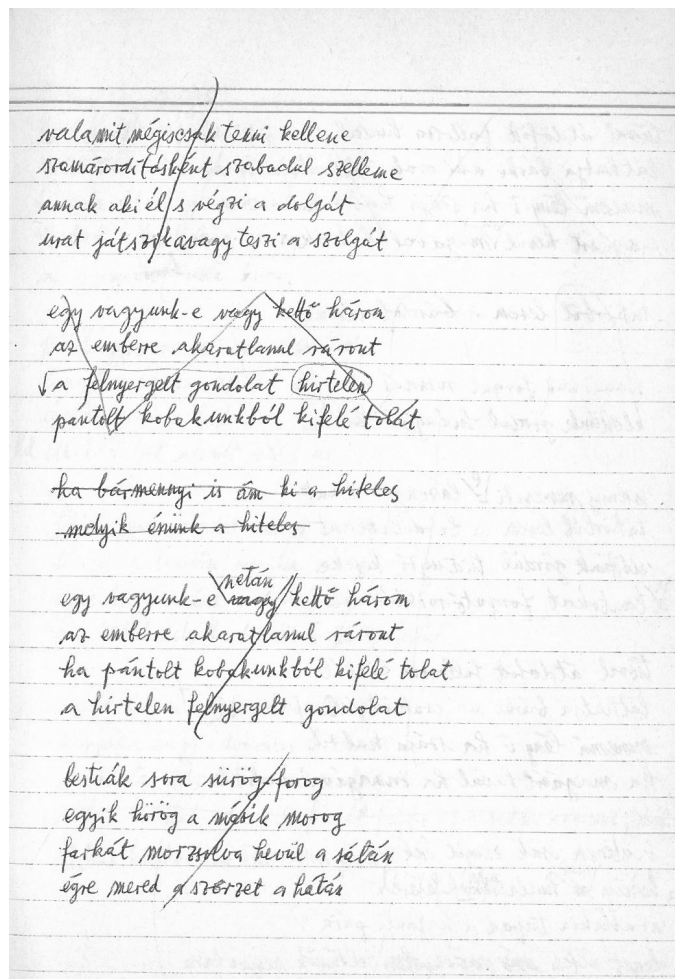
Sziveri és Fenyvesi opuszában ennek ellenére sok közös pont is fellelhető, ilyen például a szabadság állapotának áhítása. A különbségek azonban itt is lényegesek: az egyik szemlélet a civilizáció előttiségben, a másik a poszt-civilizációs pillanatban rögzíti ennek lehetőségét.

Sziveri versbeszédének mozgásélmény-effektusát a látószög-tördelés, a kaleidoszkóphatás biztosítja. A nyelv rétegződik, differenciálódik, dialogizálódik, disszonánssá pedig akkor válik, amikor a harmadik kötetben rálel az elcsépelet slágerek ritmusképletére és a banalitás nyelvére, amelyet ötvöz a frázisok, szólások tömörségével, a már korábban elsajátított Vasko Popa-i technikával, a vizualitás, az abszurd, a profán humor és a frazeológiai forrás erejével.

⁶ Lábadi Zsombor: *A lebegés iróniája*. VMFK, Újvidék, 2008. 52.

És itt lel ismét érintkezési pontokra két költői alapállást összevető értelmezésünk, hisz a kimondottan beat-szerepeket és -nyelvet használó, kollázsoló Fenyvesi-költészetben is alapvető elem a közhely, az elcsépeelt mondás, a sztereotípiá, az életből hozott verbális anyag, amely mint előre megformulázott, felismerhető idegen szövegtest épül be a műbe.

Sziveri János világtéremtésében a mozgás ellentétének, a mozdulatlanságnak, a lefagyásznak, a dermedt látványnak is nagy szerepe van. A *Bábel* című kötetben a krisztusi szenvedéstörténet lenyomatai, a versalany jézusi alakmáái készülnek, a jelentésképzés kozmikussá és transzcendenssé tágul, majd bekeretezett állóképpé merevül.

NÉMETH ZOLTÁN

Hálózatelmélet, kánon, regionalitás

SZIVERI JÁNOS HELYÉNEK HÁLÓZATELMÉLETI ÉRTELMEZÉSE
A KORTÁRS MAGYAR IRODALMI KÁNONBAN

Mottó: *„Bízom abban, hogy az ezredvég költészetét verseim mellőzésével már nem tárgyalhatja egy jövőendő irodalomtörténet.”* (Sziveri János)

Mottó: *„Ne az határozza meg irodalmunkat, ki hol született, vagy hol él, hanem: milyen nyelven – és mit – alkotott! Budapesten kvázi elismert írónak számít egy sor közepes firkász, csak azért, mert ott él, és ügyesen melegszik a tűznél, miközben a határon túliakat csupán »kuriózumként« ha emlegetik, s nem a műveik miatt, melyek el sem jutnak az olvasóhoz, nehogy megfelelő – reális? – kritikai visszhangra találjanak.”* (Sziveri János)

1.

Az irodalomtörténet műfajának kihívásai jelentős mértékben torlódtak fel az utóbbi évtizedekben. A posztmodern állapotból fakadó, egymásnak ellentmondó, fragmentált nézőpontok tapasztalata kétségbe vonja mindenféle szintézis és objektív megközelítés lehetőségét. A recepció feldolgozását érintő elvárások, annak érdekében, hogy a múlt párbeszédhelyzetbe kerüljön, szinte irreális munkát követelnek az irodalomtörténetek szerzőitől. Az „egyidejű egyidejűtlenségek” tapasztalata, az egymást kizáró párhuzamos kánonok és az irodalom folyamatszerűségének feszültségei szinte kétségbe vonják irodalomtörténet-írás lehetőségességét. Az „esztétikai ideológia” felé kritikusan közelítő irodalomelméleti irányzatok a kisebbség, a másság, az alárendeltség kategóriáit kéri számon az irodalomtörténetbe foglalt kánonon. A populáris műfajok irodalomtörténetbe kerülése érdekében több kritikus a számonkérés retorikáját működteti az elit irodalom történetére szűkített irodalomtörténeteken.

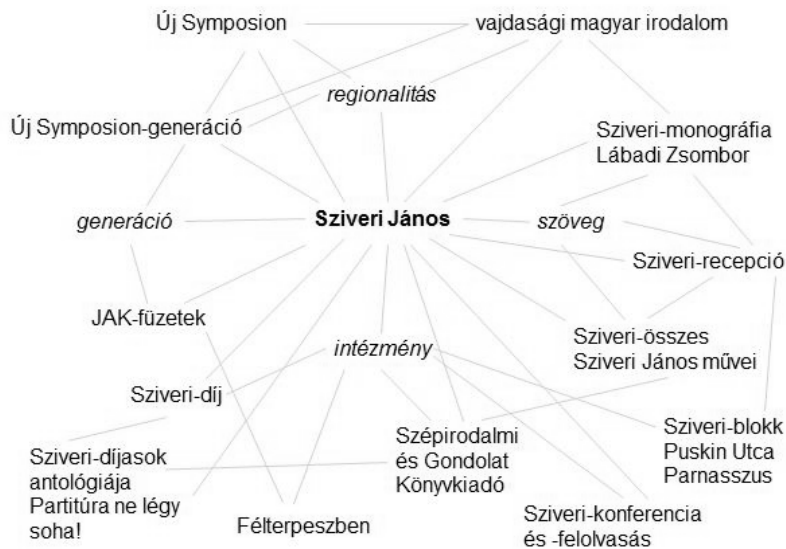
A magyar irodalomtörténet-írás számára további kihívást jelent a 20. századi magyar irodalomra jellemző többközpontúság jelensége. A „magyar irodalom története” fogalom értelmezésébe már eleve beleírja magát a többértelműség: jelentheti a „magyarországi irodalom történeté”-t, a „magyar nemzetiségű szerzők által írott irodalom történeté”-t és a „magyar nyelvű irodalom történeté”-t is, illetve jelentheti e jelentéstartományok valamilyen kombinációjának végeredményét. A fogalom használata koronként változik, gondoljunk csak a magyarországi latin nyelvű irodalom (pl. Janus Pannonius) helyére a magyar irodalomtörténetekben, s ennek alapján talán meggondolandó lehetne Agota Kristof, Terézia Mora, Melinda Nadj Abonji műveit a magyar irodalomtörténet kontextusában is értelmezni. De itt szükséges felvetni azt a kérdést, hogy a határon túli irodalmak és életművek helyét hogyan

kezeli a magyar irodalomtörténet-írást. Elvileg több lehetőség adódik: vagy teljesen megfedkezük a kérdéssel, s egyáltalán nem foglalkozik határon túli irodalommal és szerzőkkel, másodlagosnak nyilvánítva azokat; vagy a határon túli magyar irodalmakat eltávolítja, száműzi a magyar irodalom folyamataiból, rezervátumba zárva külön kategóriaként kezeli; vagy a magyar irodalmi folyamatok természetes részeként tárgyalja, s annak megfelelő helyén tárgyalja (itt persze felvetődik a nézőpont kérdése, ahonnan kivitelezhető lehetne egy ilyen megközelítés).

Sziveri János életművének irodalomtörténeti helye ebben a – most csupán röviden vázolt – irodalomelméleti-irodalomtörténeti kontextusban formálódik, s egész sor további kérdéssel szembesíti azt a kutatót, aki a szerző kánonban elfoglalt helyét érintő kérdésekkel foglalkozik. Hiszen a Sziveri-életmű több ponton is kánonközeli helyzetben található, az irodalmi kanonizáció több területén mutat jelentős teljesítményeket. Ennek legfontosabb vetülete feltétlenül a regionalitáshoz köthető. Sziveri János helye a jugoszláviai, vajdasági, szerbiai magyar irodalomban megkérdőjelezhetetlennek tűnik. A vajdasági magyar irodalom legendás, progresszív irodalmi lapjának, az Új Symposionnak a főszerkesztőjeként az életmű is valódi legenda részévé vált, amelyet tovább erősített a politikai okokból történt leváltástörténet. Ehhez társul az a tapasztalat, hogy a Sziveri-életmű a generációs alapú kanonizációból is kivette a részét, hiszen a szerző egy olyan nemzedék tagjaként került be az irodalmi köztudatba, amelyhez az irodalmi nyelv modernizálása kapcsolható. A generációs alapú kanonizálást erősítette a költő magyarországi jelenléte is: Sziveri *Szájbarágás* (1988) című kötete a JAK füzetek sorozat 40. darabjaként látott napvilágot a Magvető Könyvkiadónál, Parti Nagy Lajos szerkesztésében. A kanonizáció további biztosítékaként jelenik meg az, hogy a költő magyarországi kötetei jelentős kiadóknál láttak napvilágot (az 1989-es *Mi szél hozott?*, az 1990-es *Bábel és Magánterület* a Szépirodalmi Könyvkiadónál), hogy halála után két, összegyűjtött verseit és műveit tartalmazó kötete is megjelent (a *Sziveri János minden verse* 1994-ben a Kortárs Kiadónál, a *Sziveri János művei* (2011) Reményi József Tamás szerkesztésében a Gondolat Kiadónál). A kanonikus pozícióra utal, hogy Keresztury Tibor *Féltérpezen* (1991) című interjúkötetében, amely a JAK füzetek sorozatban jelent meg, Esterházy Péter, Zalán Tibor, Csengey Dénes, Szócs Géza, Kukorelly Endre, Parti Nagy Lajos, Márton László, Szilágyi Ákos, Markó Béla, Csordás Gábor és Marno János mellett Sziveri Jánossal is készült beszélgetés. A kanonizáció intézményi biztosítéka a Sziveri János Társaság működése, konferenciaszervező tevékenysége is, illetve az 1992-től létező Sziveri-díj (a díjazottak többek között Babics Imre, Háy János, Orbán János Dénes, László Noémi, Fekete Vince, Hizsnyai Zoltán, Szálinger Balázs, Csehy Zoltán, Lovas Ildikó, Orcsik Roland, Kollár Árpád, Lanczkor Gábor). Sőt, *Partitúra ne légy soha!* (2011) címmel napvilágot látott a Sziveri-díjasok antológiája is.

A regionális, nemzedéki és intézményi kanonizációt azonban a legtöbb esetben jelentősen árnyalják, módosítják, sőt felülírják a hatás, a folytathatóság és a recepció szövegszerű kontextusai. A Sziveri-szövegüniverzum szépirodalmi és irodalomtudományos továbbírásai, újraírásai között feltétlen említésre méltó a Reményi József Tamás által szerkesztett *Barbár imák költője – Sziveri János* (2000) című kötet, amely tanulmányokat, kritikákat, esszéket, beszélgetést tartalmaz, illetve közli a Sziveri-kötetek recepcióját is. (Reményi, 2000) Kanonizációs aktus a Puskin Utca 2007/2-3. számának Sziveri-blokkja, két interjúval (Balázs Attilával és Reményi József Tamással), valamint Förköli Gábor, Lábadi Zsombor és Hózsza Éva tanulmányaival; s az újraértelmezés gesztusával készült a Parnasszus 2009 tavaszi száma is, Ba-

lázs Attila-, Fenyvesi Ottó, Bozsik Péter-, Balogh Robert-esszével, Nemes Z. Márió-, Fekete Vince-, Borsik Miklós-tanulmányal, Szügyi Zoltán- és Payer Imre-verssel. A recepció egyik legfontosabb teljesítménye Lábadi Zsombor Sziveri-monográfiája, *A lebegés iróniája*, amely az egész életművet és kontextusát is vizsgálja. (Lábadi, 2008) De a Sziveri-életmű újraértésében fontos szerepet játszanak az olyan események is, mint a 24. JAK-táborban sorra kerülő akció, amelynek során Sziveri János költészetéről beszélgetett Balázs Attila, Keresztury Tibor, Kollár Árpád, Nemes Z. Márió és Reményi József Tamás. Sziveri János kanonizációjának hálózatos összefoglalása arról győzheti meg az értelmezőt, hogy olyan életműről van szó, amely a kanonizáció egymástól gyakran eltérő kontextusaiban képes reprezentálni önmagát.

1. ábra: A Sziveri János-életmű kanonizációjának hálózatos rajza

2.

A kanonizáció hálózatként való értelmezése azért is hozhat új eredményeket a kánonkutatásban, mert olyan szuperorganizmusként szemléli tárgyát, amely kapcsolatok rendszeréből jön létre, s egy-egy életmű kanonikus beágyazottságának egzakt képét nyújtja. A hálózatoságnak döntő szerepe lehet a kanonizációban, hiszen a szöveget, írói életművet körülvevő (pozitív) kritikai visszhang, a recepció irányai, a díjak és ösztöndíjak, meghívások, fellépések és felkérések olyan hálózatot hoznak létre, amely a sikerfaktor biztosító lehet. Ennek hálózatos feldolgozása nyomán bizonyos kanonikus pozíciók felértékelődésére – „a gazdag egyre gazdagabb lesz” (Barabási, 2011, 90) – vagy féldalasságára is fény derülhet.

A hálózatelmélet napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő elméleti bázisa. Előzményei között Barabási Albert-László Leonhard Euler egy 1736-os tanulmányát említi, amelyben a neves matematikus a königsbergi hidakra vonatkozó játékos fejtörőt oldotta meg. Königsbergben ugyanis a Pregel folyó ágai 4 szárazföldi részt különítették el, amelyeket összesen 7

híd kötött össze. A fejtörő a következőképpen hangzott: „Átsétálhatunk-e a hét hídon úgy, hogy közben egyiket se menjünk át kétszer?” Euler a bizonyítás során négy pontot (A-D) és négy élt (a-g) különített el, ebből létrehozott egy gráfot, s ezzel tulajdonképpen útjára indította a hálózatelmélet tudományát. (Barabási, 2011, 18–19)

A hálózatelmélet 20. századi újragondolása két magyar matematikus nevéhez kapcsolódik, akik az Euler-féle gráfelméletet kutatták, s annak matematikai alapjait fejlesztették tovább. 1959-ben Erdős Pál és Rényi Alfréd matematikailag modellálták a véletlen hálózatok megteremtésének, huzalozásának jellegzetességeit. Kiderült, ha véletlen hálózatról van szó, akkor az meglepő módon a Poisson-eloszlást követi: a pontok többségéhez ugyanannyi él csatlakozik, mint az átlag, az átlagtól való eltérés rendkívül ritka. (Barabási, 2011, 29)

A véletlen hálózat azonban teljesen elméleti-matematikai alapokon működik – hiszen az emberi társadalom tagjai nem véletlenszerűen működnek együtt. De milyenek a valódi hálózatok? Barabási Albert-László *Behálózza* című könyvében a „hatlépcsnyi távolság” elve nyomán következteti ki a valódi hálózatok természetét. Karinthy Frigyes: *Láncszemek* című elbeszéléséből kiindulva azt a megállapítást emeli ki, hogy mindenkire el lehet jutni „legföljebb öt más egyéneken keresztül”. Majd Stanley Milgramhez, a kísérleti pszichológia egyik legkreatívabb alkalmazójához fordul, aki 1967-ben újra felfedezte, és kísérletileg is igazolta a Karinthy által megsejtett hatlépcsnyi távolság elvét. 1998 végén Barabási segítőivel, Albert Rékával és Hawoong Jeonggal arra a megállapításra jutottak, hogy két dokumentum közötti távolság az interneten 800 millió weblap esetében is csak 19 lépcsnyi távolság. (Barabási, 2011, 41)

Ezt a kísérletileg igazolt tapasztalatot célszerű ötvözni Mark Granovetter 1973-as *A gyenge kapcsolatok ereje* című tanulmányának megállapításával. Eszerint ha divat vagy hír elterjesztése, egy új állás megszerzése a cél, akkor a gyenge kapcsolatok sokkal fontosabbak, mint az erős, szoros kapcsolatok, „mert a társas hálózatok létfontosságú összeköttetéseit alkotják.” (Buchanan, 2003, 47) Vagyis egy olyan társadalom képe jelenik meg, amely teljesen eltér az Erdős-Rényi-féle modelltől: a társadalom kapcsolatokban gazdag kis csoportokra, zárt körökre tagolódik – és csak néhány külső kapcsolat köti össze más csoportokkal, ezért nem szigetelődnek el a világ többi részétől.

Az Erdős-Rényi- és a Granovetter-féle modellek összeegyeztetése nyitotta meg az utat a matematikai gyökerű véletlen hálózatok mellett az ún. valóságos hálózatok természetének feltárásához. Ennek nyomán derült ki az a tény, hogy míg a véletlen hálózatokat alkotó csomópontok kapcsolatainak száma az esetek döntő többségében az átlaghoz közelít, s éppen ezért az egyes csomópontok kapcsolatainak száma majdnem egyforma, kiegyensúlyozott, addig a valóságos (skalafüggetlen) hálózatok esetében tömbösödés figyelhető meg. A valóságos hálózatokban bizonyos csomópontok rengeteg kapcsolattal rendelkeznek, de a legtöbb pontnak csak kevés kapcsolata van. Éppen ezért a skalafüggetlen hálózatokat 2 törvény irányítja: egyrészt a népszerűségi kapcsolódás, vagyis „a gazdagabb egyre gazdagabb lesz” elve – a legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontok könnyebben és gyorsabban növelik kapcsolataik számát. Másrészt a valóságos hálózatokra ebből kifolyólag a növekedés is jellemző. Éppen a rengeteg kapcsolattal rendelkező csomópontok megléte okozza ezekben a hálózatoknak a kisebb hibatűrő képességét, nagyobb sérülékenységét, hiszen elég egy-két rengeteg kapcsolattal rendelkező csomópontot megtámadni, s máris tönkremehet az egész hálózat.

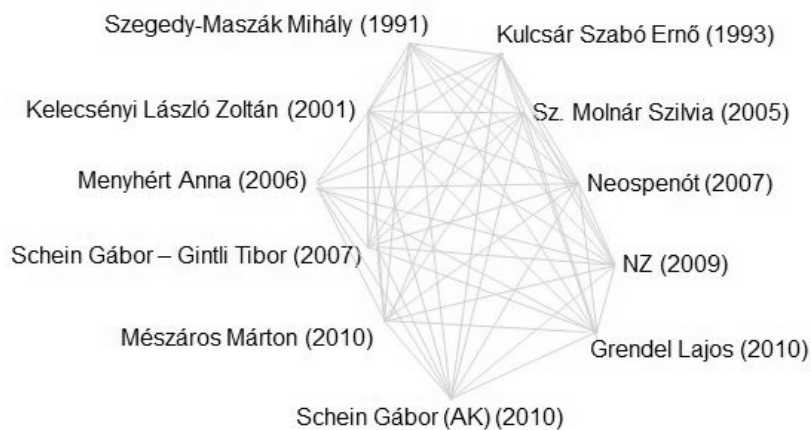
A hálózatelméleti gondolkodás egyik alapvető kérdése, hogy „mi az oka annak, hogy egy jól szervezett csoport hatékonyabban működik, mint egy ugyanilyen létszámú – sőt nagyobb

–, egymástól független emberekből álló halmaz? Miből fakad, hogy az egész több, mint részeinek összessége? Mi az oka ennek a »többletnek«? Meglepő, hogy az egyének hatékonysága rátermett szervezéssel nagyságrendekkel növelhető.” (Christiakis – Fowler, 2010, 24) A kapcsolatoknak, illetve a kapcsolatok rendszerének, hálózatának vizsgálata pedig az így létrejött szuperorganizmus jellegzetességeinek értelmezésében éppúgy segíthet, mint a makroszintű tulajdonságok vizsgálatában – ez utóbbiak „olyan, az egészre jellemző új vonások, amelyek a részek közötti kölcsönhatásokra és a köztük fennálló kapcsolatokra vezethetők vissza”. (Christiakis – Fowler, 2010, 42)

3.

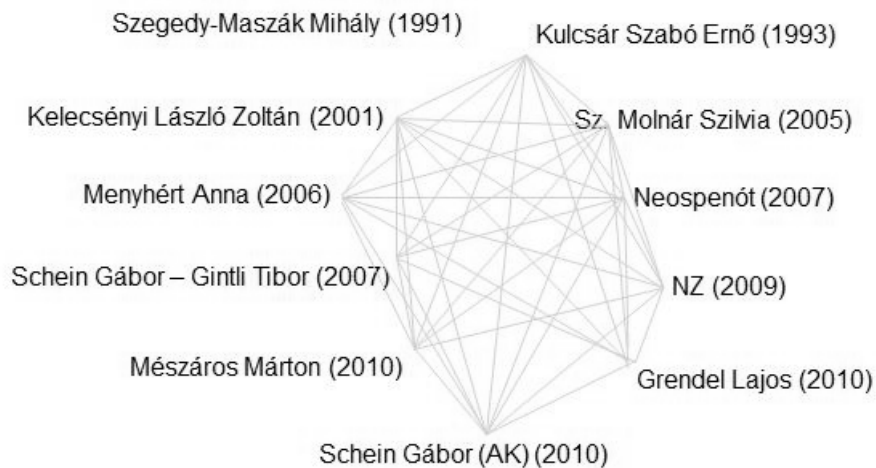
A Sziveri-életmű hálózatként való bemutatása olyan képet mutatott, amely egy önmagát építő, folyton növekedő hálózatos kanonizáció képét nyújtotta. A kanonizáció két fontos, ha nem a legfontosabb komponensével azonban eddig nem foglalkoztunk: a szépirodalmi újraírás, felhasználás és az irodalomtörténeti kánonképzés kontextusával. Tanulmányomban a továbbiakban ez utóbbi területre összpontosítok, s kiindulópontként azokat az irodalomtörténeti jellegű munkákat fogom használni, amelyek az 1989-es rendszerváltás utáni időszakban láttak napvilágot, vagyis nem kellett megfelelniük irodalmon kívüli elvárásoknak. A korpuszt irodalomtörténetek, illetve szintézisjellegű munkák alkotják, melyek az 1945 utáni és kortárs irodalom irodalomtörténeti jelentőségű életműveivel és szövegeivel foglalkoznak.

A tizenegy kötet mindegyikében megjelenik Esterházy Péter neve és életműve, gyakorta önálló fejezetként, vagyis az Esterházy-életmű huzalként mind a tizenegy irodalomtörténetet összeköti. Ez a kanonizáltság rendkívül magas fokára utal, egy irodalomtörténeti szempontból megkerülhetetlen életműre, amelynek értelmezését és elhelyezését mind a tizenegy irodalomtörténet fontosnak tartja. A posztmodern prózafordulat egyik legjelentősebb inspirátorának az esetében természetesen ez egyáltalán nem meglepő.

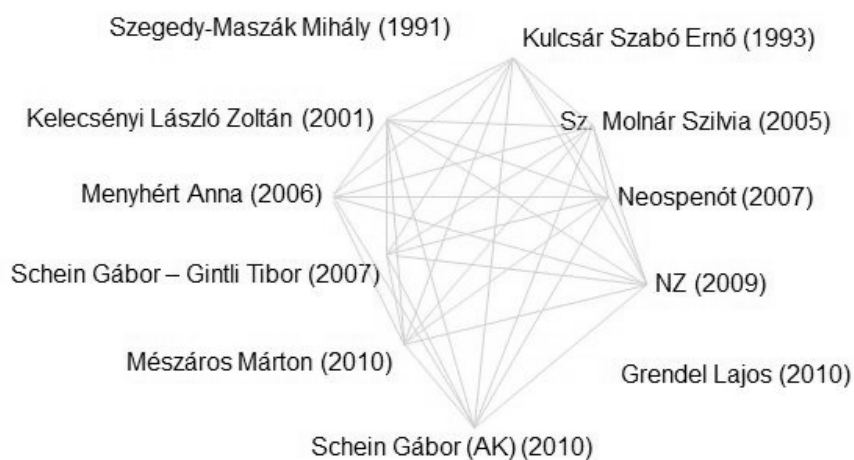
2. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata az Esterházy Péter-gráfok felől

Mivel Sziveri János költői életművet hagyott hátra, érdemes egy kanonikus költői életmű hálózatépítő potenciájára kitérnünk a felhasznált irodalomtörténetek kontextusában. Oravecz Imre Szegedy-Maszák Mihály korai, 1991-es összefoglalásán kívül mindegyik irodalomtörténetben szerepel, szintén többször önálló fejezetként. Vagyis az Oravecz-életmű is rendkívül sűrű huzalozású hálózatot volt képes létrehozni a kortárs magyar irodalomtörténeti korpuszban.

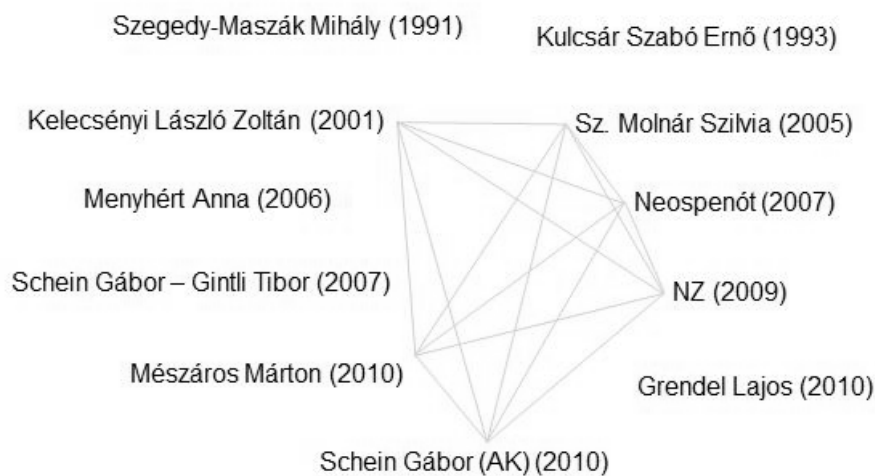
3. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata az Oravecz Imre-gráfok felől

Sziveri János irodalomtörténeti helyének vizsgálatakor az sem elhanyagolható tényező, hogy határon túli szerzőről van szó. Éppen ezért a felhasznált irodalomtörténetekből olyan szerzőt érdemes kiemelni, aki határon túli lírikusként volt képes kikényszeríteni az irodalomtörténészek figyelmét. Mint látható, Kovács András Ferenc életműve szintén megkerülhetetlennek tűnik, hiszen Szegedy-Maszák Mihály említett korai, 1991-es szintézisének kívül csak Grendel Lajos 2010-es irodalomtörténetéből hiányzik. Vagyis ebben az esetben is egy gazdag huzalozású hálózat áll elénk.

4. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata a Kovács András Ferenc-gráfok felől

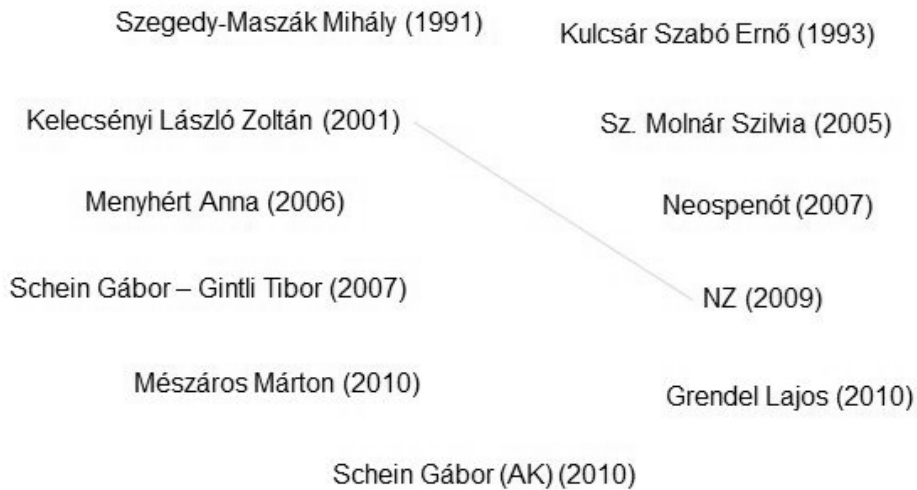
Sziveri János neve a vizsgált tizenegy irodalomtörténeti vagy szintetikus jellegű kötetből hatban található meg, vagyis a ritkább hálózatosság kisebb mértékű kanonizációra utal. Mégis, viszonylag kánonközeli helyzetre láthatunk rá azáltal, hogy a vizsgált irodalomtörténetek több mint fele szükségesnek tartotta Sziveri János tevékenységét irodalomtörténeti kontextusba helyezni.

5. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata a Sziveri János-gráfok felől

A tizenegy kötetből azonban pusztán két kötetben esik szó Sziveri János poétikai teljesítményéről. Mint már említettük, öt munkában egyáltalán nem szerepelt a neve, további

négy kötetben pedig pusztán egy felsorolás részeként (leggyakrabban mint az Új Symposion egykori főszerkesztője) jelent meg. Vagyis az életmű poétikai jelentőségének, karakterének csupán két kötet szentelt teret, s így a vizsgált irodalomtörténeti korpuszok között valódi értelmezői hálózatos viszonyt nem tudott létrehozni.

6. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek „hálózata” a Sziveri János-gráfok felől

Az említett két kötetből ráadásul az egyik csak egyetlen mondatot szentel a Sziveri-poétikának, míg Kelecsényi László Zoltán némiképp hosszabb, három mondatos elemzésben méltatja a Sziveri-életművet. Vagyis a kortárs irodalomtörténetekben Sziveri János költészete nem volt képes kanonikus helyet kikényszeríteni magának, ami az életmű kanonizációjának féloldalasságára enged következtetni.

4.

A Sziveri-életmű hálózatoságának vizsgálata azt mutatja, hogy rendkívül jelentős mértékben tér el egymástól a Sziveri-kultusz, vagyis a szuperorganizmusként hálózatos formában felépített regionális, nemzedéki és intézményi kánon a kortárs magyar irodalomtörténetekben megjelenő Sziveri-hálózattól. Azt azonban, hogy irodalomtörténeti jelentőségű életműről van-e szó, nem az intézményi formák, nem a generációs öntudat, nem a regionális pozíciók, sőt, talán még csak nem is a kortárs irodalomtörténetek döntenek el – hanem a leállíthatatlanul íródó szépirodalom, amely életműveket süllyeszt el és emel föl, s amely a folyamatszerű hatás és újraírás gyakorlatán keresztül kikényszerítheti az irodalomtörténeti figyelmet is.

SZAKIRODALOM

- Barabási Albert-László: Behálózva. Helikon, Bp., 2008.
- Buchanan, Mark: Nexus, avagy kicsi a világ. Typotex, Bp., 2003.
- Christiakis, Nicholas A. – Fowler, James H.: Kapcsolatok hálójában. Typotex, Bp., 2010.
- Grendel Lajos: A modern magyar irodalom története – Magyar líra és epika a 20. században. Kalligram, Pozsony, 2010.
- Kelecsényi László Zoltán: Magyar irodalom. Athenaeum 2000, Bp., 2001.
- Kulcsár Szabó Ernő: A magyar irodalom története 1945–1991, Akadémiai, Bp., 1993.
- Lábadai Zsombor: A lebegés iróniája. Sziveri-szinopszis. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2008.
- Menyhért Anna (szerk.): Kortárs irodalmi olvasókönyv. Anonymus-BBMKI, Bp., 2006.
- Mészáros Márton: Mai magyar irodalmi olvasókönyv. Bevezetés a kortárs magyar irodalom olvasásába. Hatágú Síp Alapítvány, Bp., 2010.
- Sz. Molnár Szilvia: Bevezetés a kortárs magyar irodalomba. Hatágú Síp Alapítvány, Bp., 2005.
- Németh Zoltán: A magyar irodalom története 1945-2009. FHV UMB, Besztercebánya, 2009.
- Reményi József Tamás (szerk.): Barbár imák költője – Sziveri János. Kortárs, Bp., 2000.
- Schein Gábor: A közelmúlt irodalma, Kortárs irodalom. In: Gintli Tibor (szerk.): Magyar irodalom. Akadémiai, Bp., 2010, 935-1062.
- Schein Gábor – Gintli Tibor: Az irodalom rövid története 2. Jelenkor, Pécs, 2007.
- Szegedy-Maszák Mihály: Irodalom és művészetek a XVIII. század elejétől napjainkig. In: Kósa László (szerk.): A magyarságtudomány kézikönyve. Akadémiai, Bp., 1991. 541–725.
- Szilágyi Zsófia: Az önéletrajzi regény módozatai. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): A magyar irodalom története 3. Gondolat, Bp., 2007. 718-729.
- Virág Zoltán: A margó vándorai. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): A magyar irodalom története 3. Gondolat, Bp., 2007. 536-548.

BENE ADRIÁN

Pastiche vagy palimpszeszt

JÓZSEF ATTILA ÉS SZIVERI JÁNOS VERSZENÉJE

Sziveri költészetéről szólva nem alaptalan József Attila-i hatásról beszélni. Sziveri János nyilatkozataiból is kiderül, hogy Petri és Pilinszky költészete mellett leginkább József Attiláé foglalkoztatta.¹ Az intertextuális viszonyoknak vannak olyan nyilvánvaló példái, mint a *Miféle anyagok* és a *Buzi az uszodában* mottója, vagy a *Memóriajáték J. A.-val* címe. Ezek könnyebben észrevehetővé teszik az olyan nem jelölt utalásokat, amelyek révén a befogadó asszociálhat József Attila egy jellemző motívumára, egy vagy több versére, (valamelyik) jellegzetes attitűdjére és hangjára, akár egész életművére, tragikus sorsára. Ezek az intertextuális utalások elsősorban a *Szabadgyakorlatok*, a *Hidegpróba* és a *Dia-dalok* kötetekben látható-hallhatóak. Ezekkel kapcsolatban a kritika eddig főleg a szemléletmód hasonlóságát vette észre (természetesen nem csak József Attila költészetével): a létezés egészét értelmező szándékot, az iróniát,² a világhiányt mint kiindulópontot és a keserű öniróniát.³ Zalán Tibor a *Dia-dalok* kapcsán pedig az ironikus távolságtartásról írva a következőt hangsúlyozta: „Vélhető, József Attila óta nem volt a magyar irodalomban verseskötet, amely olyan töménységben tartalmazna érvényes szinten a filozófiai/társadalomtudományi/politikai tételek áttisztított betéteit, mint ez a mostani Sziveri-kötet.”⁴ Csorba Béla a *Szájbarágás* jellemző vonásaként írt a versbeszédbe beépült megkövült Ady-, József Attila-, Illyés-szintagmákról és ritmikai képletekről.⁵ Mányoki Endre a *Mi szél hozott?* kötet vizsgálatakor leszögezi, hogy Sziveri, aki „az idézés-kisajátítás talán legrafináltabb művésze”, „a kései József Attila koncentrált figyelmével tapad rá önmagára”. Ez magyarázza a József Attila-i fájdalmas hangot és a József Attila mellett Adyt, Kosztolányit, Pilinszkyt idéző parafrázisokat, idézeteket, hivatkozásokat.⁶ Thomka Beáta is kiemeli az intertextusok mellett a kései József Attila kristályosságát, szikárságát, eszköztelenségét a *Bábelben*.⁷ A jelen vizsgálat akusztikai irányultságához az ő másik *Bábel*-elemzése (*Test és szellem Bábelében*) áll a legközelebb, amelynek gerincét a versjelenségek ritmikai, akusztikai működése, a hangvétel és az intonálás meghallása adja. Mert ha egyes Sziveri-versek hangoltságára figyelve nem csak a modalitást és a regisztert (elvontság/személyesség, irónia, szarkazmus) vesszük észre, akkor a dallam is ismerősnek tűnik. Egy sok versből ismert József Attila-i dallam, amely nem a verszene hangzósságában (allite-

¹ Ld. Losoncz Alpár: Nullazuhatok, In: Reményi József Tamás (szerk.): *Barbár imák költője – Sziveri János*, Kortárs, Budapest, 2000, 101–114, 114.

² Ld. Danyi Magdolna: Sziveri János költészetéről, In: *Barbár imák költője* i. m. 85–91.

³ Radics Viktória: Van-e élő költészet? In: *Barbár imák költője*, i. m. 92–100.

⁴ Zalán Tibor: A húsdaráló előtt, In: *Barbár imák költője*, i. m. 17–20, 19.

⁵ Csorba Béla: kár ha szélben ezüstöt reszelnél, In: *Barbár imák költője*, i. m. 21–23.

⁶ Mányoki Endre: Attila – emelj! In: *Barbár imák költője*, i. m. 24–28.

⁷ Thomka Beáta: A formafegyelem megszenvedettsége, In: *Barbár imák költője*, 38–44.

ráció, rím, hangutánzó szavak) érhető tetten, hanem a versbeszéd intonációjától elválaszthatatlan ritmusban.

Ennek megragadása, leírása nem is olyan egyszerű, mint látni fogjuk. Felmerül továbbá a sajátos intertextus funkciójának, szándékolt jelentésének kérdése. A jellegzetes József Attila-i szóhasználat, szókapcsolatok idézése, a parafrázisok mellett ez a dallam tesz egyes Sziveri-sorokat, esetenként egész verseket palimpszesztté. Vagyis olyan átköltéssé-átírássá, amely megőrzi az eredeti felismerhető látható-hallható nyomát. Ennek funkciója az egyszerű játék mellett lehet a szándékolt jelentésmező gyors és (akár) észrevétlen létesítése, vagy annak egy jelentésréteggel való bővítése (a megidézett sor, hang, vers, életmű révén), esetleg tisztelgés az összöveg és szerzője előtt. Lehet persze játékos kiforgatás is, perszifláz, karikatúra, vagy egyszerűen stílusutánzó bravúr, pastiche.

A példák és mérlegelésük előtt hasznos lehet egy rövid kitérő a fonetika területére. A versmondattban a költői megformálás alapjaként jelen van, működik az adott nyelv beszédritmusa, amiről szokás elfeledkezni. A kérdés esetünkben, a József Attila-i dallam beazonosíthatóságának a szempontjából is lényeges, hiszen a ritmus részét képezi annak a jellegzetes prozódianak, amiről szó van. A jelenség a nyelvészeket is megosztja, még mibenléte is vita tárgyát képezi. „A beszédritmus fonetikai elemzése nem mondható a legeredményesebben kutatott témáknak; nem véletlen, hogy már a definíciót tekintve is különféle álláspontokat találunk a szakirodalomban” – olvashatjuk Gósy Mária *Magyar Nyelvőr*-beli tanulmányában.⁸ Egyes kutatók szerint ritmusképző tényezőnek számít minden, ami a beszéd akusztikumával kapcsolatos: az időtartam, a beszédhangok magassága, erőssége. Azonban a ritmusként észlelt különböző tényezők szerepe változó, ráadásul az egyes nyelvek nagyban különböznek nem csak fonológiailag, hanem ritmikailag abban is, hogy szótag- vagy hangsúly-időzítések-e, moraalapúak, netán egyik sem. Ne feledjük, Sziveri költeményeinek nagy része elmondásra íródott, ami a ritmus és az intonáció szerepét felértékeli a „csupán” írott, olvasásra szánt szövegverssel szemben. Ezek után talán érthető, ha az érintett verstani ritmusképletek emlegetése mellett olyan kevésbé egyértelmű kifejezéseket vagyunk kénytelenek használni, mint rezignált, merengő, reménytelen, panaszos, stb. Ezeknél a konkrét példák nyilván nagyobb kifejezőerővel bírnak.

József Attila hangjával kapcsolatban eleve nem használhatunk egyes számot, ahogyan az őt érő költői hatások is különböző mértékben érvényesültek az egyes korszakaiban. Ady, Kosztolányi, Juhász Gyula és mások hatása verszenéjére csak annyiban érdekesek itt számunkra, amennyiben a pálya második felében kiforrni kezdő sajátos versmondattal prozódiajához és intonációjához hozzájárultak. A virtuóz rímek és alliterációk mint a verszene összetevői kevésbé fontosak tehát, mint például az esetleges Tóth Árpád-hatás egyes nibelungizált sorokban írt versekben vagy a Juhász Gyula magányverseiből átvett „lejtés”, vagy a „sajátos lehulló verszárás”.⁹ Az ütemhangsúlyos sorképletek (például a számunkra leginkább érdekes kétütemű nyolcasok és négyütemű tízesek, tizenegyesek) gyakran jambikusak, de a Kassák Lajos-i szabadvers hatása is észrevehető.

⁸ Gósy Mária: A beszédritmus elemzésének egy lehetséges megközelítése, *Magyar Nyelvőr* 2000. július-szeptember, Online: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1243/124301.htm> (Letöltve: 2013. március 2.)

⁹ Szabolcsi Miklós: *József Attila élete és pályája* I. Kossuth, Budapest, 2005, 222, 226, 230–231.

A *Szabad gyakorlatok* verseiben erőteljes a hasonlóság az olyan kétütemű nyolcasoknál, mint az *Emberi hang* zárлата: „Én már más világból való vagyok.” A *Lucidum intervallum* szövege motivikusan is tele van József Attila-intertextusokkal, ezt támogatja a fájdalmas-elmerengő dallam:

A légbokrok lassan összeroppannak
a hidegen. Nyers eső csattog a két oszlop között.
Formálódik a tér.

Találunk nibelungizált alexandrinust is, József Attila filozófiai súlyú hangján: „A lét ingája feszül így a repedésben.” (*Szabad gyakorlatok*)

A *Hidegpróbában* a *Kényelmetlen megfigyelések* jellemző sora: „Valahogy elveszett a rend. Megszűnt a szabály.” Ezután a *Miféle anyagokat* az *Óda* ön- és létértelmező felkiáltása/költői kérdése vezet be: „Óh, hát miféle anyag vagyok én”. Ezt követi a vers egzisztenciális problematikát inszcenírozó felütése, az *Elégiát* is eszünkbe juttatva:

Mint ködbe hasított fürge villanás, egyetlen
sorban kifejlő cserje: úgy élek. Hámlik világomról
a méz, fölpattan immár, mint a tojás.

Az *Ódát* idézi a *Semmiből* is: „Félek, mint gazdáját az eb, ebet a nyáj.” A már címében is motivikus párhuzamot rejtő *Télben* korom feszül, röppen, reszket, rögök vergődnek szürkén, ezüstösen. A *Téli éjszakát* és a *Holt vidéket* és megint az *Ódát* egyszerre idézik a következő részletek:

A korom földtől éjig, égtől földig feszül.
Ha röppen is, nem madár. Kardként döfköd felénk
a nád, a sás. Szárazon vergődnek egymáshoz
a leheletnyi rögök.
Szürkék, ezüstösek.

(...)
Reszket, mint riadt, kimunkált vesék, a korom.

(...) miféle szándék cifráztatja velem
a nyelvet,
ily konok időben, mikor a szólás is nehéz

A *történelem bizonyos pontjai* ironikusan idézik meg a marxizmusba vetett hitet:

Mint vízben a beton (felépítmény és alap), szilárdul
bennünk az Akarat

Az *In continuo* pedig ugyan a Janus Pannonius-szal való párhuzamot hangsúlyozza a meg nem értettség kapcsán, de József Attilát is idézik az ilyen – részben kétütemű nyolcasokból transzformált – sorok:

Mint darázs fúl a tejbe gyönyörrel
telve, úgy vagyok köztetek. Rejtőzni
és rejteni előletek
(...)
Kőtestű bogarak *bársonyát* puhítja ujjam.

A keserű (ön)íroniájával is a kései József Attilát idéző *Dia-dalok* nem csak az *Eszméletre* ironikusan utaló *Memóriajáték J. A.-valt* foglalja magában („Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra.” – „a van mégiscsak több / a nincsnél”), itt *A Dunánál* idéző *A péterváradhi hídnál alkonyodik*, a *Levegőt!* párverse, a *Rímlátomás*, és a *Reménytelenült* játékosan megcsonkított mottóvá tevő *Buzi az uszodában* („Az ember végül homokos”), vagy éppen a „szellem a szerelemben” sorral az *Ars poeticát* kiábrándultan kontrasztként állító *Bábjáték*.

Kisebb súllyal a *Szájbarágás* és a *Mi szél hozott?* kötetekben is felhangzik egy-egy József Attila-i regiszter, általában a szavak, motívumok szintjén egyértelműen beazonosítható intertextusokkal együtt állítva elő sajátos parafrázist. Az 1988-ban megjelent kötet jellemző 10, 12, 13 szótagos sorai:

Környezetemben a zaj lassan elül
Kiegyenlít veled a veszedelem
(*A Szervező testet ölt*)

ülhetsz bátran ide az ölembe
de maradj kegyetlenül eszednél
akár ha szélben ezüstöt reszelnél
a por ereszkedik lárva fejemre
(*Fosztó, képző*)

„idegesen leng a takony az ablak előtt”
(*Szájbarágás*)

Hasonló hallatszik az 1989-es kötet egy-egy versrészletében:

A rejtélyt nem tudom ki fejt meg
Elhasználódott ócska roncs a testem
(*Intés a megmaradókhhoz*)

Foszladozik szemünk helyén a semmi
(*Ajánlás a Blaupunkt menedékhez*)

Erőteljesebb versszervező elemként talán csak a *Visszaönzésben* érvényesül:

Elvárod segítsek rajtad
noha magamban sem bízok
tegnapomból annyi maradtam
mint zsebből kikapart piszok

Szedegetem már kupacokba
a szél kuszálta cédulákat
de összekeveredett fejemben
a szeretet és a gyalázat

A *Bábelben* jellemzően a verszárlatokban érezhető a József Attila-i hanglejtés, az *Agnus deiben* („mint agyagos hantok heverünk / száralmasan egymáson”), a *Palicsi kúrában*, a *Fertőtlenítésben*:

S miközben szád most számmal mocskolom,
facipők tapossák le bocskorom.
És a szomorúságtól felordítunk.
Omne animal triste post coitum.
(*Palicsi kúra*)

Lázadoznak vasfogaim a számban
alig hiszem hogy itt nékem hazám *van*
gépiességednek hol a határa
aki tudja kössön követ a nyakába.
(*Fertőtlenítés*)

Jellegetes a *Sajtóvadászat* részlete is:

A combtó pihéit érdes nyelv fésüli.
Csakhogy ez már más időszámítás.

Mindezekből a hallhatóan József Attila-i lejtésű (prozódiájú, intonációjú) sorokból és versmondatokból úgy tűnik, nem annyira az ütemhangsúlyos és időmértékes ritmusképletek könnyen felismerhető azonossága adja a dallam – nem is annyira metrikai, mint inkább prozódiai – intertextualitását, hanem a szabadvershez közelebb álló spontán beszédritmus. Ennek leírásával a fonetikusok is birkóznak még, mint arra fent utaltunk; mi is egy képletbe nehezen foglalható *je ne sais qu'oiba* ütközünk, amikor ennek költői egyvedivé tételét próbáljuk leírni. Az elégikus József Attila-hangnak, amely kísérti Sziveri verseit, több változata van: legálábbis egy elvontabb filozofikus-rezignált és egy személyesebb panaszos-lemondó-keserű-(ön)ironikus. Ezek nemcsak tartalmilag, hanem dallamukban is különböznek, miközben több formában is megjelenhetnek – és elsősorban az utolsó évek József Attila-verseire jellemzőek. Előfordulásuk Sziveri első három kötetében mondható viszonylag gyakorinak, ha nem is kö-

zéppontinak, hiszen a költő éppen az intertextualitásban rejlő pessoai sokhangúság lehetőségét igyekezett kihasználni. Kérdés, miért pont ez a hang az egyik, amelyet megidéz: tisztelg vagy leszámol Sziveri? Az élethelyzet és létszemlélet hasonlósága alapján a kérdés felesleges is lehetne, a Sziverit megelőző magyar költőnemzedék József Attila iránti rajongása viszont akár elcsépeltté is tehetné a szemében ezt a hol fanyar, hol tragikus hangot. Az első két kötetben ez nem érzékelhető (egyértelműen), a harmadikban viszont már nem lehet nem észrevenni az iróniát. Bár ez nem a megidézett hang vagy a költő személye, esetleg hatása ellen irányul; „Az ember végül homokos” típusú megcsonkítás, a kifordítás a saját kor paródiája. Még összetettebb a helyzet azáltal, hogy így a kései József Attila ironikus-kritikus pozíciójába helyezi magát, a humor álcájában. Többek között így alakult ki az a gúnyos, groteszk, keserű Sziveri-hang, amit az ő saját hangjaként szokás meghallani. Érdekes, hogy ez a hang majd újra nem ironikusan szólaltatja meg József Attilát (és iróniáját) az utolsó kötetekben.

Éhségünk Európára

IBOS ÉVA INTERJÚJA BALOG JÓZSEF RENDEZŐVEL

Színházról akartam Balog Józseffel beszélgetni, de nem az aktuális kultúrpolitikának kiszolgáltatót, független színházi fesztiváligazgatóval, hanem a színházi alkotóval, akinek Kebab című rendezését a zalaegerszegi színház hozta el az idei Thealter Fesztiválra.

– Az általad rendezett Kebab című darabot – a honlap tanúsága szerint – szeptemberben négy alkalommal játszották Budapesten, a Katona József Színház Kamrájában. Erre mondják azt, hogy nem semmi, hiszen a Katona igen rangos helyszín. Hogyan jött létre ez a vendégjáték?

– A zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház vezetősége nagyon odafigyel arra, hogy a már évek óta futó beavató színházi programja jó hatásfokkal működjön és terjedjen, minél többen lássák felnőttek és diákok. Az eddigi előadások is sikeresek voltak, valamennyi hosszú szériát ért meg a városban és környékén. Pesten jelentősen szélesebb közönséget lehet elérni, ebből kiindulva vette fel Sztarenki Pál, a színház művészeti vezetője Máté Gáborral, a Katona igazgatójával a kapcsolatot. A választás azért is esett erre az előadásra, mert könnyen mozdítható, hiszen kevés szereplős, kis díszletű, minimális technikai igényű.

A Kamra, méreteinél fogva remek helyszín ehhez a darabhoz, 99 szék van benne, ez nekem eleve tetszett, sajnos, azoknak a nézőknek kevésbé, akik egyáltalán nem, vagy csak pót-széken, állóhellyel jutottak be. Mert szerencsére, nagy volt az érdeklődés, a végül száztizenvalahány főre dagadt közönség főleg középiskolásokból, egyetemistákból verbuválódott, olyan fiatalokból, akikben nagy a kíváncsiság.

Sajnos, a négy előadásból végül csak kettő lett, mert a főszereplő, Marci (*Barsi Márton, a szerk.*) a másnapi első előadás előtt rosszul lett, így másról kezdett szólni minden. Nevezetesen arról, hogy mi avatkozhat bele az előadás előre megrendezetttségébe, koreográfiájába, abba a rituáléba, amely a közönséggel együtt zajlik, és egyáltalán, mi történik akkor, ha a valóság beleszól a színházba?

Furcsán éreztem magam a kettősség miatt, egyrészt aggódtam a húszas évei közepén járó kollégáért, akivel – csak úgy, mint a többiekkel – nagyon jó volt együtt-dolgozni, miközben szembesültem azzal, hogy egy ilyen váratlan esemény elsőpri mindazt, amit a színház fontosságáról gon-

dolunk. Másrészt, épp megjártuk Szabadkát és Aradot, három gimnáziumban tartottunk beavató foglalkozásokat, jó passzban voltunk, jó formában, nagyon alkalmas állapotban arra, hogy megmutathassa magát a pestieknek egy nem túl nagyváros nem kirakatban lévő színháza.

–Hogyan dolgoztál ezzel a hihetetlenül kegyetlen anyaggal, amit mellesleg, nézni sem volt könnyű, mert előadás közben szép lassan felkúszott az ember torkába a szorítás?

– Umberto Pezzetta, a zalaegerszegi színház fotósa a főpróba után azt írta a blogjában, hogy ezt a darabot mindenkinek nagyon ajánlja, aki valami fontos dolgot szeretne látni a színházban, de ő maga nem nézné meg még egyszer, olyan erősen hatott rá a kegyetlensége. Azért érdekes a véleménye, mert ő idegen ebben az országban, nem magyar a neve, az anyanyelve, ideköltözött, szeret itt élni, de olykor megkarcolja őt ez az oda-vissza érvényes idegenség.

Váratlan volt az is, ahogy a Dániából hazatért huszonöt éves Marci fiam reagált. Azt mondta, hogy egy kissé mindenki skizofrén lesz, aki egy másik országban kezd élni, mert bár alkalmazkodni akar, ami a bőre alatt, a sejtjeiben van, az kúszik ide-oda, és feszültséget kelt.

És akkor még mindig kívül vagyunk azon a kegyetlenségen, amit kérdeztél, mert ezek mind hétköznapi dolgok, amivel így-úgy megküzd az ember, ámbár, ez a két vélemény bizonyítja, hogy viszontlátni még sem jó, mert tényleg szorongathatja az ember torkát.

Ugyanis mindegy, hogy ők, vagy mi megyünk egy másik országba, ott valami más kezdődik el, és – persze nem olyan tragikus véggel, mint a darabban, de – a helyzet drámaivá válhat, ha valaki idegenben nem méri fel, hogy kikben bízunk, kikkel fog össze, kikre hagyatkozunk.

– A világlátás vágya nem újdonság, az viszont igen, hogy az utazás napjainkban megváltás célúvá vált...

– Ez egy tízéves darab, akkor írta Carbonariu, amikor annyi idős volt, mint most a szereplők. 2002-ben a románok csak útlevelemelhetek külföldre, s a Nyugat azzal az illúzióval kecsegtetett, hogy ott meg lehet találni a boldogulást.

A darabban szereplő fiúk jól alkalmazkodtak, legálisan lettek írré, de nem tudták levetkőzni a saját gyökereiket, a jellemüket. Kimásztak a gengszterlétből, de két ember halála árán, hiszen Mady Baby gyermeket vár, amikor megölik. Az íreknek tragikus történelme van, talán nem véletlen, hogy az író pont odatelepítette ezeket a – szinte még – gyerekeket, akik naivitásukban, nem előre eltervezett romlottságukban, s a rajtuk fokozatosan eluralkodó pénz utáni sóvárgásban, mintha egyszerre több nemzedék helyett szeretnének élni és érvényesülni.

–Miért erre a darabra esett a választás?

– Kaptam egy felkérést, hogy kellene valami kortársat játszani a gimnazisták színe előtt. Erről a darabról első hallásra azt lehetne gondolni, hogy nincs közünk hozzá, nem a mi történetünk. Az előadás utáni beszélgetésekből azonban kiderült, hogy a magyar gimnazistákat abszolút foglalkoztatja a kérdés, lehet-e itt élni vagy sem? Közvetlen környezetükben, de még a szüleiktől is azt hallják, hogy „ki kell menni”, s van bennük egyfajta várakozás, hogy vajon mi érhető ott el?

Azért esett erre a darabra a választás, mert nincs benne semmi fennkölt. Miközben próbáltuk, még nekünk sem esett le, hogy az egészben van, a tántoríthatatlanul tragédiába hajló mivolta miatt egy olyan kegyetlenség, ami semmiféle felemelőt nem tartalmaz. Ez nem a Hamlet, itt nincs erkölcsi győzelem, itt tisztán hétköznapi vereség van, egy nagy bummm.

– Nem ismerem a kortárs román drámairodalmat, jobban a román filmeket és a román színházt, amelyek erősek és nívósak, elmondható ez a színműírásról is?

– Volt egy remek korszaka a román drámaírásnak az ezredforduló környékén, amikor nagyon elkaptak valamit. Kemény darabokat írtak, mint például a „Stop the tempo” (szintén Carbuariu műve), amelyet a József Attila Színházban mutattak be 2010-ben. Ebben a fiatalok a maguk nyers, brutális módján anarchiába akarják dönteni azt a kommersz világot, amelyben élnek.

A román szerzők mintha nem törődnének a vélt korlátokkal, mintha szemérmetlenebbek lennének, mint mi, mert nem érdekli őket, mit mondanak az idősebbek. Ők nem átbeszélnek valakikhez ötvenévesen, hanem huszonévesen mondják el, amit a világról gondolnak, ezért erősebbek és kíméletlenebbek a darabjaik. Itthon mindig tíz-tizenöt évet várunk arra, hogy elmondjuk, mi is történt velünk valamikor.

– Hogyan bánasz a színészekkel, milyen típusú rendező vagy?

– Csak másokhoz hasonlítva tudom ezt érzékeltetni. Urbán András például, sokat beszélget a színészekkel, és csak az utolsó két hétben engedi színpadra őket. Én rögtön a színpadon kezdek velük dolgozni, de közben folyamatosan beszélgetünk. Van úgy, hogy egy jelenettel elégedetlenek a színészek, hiszen előfordul, hogy valami nem sikerül, ilyenkor próbálom megnyugtatni őket, hogy ott van még az egész! Nincs feszültség és ráparancsolás a világra, hogy tessék jobban működni, lassan úgyis a helyére kerülnek a dolgok, a színész azt megérzi, hogy mikor van a helyén. Én amolyan „hagyós” vagyok, de persze van, akivel háborúzni kell, ilyenkor megpróbálom elkapni azt a pillanatot, amikor megértethetem vele, hogy tisztában kell lennie a felelősségével.

Általában hagyom, hogy a maga szerves módján alakuljon a dolog. Egyszer láttam Bereményit filmezni. Ült csendesen egy lánán, hol ennek mondott valamit, hol a másoknak, azok elspricceltek, tették a dolgukat, aztán egyszer csak megszólalt, hogy mehet a jelenet, és ment. Néha a színházban is úgy van, hogy egy perc alatt összeáll valami, amiből három hétig nem láttál semmit. Nem akarom a színészeket átalakítani vagy megváltoztatni, „egyszerűen” le kell venni a nagy külsődleges energiákat, és belsővé tenni.

– Komolyan veszed a tantermi színházat, a Theater programjában is rendszeresen jelen vannak. Neked volna kedved ilyet rendezni?

– A szó szoros értelmében a Kebab nem tantermi színház, bár hasonlít rá abban, hogy tartunk utána beszélgetéseket. Gondolkodtam már erről én is, de nem értek a 16-18 évesek nyelvén, másrészt nem hiszek teljesen az ilyen típusú átültetésben. A legtöbb tantermi színháznak az a baja, hogy ugyanolyan messziről játsszák az előadást, mintha nagyszínpadon lennének. Az Ady-Petőfi est sikerének a titka abban rejlik, hogy közel van, mintha ott, abban a pillanatban születne meg a történet. A jó tantermi színházban úgy kell beszélniük a színészeknek, mint ahogyan most mi beszélgetünk.

Én a sok helyről összehozott tapasztalatoknak hiszek, így lehet, hogy egyszer azért megnézném, hogy működik ez belülről, s talán megpróbálnám levelezni az elejétől a végéig.

– Évi hány rendezés lenne a számodra az ideális?

– Az utóbbi időben, mondhatnám „sokat” rendeztem, de ez egy sűrűsödés volt, nekem más szokott lenni a dolgom a színházzal kapcsolatban. „Összehordok” egy fesztivált, ami másfajta lelkületet, másfajta önzést igényel. Nem mindig lehet az önzéseket összehozni. A színház az

bent van a teremben, a fesztivál kint van. Ez már önmagában két különböző attitűdöt feltételez. Én mindig a határon álltam, szeretek pendlizni, kicsit bent is lenni, de többet kint.

Évi két rendezés lenne az ideális, egy kicsi és egy nagy, mondjuk, egy desszert és egy főfogás, de nem ragaszkodom a súlyoshoz, lehet az egy leves és egy desszert is.

Néha játszani is jó, persze, ebben is pendlizés van. Rendezni kényelmes dolog, tart négyhat hétig, aztán már nem a tied a balhé.

– A hasonlatodnál maradvá, a Kebab leves volt, vagy desszert?

– Ünneptelen fogás. Rátalálsz egy bisztróban, egy gyorsétteremben. Hm... gondolod. Hiszen ezt így szokta csinálni a nagymamám, az anyukám. Káposzta. Lencse feltéttel. Oké, akkor fogjunk neki, együk meg. Már is a darabban vagyunk. Ott is ételekről ábrándoznak, a „hazairól”. Pacallevés, töltött káposzta. De nekik már nincs hazai. Egyenkonyha van, multi-, ipari-, katasztrófa food. Food pornó. Jó, akkor jöjjenek a mesék főfogásai, Piroskák és farkasok, farkasok és kecskegidák! Faljuk föl egymást!

Ha leszállok erről a hasonlatról, akkor marad a pusztai étvágy. A mi, soha be nem tömhető bendőnk. Az éhségünk Európára, aztán a csömörünk, végül a magunk ellen forduló düh. Nem, nincs desszert. A halál az utolsó fogás. Kebabszagú, hétköznapi, felejtős sorsok, felejtős halál.

Bestiák jele

~~Bestiák~~
~~Démónok~~ ~~szóltatása~~

mint ha kényyszer lenne: lemei
felelősség valaki iránt erőt kell emni

mint a füst se jücs csak -ugy
andaktóan csöszeder a húgy
langy dallamra ráng a szív
bármit kiáltott mindent visszaszűr

~~csomagok~~
létezőnk ilyen ar / interjú osztály
vidd hara ~~mit~~ amit hostál
szemed tükpét haqy^{csak} ott nekem
art láttny egyetlen érdekem

~~szepesedik~~
csendesen beboml elfekededik ar ablak
szívem legfelső kockójába raklak
mitévő legyen szállnak
ármymaim körül a szárnyak

~~haszonn~~ este hallod ^e ar ócska dallamot
amint ar elmúlásba ballagok
a nővér ^{infúzióval} ~~használnak~~ insal tél
úgy tesz mint ha ~~Wier~~ nem volna

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

